

YOUTH INITIATIVE FOR HUMAN RIGHTS
NISMA E TË RINJVE PËR TË DREJTAT E NJERIUT
INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA

DISKRIMINATORNI JEZIK U ŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

ANALIZA UDŽBENIKA ZA VIŠE
SREDNJE ŠKOLE NA KOSOVU

PRIŠTINA, DECEMBAR 2024

Autorska prava © 2024 Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS). Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne sme se reprodukovati, čuvati u sistemu za preuzimanje ili prenositi u bilo kom obliku ili na bilo koji način, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez prethodne dozvole YIHR KS.

Objavljeno: Inicijativa mladih za ljudska prava – Kosovo (YIHR KS)

Ovaj izveštaj je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope, kroz zajednički projekat "Borba protiv diskriminacije i mržnje", koji je deo zajedničkog programa „Horizontalni instrument za Zapadni Balkan i Tursku“. Sadržaj je isključiva odgovornost autora/autorke i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije ni Saveta Evrope.

SADRŽAJ

1	Uvod	1
2	Diskriminatorna upotreba jezika: definicija i shvatanje na Kosovu	
3	Metodologija	2
4	Pregled udžbenika	4
4.1	Prikupljanje podataka i društvena kategorizacija	7
4.2	Kratko objašnjenje terminologije u izveštaju	7
4.3	Manifestacije diskriminacije u obrazovnim udžbenicima: Kritički pregled	8
4.3.1	Prikaz žena, rodni stereotipa i patrijarhalne hijerarhije	9
4.3.2	Stigmatizacija na osnovu starosti: prikaz dece, adolescenata i drugih pojedinaca	9
4.3.3	Diskriminacija na osnovu fizičkog izgleda, sposobnosti i invaliditeta	13
4.3.4	Prikaz LGBTQI+ zajednice	15
4.3.5	Drugost etničkih identiteta i prikaz rase	19
4.3.6	Druge neprikladne formulacije, nebitne veze i činjenične greške	21
4.3.7	Tekst i slika: jačanje diskriminatornih narativa kroz vizuelni prikaz	24
5	Zaključak	25
6	Preporuke	26
7	Citirani radovi	27
8	Dodaci	30
8.1	Pregledani udžbenici	31
8.2	Spisak formulacija sa diskriminatornim jezikom	33
8.2.1	Albanska verzija	33
8.2.2	Prevod na srpski	53

Kao jedan od osnovnih izvora učenja za učenike u školskom okruženju, udžbenici igraju ključnu ulogu u oblikovanju njihovog pogleda na svet. Oni mogu podsticati štetne stereotipe i isključujuća uverenja ili se suprotstaviti unapred stvorenim normama i idejama o društvu i nečijem mestu u njemu. Pa ipak, dok obrazovni materijali – udžbenici i drugi resursi koji se koriste za učenje u učionici – mogu da neguju otvorenije i pravednije društvo, na Kosovu, kao i u mnogim drugim politički i kulturno transformisanim kontekstima, često su ograničeni zastarelim narativima koji odražavaju stalne tenzije i kulturne predrasude unutar društva. Kao rezultat toga, umesto da prošire njihova shvatanja, udžbenici negativno utiču na sposobnost učenika da razviju informisane inkluzivne perspektive.

Ovaj izveštaj detaljno preispituje diskriminaciju koja se manifestuje u udžbenicima koji se koriste u višem srednjem obrazovanju na Kosovu u predmetima Biologija, Sociologija, Psihologija, Građansko vaspitanje i Istorija. Fokusirajući se na različite parametre, uključujući rod i seksualnost, etničku pripadnost i sposobnosti, studija ispituje da li obrazovni materijali koji se koriste na Kosovu podržavaju ili potkopavaju principe ljudskih prava o društvenoj jednakosti. Istraga ide dalje od eksplicitnih primera predrasuda: takođe razmatramo suptilne oblike isključivanja i izostavljanja koji oblikuju okruženje za učenje na kritične, ali često zanemarene načine. Zasnovana na principima kritičke analize diskursa (CDA), ova studija koristi multimodalni pristup kako bi identifikovala i ispitala osnovne ideologije ugrađene u obrazovni sadržaj. Izveštaj je strukturiran na sledeći način: Prvo, predstavljamo naše teorijsko shvatanje diskriminacije i stavljamo je u specifičan kontekst Kosova (odjeljak 2). Zatim dajemo pregled metodološkog pristupa, naglašavajući upotrebu kritičke analize diskursa (CDA) uz multimodalnu perspektivu (odjeljak 3). Nakon toga sledi detaljna analiza sadržaja u odeljku 4 koja ispituje različite oblike diskriminacije u analiziranim udžbenicima. Na kraju, predstavljamo naše zaključke i nudimo ciljane preporuke u odeljcima 5 i 6.

2 Diskriminator- na upotreba jezi- ka: definicija i shvatanje na Kosovu

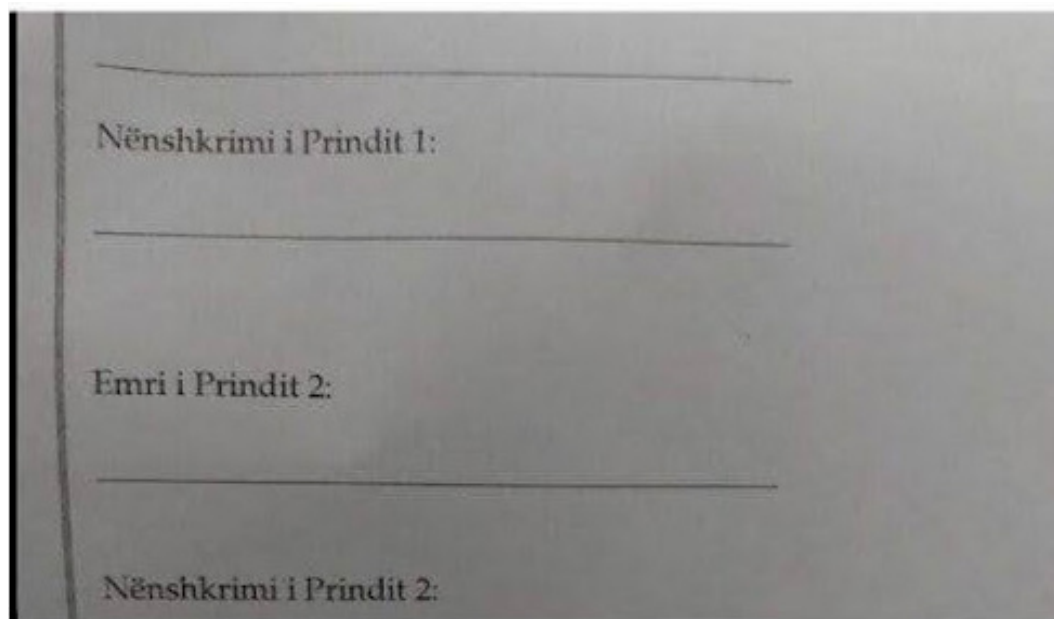
Svaka analiza diskriminatorne i uvredljive upotrebe jezika u školskim udžbenicima neodvojiva je od shvatanja koncepta diskriminacije i mnogih otvorenih i implicitnih oblika koje ona može imati u školskom okruženju. Za potrebe ovog izveštaja, naše shvatanje osnovne slobode i prava na zaštitu od diskriminacije pozajmljujemo iz Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koja u svom prvom članu (čl. 1) kaže da su „sva ljudska bića rođena slobodna i jednaka i da sa njima treba postupati na isti način” i bez diskriminacije. Tačnije, u članu 2, koncept diskriminacije podrazumeva predrasude „[...] prema rasi, boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom poreklu, imovini, rođenju ili drugom statusu”.¹ Na kontekstualnom nivou, Kosovo pravno štiti građane od diskriminacije u Ustavu i kroz usvajanje drugih zakonskih odredbi.² Na Kosovu je opstanak diskriminatornih stavova zasnovanih na ovim društvenim vektorima rezultirao marginalizacijom i isključenjem određenih pojedinaca iz ravnopravnog učešća u kosovskom društvu. Uporne društveno-kulturne norme koje sistematski ometaju pravi pristup pojedinaca jednakom učešću na osnovu njihove etničke pripadnosti, roda ili seksualne orijentacije detaljno su dokumentovane u godišnjim izveštajima o ljudskim pravima koje objavljuje Mreža za ljudska prava (HRN).³ Pa ipak, uprkos zajedničkim naporima organizacija civilnog društva, javnih institucija i međunarodne zajednice da se suprotstave diskriminaciji kroz različite aktivnosti i kampanje za podizanje svesti, diskriminacija je i dalje široko rasprostranjena i nastavlja da ometa razvoj Kosova kako bi ono postalo inkluzivno društvo.

1 [Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, članovi 1 i 2.](#)

2 Član 22 Ustava eksplicitno nabroja različite međunarodne instrumente koji imaju prednost nad domaćim zakonodavstvom u slučaju suprotstavljenih odredbi, a to obuhvata i Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (član 22, stav 5) i Međunarodnu konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena [član 22 (6)], koje predstavljaju dva eksplicitna međunarodna instrumenta koji se tiču pitanja diskriminacije. Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije je lokalni zakon koji se eksplicitno bavi diskriminacijom na Kosovu.

3 HRN, Godišnji izveštaj o ljudskim pravima na Kosovu 2023.

Oslanjajući se na ovaj kontekst, osnovu ovog izveštaja čini skup zapažanja o obrazovnom diskursu kao kanalu za posredovanje u stvaranju društvenih stavova i njihovo oblikovanje. Prvo, školski udžbenici i drugi obrazovni materijali čine osnovne komponente nastave i učenja (Košir & Lakshminarayanan, 2024), te, kao takvi, nisu neutralni rezervoari informacija (UNESCO, 2024). Naprotiv. Oni u velikoj meri apeluju na stvaranje određenog pogleda na svet i društveno-političkog poretka, čime dodatno podstiču postojeće nejednakosti i društvene podele. Međutim, na isti način, alternativno se može reći da predstavljaju sadržaj koji razbija restriktivne društvene norme i otvara nove perspektive i inkluzivno razmišljanje. Još jedno kritičko zapažanje odnosi se na rasprostranjenost diskriminacije u školskim udžbenicima, kako na globalnom nivou, tako i na Kosovu. Nedavni izveštaj UNESCO-a (2024) naglašava da udžbenici širom sveta nastavljaju da jačaju stereotipe umesto da promovišu inkluzivnija i respektabilnija društva. Kao odgovor na to, UNESCO je nedavno izdao smernice za školske udžbenike za rešavanje rasne i drugih oblika diskriminacije. Ovo pitanje je podjednako relevantno i u kontekstu Kosova, gde marginalizacija i društvena isključenost i dalje postoje. Tačnije, YIHR KS je sproveda studiju zasnovanu na sadržaju o diskriminatornom jeziku u školskim udžbenicima 2017. godine i otkrila uporne predrasude i društvena očekivanja u udžbenicima. Konkretno, studija iz 2017. godine identifikovala je preko 100 formulacija diskriminatornog jezika koji se odnosi na etničku pripadnost, rod, seksualnu orijentaciju i invaliditet, kao i društveno-ekonomski status.⁴ Pa ipak, nastavak diskriminacije traje i danas, kao što pokazuje nedavni spor iz 2024. u vezi sa terminima za roditelje u školskim dokumentima.

Slika 1 Dokument Elena Gjika

Uznemirujuće javno mnjenje o stavljanju termina „Roditelj 1” i „Roditelj 2” u polje za potpis zvaničnih dokumenata koji se koriste u javnoj osnovnoj školi „Elena Gjika” u Prištini postao je viralan na društvenim medijima i novinskim kućama (videti sliku 1). Protest javnosti koji je izazvala ova terminologija podstakao je školu da izda saopštenje u kojem se ističe saglasnost naziva sa „evropskom praksom”.⁵ Pa ipak, škola je iznenada prestala da se direktno bavi ovim pitanjem povezujući tu odluku sa proširenjem tradicionalnog porodičnog modela na različite porodične strukture.

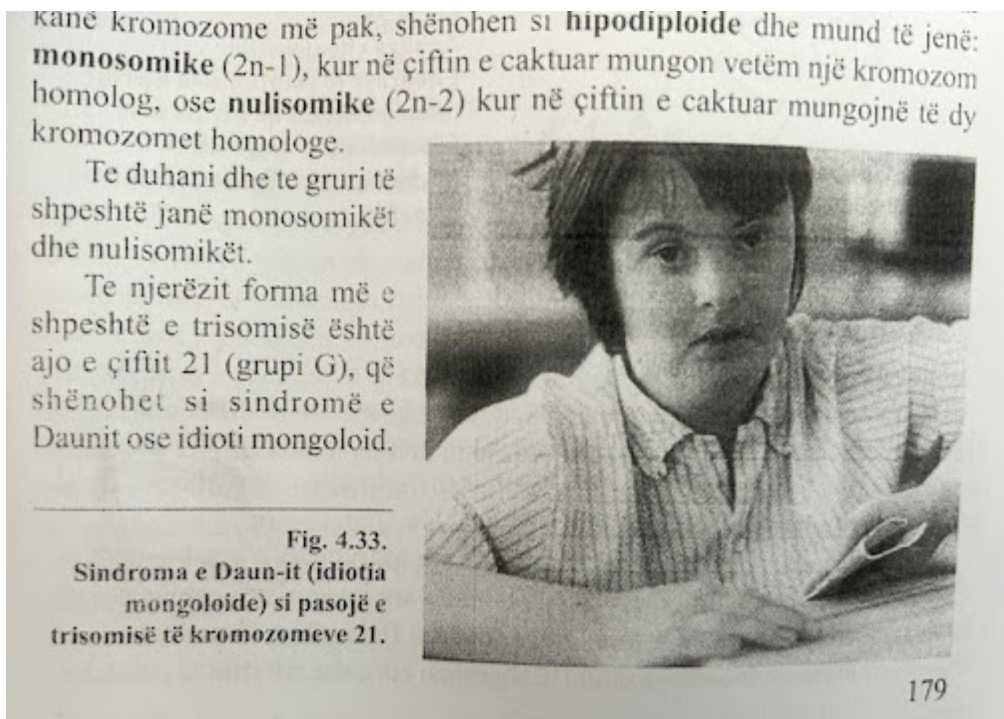
Udžbenici analizirani u ovom izveštaju ilustruju slične slučajeve u kojima su društvena očekivanja i restriktivne norme ili eksplicitno prihvataju ili na implicitan način podstiču. Pre nego što pređemo na zaključke u odeljku 4, u narednom odeljku predstavljamo naša metodološka razmatranja.

3 Metodologija

U skladu sa svrhom studije, a to je da ispita održavanje diskriminacije u školskim udžbenicima na Kosovu, naša metodologija se oslanja na informacije dobijene iz društvenolingvističke oblasti kritičke analize diskursa (CDA). Ovaj pristup tekstu i diskursu ispituje konstantno insistiranje na postojećim odnosima moći u društvu, što obuhvata i reprodukciju nejednakosti, ideologija i struktura dominacije (Fairclough, 1995). Alati pozajmljeni iz CDA obuhvatili su (1) tekstualnu analizu, tj. izbor reči, fraza i jezičkih struktura ispitan je u širem kontekstu udžbenika kako bi se proverilo da li odražavaju predrasude, stereotipe ili isključujuću praksu u odnosu na društvene kategorije pola, roda, etničke pripadnosti, veroispovesti itd. Pri tome, pristup CDA se fokusira na aspekte glasa i autoriteta u tekstu uzimajući u obzir autorstvo. Autoritet koji se pripisuje sadržaju analiziranih školskih udžbenika u našoj studiji je značajan jer je usko povezan sa obrazovnim stručnjacima, uključujući nastavnike, i zvaničnim obrazovnim institucijama čije se znanje smatra tačnim i verodostojnim.

Pored ovoga, usvojili smo i multimodalni pristup analizi (Kress & Van Leeuwen, 2001). Multimodalnost se odnosi na shvatanje da stvaranje značenja nije ograničeno samo na tekst, već se može preneti kroz različite semiotičke modove, uključujući interakciju teksta i slike. Slika 2 u nastavku teksta je ilustracija preuzeta iz udžbenika biologije za deseti razred koji smo analizirali i pokazuje kako slike i tekst zajedno stvaraju značenje.

5 Objava na Fejsbuku Elena Gjika, [Njoftim për prindërit dhe komunitetin e shkollës.](#)

Slika 2 Odlomak i slika iz biologije za deseti razred (Biologjia 10, str. 179)

Kao što slika 2 pokazuje, Daunov sindrom je na albanskom transliterisan kao „mongoloidni idiotizam” (albanski: idiotia mongoloide), a prati ga slika osobe sa ovim stanjem. Objašnjenje na sledećoj stranici nastavlja da povezuje određene karakteristike sa pojedincima:

Personat e tillë sipas pamjes së fytyrës dhe syve i përngjajnë racës mongole, ndërsa janë me ngecje të madhe mentale, me rritje të shkurtër, truri i zvogëluar dermatoglifet (vijat e dorës, të këmbës karakteristike dhe jetojnë më së shumti 10-15 vjet. (Biologjia 10, str. 180)⁶

Multimodalna kombinacija teksta i slike u ovom odlomku na veoma problematičan i stigmatizujući način predstavlja osobe sa Daunovim sindromom. Pominjanje „podsećaju na mongoloidnu rasu” (na albanskom: i përngjajnë races mongole), koje prati ilustraciju, zasniva se na uvredljivom rasnom jeziku. Tu su u pitanju zastarele i pseudonaučne rasne klasifikacije koje su potpuno neprihvatljive po savremenim standardima. Slično tome, u izrazu „mentalna retardacija” (na albanskom: „ngecje te madhe mentale”) nema dostojanstvenog jezika već takav izbor reči dehumanizuje pojedince. Pojednostavljeni opisi kao što su „nizak rast” (na albanskom: rritje të shkurtër) i „smanjen mozak” (albanski: truri i zvogëluar) reduktivni su i fokusiraju se isključivo na uočene deficite. Tekst je takođe medicinski netačan kada se navodi da žive ne više od 10 do 15 godina: savremena zdravstvena zaštita omogućava značajno duži životni vek osobama sa Daunovim sindromom.

⁶ Prevod na srpski: „Takve osobe, po izgledu lica i očiju, podsećaju na mongoloidnu rasu, pate od teške mentalne retardacije, imaju nizak rast, smanjen mozak, karakteristične dermatoglife (otiske prstiju i šare stopala) i obično žive 10 do 15 godina.”

Upravo pomoću ovog kombinovanog kvalitativnog pristupa – CDA i multimodalnosti – analizirali smo diskriminaciju kako je definisano u izveštaju u odeljku 3. Pri tome smo analizirali 14 udžbenika koji se trenutno koriste u višem srednjem obrazovanju, tačnije u različitim oblastima studija u 10, 11. i 12. razredu. Kompletni bibliografski podaci pregledanih materijala kursa nalaze se u Dodatku 1 na kraju izveštaja. Većina predmeta koristi udžbenike ažurirane između 2018. i 2021. godine. Međutim, nastavni plan i program biologije se i dalje oslanja na zastarele resurse iz 2009. i 2012. Pri izboru udžbenika fokusirali smo se na istoriju, biologiju, psihologiju i građansko vaspitanje delimično jer je u poređenju sa drugim predmetima verovatnije da će ovi predmeti sadržati opisni tekst koji je podložan mogućem subjektivnom prikazu i diskriminaciji. Prikupljeni podaci su zatim razvrstani prema tekstualnom materijalu, razredu i tačnim stranicama na kojima se u udžbenicima nalaze uvredljivi odlomci. Istraživački tim je pružio kratka tumačenja za svaki odlomak, koji je prošao kroz proces recenzije. Korpus podataka nalazi se u Dodatku 2 izveštaja. Ključni nalazi studije tumače se i razmatraju u odeljku 4.

4 Pregled udžbenika

4.1 Prikupljanje podataka i društvena kategorizacija

Kategorizacija podataka je direktno zasnovana na empirijskim dokazima u udžbenicima, što nam je omogućilo da organizujemo nalaze u različite društvene kategorije. Ovaj pristup je zasnovan na sistematskoj empirijskoj analizi, koja je dovela do identifikacije relevantnih klasifikacija sažetih u tabeli ispod. Kao što je prikazano u tabeli, identifikovali smo ukupno 134 slučaja koji predstavljaju različite stepene upotrebe isključivog jezika i diskriminacije. Shodno tome, kategorisali smo fraze u sledeće kategorije, koje ćemo razmatrati ovim redosledom u odeljku 4.2.

Društvene kategorije	Broj slučajeva
Žene, rodni stereotipi i patrijarhat	30
Stigmatizacija na osnovu starosti (deca, adolescenti i starije osobe)	17
Diskriminacija na osnovu sposobnosti, invaliditeta i izgleda	20
Prikaz LGBTQI+ zajednice	7
Drugost etničkih, rasnih i drugih nevećinskih zajednica	29
Druge pogrešne fraze i/ili problematične veze	31

Tabela 1 Klasifikacija prikupljenih podataka na osnovu društvenih kategorija

Kao što tabela prikazuje, najčešći problemi odnose se na žene, rodne stereotipe i patrijarhat (30 slučajeva), a zatim sledi drugost etničkih, rasnih i drugih nevećinskih zajednica (29 slučajeva) i kategorija „razno”, koja obuhvata razne druge greške ili veze koje se ne mogu direktno svrstati u društvene kategorije (31 slučaj). Diskriminacija na osnovu sposobnosti, invaliditeta i izgleda, kao i stigmatizacija na osnovu starosti, takođe su istaknute, sa 20 odnosno 17 slučajeva. Iako se čini da je prikaz LGBTQI+ zajednice ograničen i da se javlja samo u 7 identifikovanih slučajeva,

ključno je uzeti u obzir da se diskriminacija često dešava izostavljanjem i isključivanjem, posebno u kontekstima u kojima bi njihovo uključivanje bilo relevantno i neophodno. Takva izostavljanja doprinose marginalizaciji zajednice, naglašavajući problem koji ide dalje od pitanja eksplicitnog pominjanja.

4.2 Kratko objašnjenje terminologije u izveštaju

U analizi diskriminatornih praksi u tekstu, koristimo različite termine da razgraničimo različite oblike diskriminacije. Na taj način izveštaj nastoji da pažljivo razmotri način na koji su ovi termini prikazani, čime obezbeđuje istančan i precizan pristup. Prema tome, sledeći opšti termini se usvajaju u ovom kontekstu:

- Diskriminatorna upotreba jezika obuhvata jezik koji eksplicitno ili implicitno marginalizuje pojedince ili grupe na osnovu karakteristika kao što su rasa, etnička pripadnost, rod, starost, sposobnosti, seksualna orijentacija i/ili bilo koje karakteristike. Ovaj tip jezika održava isključenost i negativne stereotipe, često jačajući društvene hijerarhije (Fairclough, 1995).
- Predrasude se manifestuju kao unapred stvoreni i često nepovoljni sudovi, izraženi direktno ili suptilno u okviru diskursa.
- Predrasude su očigledne kada jezik daje veću ili manju prednost jednoj grupi u odnosu na drugu, bilo otvoreno ili kroz izostavljanje, što rezultira neuravnoteženim prikazom (UNESCO, 2024).
- Neinkluzivan jezik ne priznaje niti poštuje različitost identiteta, čime se podstiče isključenost umesto da neguje osećaj pripadnosti.
- Naposljetku, stereotipi predstavljaju previše pojednostavljena uverenja o grupi, koja se propagiraju kroz jezik koji održava fiksne uloge ili attribute zasnovane na percipiranim karakteristikama.

4.3 Manifestacije diskriminacije u obrazovnim udžbenicima: Kritički pregled

4.3.1 Prikaz žena, rodni stereotipa i patrijarhalne hijerarhije

Analiza i diskusija

Nalazi koji se tiču rodni uloga i upotrebe jezika o ženama u školskim udžbenicima odražavaju uske i restriktivne percepcije o ulozi žena u društvu. U diskursu o ženama u udžbenicima dominira (1) seksistička upotreba jezika, (2) podsticanje rodni stereotipa, (3) trajnost roda i (4) podređeno pozicioniranje žena u tradicionalnoj porodičnoj strukturi. Treba istaći i jasan nedostatak feminističke strukturalne kritike u udžbenicima, koja je neophodna da bi se otkrili osnovni uzroci određenog jezika koji prikazuje žene i njihove percipirane uloge u društvu. Takav pristup je od ključnog značaja za rešavanje problema održavanja postojećih nejednakosti.

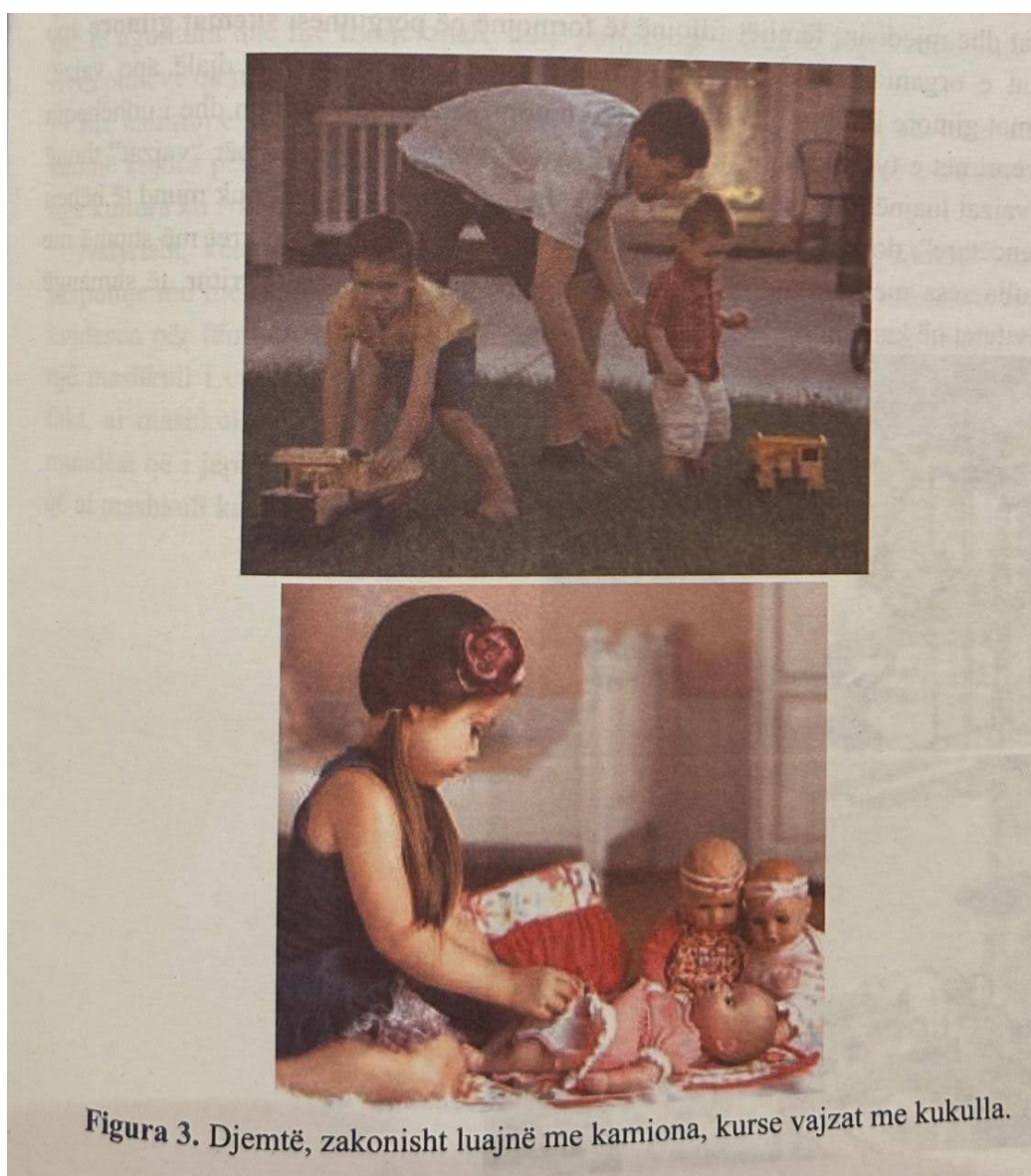
Prvo zapažanje obuhvata brojne slučajeve u različitim udžbenicima u kojima su žene eksplicitno diskriminisane prikazima koji povezuju njihov pol sa specifičnim ranjivostima i ograničenjima. Posebno je ilustrativan u ovom pogledu sledeći pasus udžbenika građanskog vaspitanja za deseti razred:

„Puna gjatë orëve të vona të natës kërkon më shumë garanci për një transport të sigurt për femrat, me qëllim që të mos bëhen objekt i dhunës. Megjithatë, doktorët, pavarësisht nga gjinia e tyre, kryejnë turnin e natës dhe ofrojnë shërbim për ata që kanë nevojë.” (Edukatë Qytetare 10: 59).⁷

Tekst nameće ranjivost ženama tvrdeći, u ovom slučaju, da je doktorkama potreban poseban prevoz kako bi se sprečilo da postanu žrtve seksualnog ili drugog nasilja. Iako priznaje bezbednost kao istinsku brigu za žene, posebno noću, diskurs pripisuje ženama karakteristike slabosti i stalnu potrebu za zaštitom, umanjuje njihovu autonomiju i implicitno ih pozicionira kao zavisnije od spoljnih bezbednosnih mera od muškaraca. Tekst se ne bavi podjednako potrebom za bezbednošću žena iz kritičke feminističke analize, i tako nastavlja sa upotrebom seksističkog jezika. Umesto toga, potreba za bezbednosnim merama ne potiče od inherentne ranjivosti žena, već od patrijarhalnih struktura koje normalizuju rodno zasnovano nasilje i objektivizaciju. Kao takav, jezik ne prepoznaje nedostatak bezbednosti žena kao posledicu društvenih normi koje ih seksualizuju i marginalizuju, već to smatra karakteristikom samih žena. Ova strukturalna kritika, koja je neophodna za intersekcionalno razumevanje osnovnog uzroka ovih društvenih mehanizama, nije pravilno istaknuta ni u jednom tekstu koji se tiče žena i njihove bezbednosti. Drugi seksistički jezik u udžbenicima prikazan je u korpusu (Dodatak 2). Seksistički jezik je usko povezan sa drugim ključnim zapažanjem koje se odnosi na prikazivanje

⁷ Prevod na srpski: „Rad dokasno u noć zahteva više garancija za bezbedan prevoz za žene, kako bi se sprečilo da postanu žrtve nasilja. Međutim, lekari, bez obzira na to kog su roda, rade noćne smene i pružaju usluge onima kojima su potrebne” (Građansko vaspitanje 10: 59).

žena i roda u školskim udžbenicima i podsticanje rodnih stereotipa. Prevalencija rodnih stereotipa u različitim kontekstima u udžbenicima pokazuje koliko su rodne uloge ukorenjene u srž kosovskih društvenih normi. Na primer, jedan pasus u udžbeniku biologije za dvanaesti razred na upadljiv način predstavlja društvena očekivanja za dečake i devojčice od najranijeg uzrasta i to kada kaže da se „dečaci obično igraju kamionima, a devojčice lutkama” (tekst na albanskom: Djemtë zakonisht luajnë me kamiona, kurse vajzat me kukulla,” Biologji 12: 367). U paru sa pratećom vizuelnom ilustracijom, tekst dodatno podstiče binarni pogled na rodne uloge i ponašanja pri čemu su dečaci naizgled aktivniji (ustaju, igraju se u nečemu što izgleda kao dvorište sa svojim ocem), a devojčice, u poređenju sa njima, poslušnije.

Slika 3. Održavanje rodnih stereotipa u udžbeniku biologije (Biologija 12, str. 367)

Brojni drugi primeri predstavljaju rodno ponašanje od ranog uzrasta kao normativno očekivanje. Ovo je posebno vidljivo u sledećoj frazi, „Devojčice više pričaju, manje se guraju i vole da budu u parovima” [tekst na albanskom: ‘Vajzat flasin më shumë, shtyhen më pak dhe kanë prirje të rrijnë dyshe-dyshe’ (Biologji 12: 367)]. Jačanje društvenih očekivanja od roditelja da podstiču percipirano normativno ponašanje je očigledno u izjavi: „Roditelji, nastavnici i drugi su skloni da promovišu ponašanja koja su u skladu sa rodnom – podstičući nežnost i konformizam kod devojčica, i snagu i odlučnost kod dečaka” (‘Prindërit, mësuesit dhe të tjerët janë të prirur të nxisin sjelljet që janë në përputhje me gjininë — te vajzat nxisin butësinë dhe njëshmërinë, te djemtë forcën dhe vendosmërinë, Biologji 12: 367). Ovaj obrazac jačanja tradicionalnih rodni uloga kroz tekst i slike preovladavao je u svim udžbenicima. Dodatni primeri koji ilustruju način na koji se takvi stereotipi predstavljaju kao svojstveni dečacima i devojčicama od ranog uzrasta mogu se naći i u udžbenicima psihologije. Izraz u udžbeniku psihologije za jedanaesti razred o uverenju da je „plakanje neprikladno za muškarce” (100) ukazuje na slične rodne stereotipe. Drugi primeri kako se stereotipno ponašanje muškaraca i žena učvršćuje kroz udžbenike za srednje obrazovanje mogu se naći u korpusu (Dodatak 1).

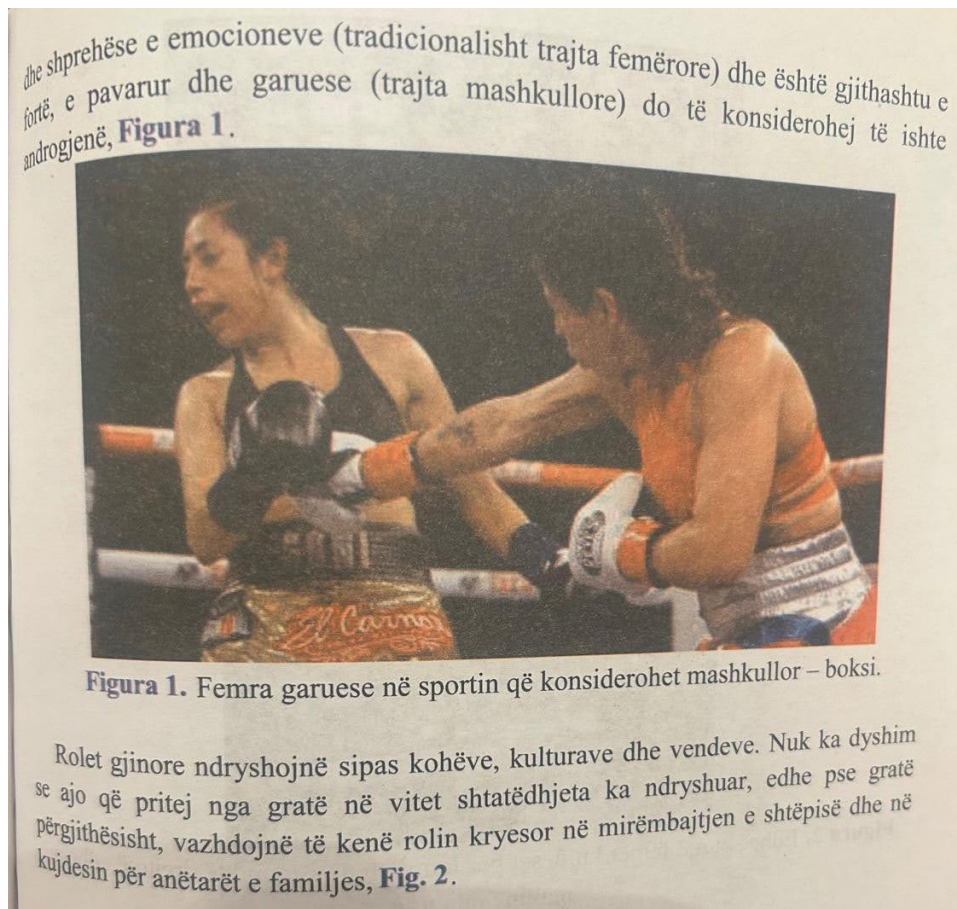
Treće zapažanje se tiče insistiranja na trajnosti roda. Iako su na prvi pogled pol i rod definisani kao različiti koncepti u ispitivanim udžbenicima biologije (12. razred, 10. razred i 11. razred), nakon detaljnijeg razmatranja uočava se da je rod uokviren u kruti binarni konstrukt ograničen na ženske ili muške kategorije pri čemu trajnost roda predstavlja unapred određenu pretpostavku. Pojam fiksnog rodnog identiteta kao unapred stvorene istine snažno se ističe u sledećem tekstu:

Në moshën 3 vjeçare, ata arrijnë të kuptojnë edhe pandryshueshmërinë e gjinisë, që do të thotë se e kuptojnë edhe pandryshueshmërinë e gjinisë, që do të thotë se e kuptojnë që gjinia nuk mund të ndryshohet dhe se gjithmonë do të jenë djem apo vajza. (bold in the original, Biologjia 12: 366).⁸

Odlukom da podebljaju izraz „trajnost roda” (na albanskom: „pandryshueshmeria e gjinisë”), autori* nedvojbeno daju veći autoritet pojmu roda kao fiksnog, nepromenljivog koncepta. Umesto da informišu čitaoce o najnovijim studijama o rodnim klasifikacijama i savremenim shvatanjima koja dovode u pitanje rod kao fiksni konstrukt, autori ograničavaju svoju diskusiju na opis treće kategorije, konkretno androginije. Pa ipak, čineći to, oni previše pojednostavljaju koncept i predstavljaju androginiju na netačan način, u kombinaciji sa potpuno neprikladnim ilustrativnim primerom:

⁸ Prevod na srpski: „Sa 3 godine počinju da shvataju trajnost roda, što znači da shvataju da se rod ne može promeniti i da će uvek biti ili dečaci ili devojčice.”

Një person që ka tipare edhe mashkullore, edhe femërore quhet androgjen. Për shembull, në SHBA sot, një femër (ose një mashkull) që është e ndjeshme ndaj të tjerëve, e kujdesshme dhe shprehëse e emocioneve (tradicionalisht trajta femërore) dhe është gjithashtu e forte, e pavarur dhe garuese (trajta mashkullore) do të konsiderohej të ishte androgjene, Figura 1 (Biologji 12: 365).⁹

Slika 4 Ilustracija koja prati definiciju androginije (Biologija 12, str. 365)

Oslanjanje na tradicionalne rodne norme za definisanje androginije podriva progresivno shvatanje roda i ponašanja koja nisu vezana ni za pol ni rod, već za lične preferencije.

Naše četvrto i poslednje zapažanje u vezi sa prikazivanjem žena odnosi se na podsticanje patrijarhalnih normi koje opisuju žene kao prirodno podređene muškarcima i prvenstveno angažovane u domaćinstvu. Izjava na slici 4 je savršen primer kako se patrijarhalne porodične norme održavaju u školskim udžbenicima, uz tvrdnju da „žene uglavnom i dalje imaju primarnu ulogu u održavanju domaćinstva i brizi o članovima porodice”. ([...] Gratë vazhdojnë të kenë rolin kryesor në mirëmbajtjen e shtëpisë dhe në kujdesin e [...] familjes,” Biologji, 12. razred: 365). Kritično

9 Prevod na srpski: „Osoba koja poseduje i muške i ženske osobine naziva se androginom. Na primer, danas bi se u SAD žena (ili muškarac) koja je osetljiva na potrebe drugih, brižna i koja pokazuje svoje emocije (tradicionalno ženske osobine) ali istovremeno jaka, nezavisna i takmičarskog duha (muške osobine) smatrala androginom, Slika 1 (Biologija 12: 365).”

pitanje, kao što je ranije pomenuto, jeste nedostatak feminističke strukturalne kritike u jeziku udžbenika koji uloge žena u reprodukciji i brizi predstavlja kao prirodno date bez dovodenja u pitanje postojećeg patrijarhalnog sistema. Ova normalizacija predstavlja status quo kao inherentnu stvarnost, a ne kao posledicu istorijskih i društvenih konstrukata koji ograničavaju uloge žena na kućne zadatke. Drugim rečima, iako sama izjava nije inherentno seksistička, imajući u vidu društvenu realnost na Kosovu, gde žene zaista obavljaju većinu poslova u kući i domaćinstvu, odsustvo strukturalne kritike ne dovodi u pitanje niti daje kontekst razlozima zbog kojih ova realnost i dalje postoji i održava nasilje. Još jedan upečatljiv primer dolazi iz vežbanja kritičkog mišljenja u udžbeniku biologije za 12. razred, koji implicitno opravdavaju muški autoritet nad izborom karijere žena. U odeljku o kritičkom razmišljanju na strani 371, pitanje „Ako vaša sestra želi da se pridruži vojsci ili policiji, šta biste mislili o tom gestu?” nosi najmanja dva osnovna značenja. Prvo je da neko ima pravo autoriteta ili da donese sud o izboru karijere sestre. Drugo, takvu odluku ne predstavlja kao legitimnu želju za razvojem karijere, već kao puki „gest”, banalizujući ozbiljnost izbora. Upotreba reči „gest” umesto „izbor” umanjuje sposobnost žene i implicira da je bavljenje takvim poslovima na neki način performativni čin, a ne validna samostalno doneta odluka.

Seksistički jezik, predrasude o rodu i ljudska prava

Analiza je pokazala da se udžbenici na Kosovu i dalje oslanjaju na seksističke i binarne poglede na svet u svom jeziku i slikama. Seksizam i predrasude o rodu u tekstu su u direktnoj suprotnosti sa standardima ljudskih prava i pokušajima aktivista nevladinih organizacija, organizacija za ljudska prava i drugih pojedinaca da dođu do inkluzivnog društva na Kosovu u kojem su svi pojedinci zastupljeni sa jednakim osećajem pripadnosti, dostojanstvom i poštovanjem. Da bi se ovo postiglo, neophodno je da se udžbenici razvijaju, a da obrazovni materijali omoguće učenicima da dovode u pitanje i suprotstave se ograničenjima koja nameću tradicionalne norme.

4.3.2 Stigmatizacija na osnovu starosti: prikaz dece, adolescenata i drugih pojedinaca

Analiza i diskusija

Značajno zapažanje istraživačkog tima prilikom analize udžbenika odnosilo se na diskriminatorno prikazivanje određenih pojedinaca na osnovu njihove starosti, što se naziva ejdžizmom. Ovaj izveštaj usklađujemo sa definicijom Svetske zdravstvene organizacije (SZO), koja kaže da se „starosna diskriminacija odnosi na stereotipe (kako mislimo), predrasude (kako se osećamo) i diskriminaciju (kako postupamo) prema drugima ili prema sebi na osnovu starosti”.¹¹ Iako se ejdžizam danas

10 Albanian original text: (Albanian: Nëse motra juaj kërkon të inkuadrohet në ushtri ose polici cfarë mendimi keni për këtë gjest?)

11 WHO (2024), [definition of ageism](#).

često povezuje sa starijim populacijskim grupama, kao što se vidi na društvenim medijima,¹² svaka vrsta generalizovanja ili suštinskog pripisivanja određenih karakteristika starosnoj grupi je ejdžizam i može se smatrati problemom. Korpus podataka sastoji se od brojnih formulacija koje prikazuju pojedince iz određenih starosnih kategorija na stereotipan ili generalizovan način, kako implicitno, tako i eksplicitno. Ovo obuhvata diskriminatorne formulacije prema (1) deci, (2) adolescentima i (3) grupama starije generacije.

Prva starosna grupa koja je predmet raznih oblika ejdžizma u udžbenicima su deca. U nekoliko slučajeva uočeno je da tekst ukazuje na položaj i ulogu dece u porodici i širem društvu na problematičan način. Iako su u većini udžbenika sa obrazovnim materijalima o deci prava deteta naglašena (videti, na primer, Biologji 12, Biologji 11, Sociologji 11 itd.), nekoliko formulacija i dalje je duboko ukorenjeno u zastarelim, pa čak i štetnim pojmovima. Primer kako tekst implicitno ovekovečuje uverenje da roditeljska ovlašćenja opravdavaju fizičku disciplinu dolazi iz udžbenika sociologije za jedanaesti razred. Iako je smeštena u kontekst koji učenike obrazuje o porodičnom nasilju (114), rečenica „deca su često izložena ‘legitimnim’ batinama svojih roditelja („Fëmijët shpesh ndodhen nën goditjet ‘legjitime’ të prindërve të tyre, 116”) implicitno ukazuje da batine neki i dalje mogu opravdavati kao legitimne, što nikada nije tako i to treba izbegavati u obrazovnim udžbenicima. Još problematičnije primere dece pogledajte u Dodatku 1.

Druga kategorija osoba koje su predmet ejdžizma u udžbenicima su adolescenti. Sledeći izraz iz udžbenika građanskog vaspitanja za deseti razred je savršen primer kako se stereotipne karakteristike društvenog ponašanja pripisuju adolescentima:

“Shpesh vëmë re në bare dhe vende publike grupe të rinjsh që kanë dalë për të biseduar dhe për të kaluar ore të këndshme në shoqërinë e përbashkët, por në fakt të gjithë janë duke parë celularët e tyre” (Edukatë qytetare 10: 65).¹³

Ova izjava svodi ponašanje adolescenata na negativan stereotip koji ih prikazuje kao distancirane i nezainteresovane za smislene interakcije sa svojim vršnjacima. Tekst ne samo da ne prepoznaje ulogu tehnologije u savremenoj komunikaciji, posebno među adolescentima već čitavoj starosnoj grupi pripisuje subjektivne i negativne karakteristike, otuđujući na taj način same učenike kojima je nastavni materijal namenjen. Brojni drugi primeri u tekstovima koji adolescente svode na kliše mogu se naći u različitim udžbenicima (pogledati korpus podataka u Dodatku 1).

12 Primer je stranica na društvenoj mreži Instagram, [Ageist](#)

13 Prevod na srpski: „Često vidimo grupe mladih ljudi u barovima i na javnim mestima koji su se okupili da ćaskaju i uživaju u međusobnom društvu; ali, u stvarnosti, svi oni gledaju u svoje telefone” (Građansko vaspitanje 10: 65)

Moglo bi se reći da su kategorije koje su najviše pogođene ejdžističkim percepcijama u udžbenicima starije generacije kojima su date usko definisane pozicije u društvu i porodičnim strukturama. Umesto da neguju istančana i inkluzivna shvatanja o tome kako starije generacije doživljavaju život, udžbenici često daju pristrasne poglede na starenje, kao što pokazuje sledeći pasus:

„Nëse dikush ka shëndet të mirë, nuk është i shqetësuar për financat, ka marrëdhënie të mira me familjen dhe miqtë, bën aktivitete që e gëzojnë dhe i pëlqejnë, mosha e pleqërisë mund të jetë një periudhë e gëzueshme e jetës” (Sociologji 11: 49).¹⁴

Ovaj pasus pokazuje kako je mogućnost življenja ispunjenog života u udžbenicima često ograničena na skup unapred određenih uslova. Ovo ukazuje da pojedinci koji ne ispunjavaju ove kriterijume nemaju mogućnost da osete radost kasnije u životu, ali isto tako sugeriše suženu viziju o tome kako zadovoljstvo izgleda kasnije u životu. Uključivanje ove vrste tekstova u obrazovni materijal ukazuje na nedostatak istančanih i složenih načina prikazivanja sadržaja o starenju. Kao rezultat toga, sami učenici se obeshrabruju pri pomisli da se uključe u kritičko razmišljanje i istražuju alternativne perspektive života u različitim fazama. Brojni drugi primeri ejdžističkih formulacija koje čitalac može pogledati mogu se naći u korpusu podataka (Dodatak 1).

Ejdžistički jezik, stereotipi i diskriminacija

Analizirani udžbenici sadrže brojne reduktivne stereotipe vezane za različite starosne grupe. Potrebno je na izbalansiran način preispitati pominjanja različitih starosnih kategorija u tekstu ako je cilj da se obrazovni materijal udalji od otvoreno subjektivnih i pojednostavljenih predstava o starosti i starenju.

4.3.3 Diskriminacija na osnovu fizičkog izgleda, sposobnosti i invaliditeta

Analiza i diskusija

Empirijski dokazi prikupljeni kroz analizu udžbenika obuhvataju tri glavna diskriminatorna okvira koji marginalizuju pojedince na osnovu njihovog fizičkog izgleda, intelektualnih sposobnosti i/ili njihovih osobina ličnosti, i podstiču štetne stereotipe i narrative isključivanja. Prvo, udžbenici nastavljaju da pojednostavljaju veze između percipirane fizičke privlačnosti pojedinaca i njihovog društvenog statusa i poželjnosti u društvu. Ono što posebno ilustruje ovu zabludu je sledeći pasus iz udžbenika psihologije za dvanaesti razred:

14 Prevod na srpski: „Ako je neko dobrog zdravlja, ne brine o finansijama, u dobrim je odnosima sa porodicom i prijateljima i obavlja aktivnosti koje mu donose radost i zadovoljstvo, starost može da bude radostan period života” (Sociologija 11: 49).

“Nëse për shkak të gjeneve, ju keni një trup dhe fytyrë tërheqëse, shumë njerëz mund të jenë të buzëqeshur përkundrejt jush, t’ju ftojnë nëpër festa dhe të përpiqen të bëhen miq me ju” (Psikologjia 12 Shkenca shoqërore natyrore: 26).¹⁵

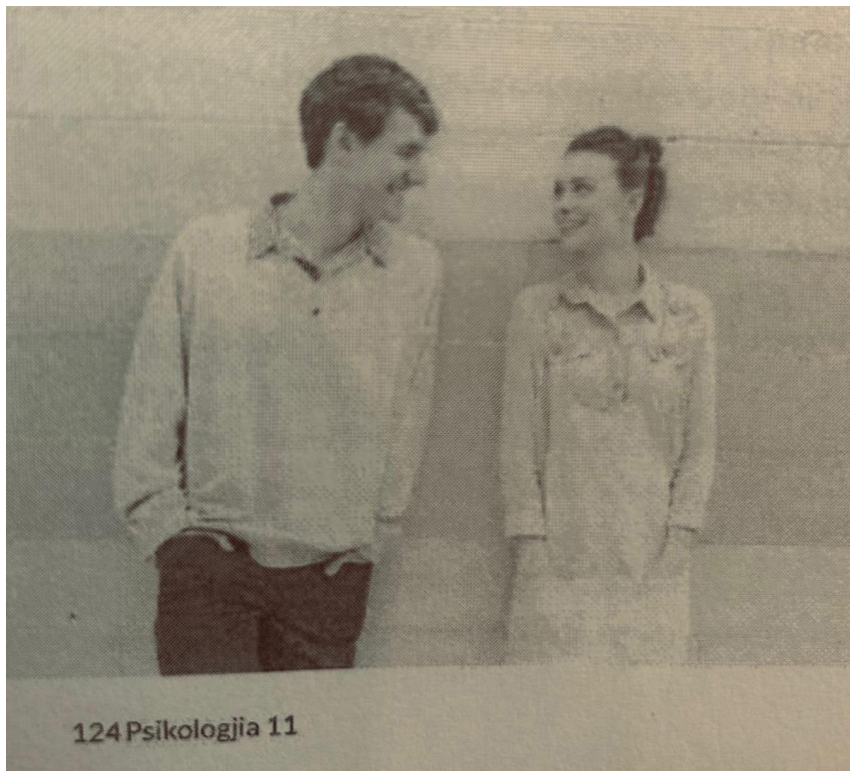
Tekst zasniva svoju izjavu na logičkoj zabludi o direktnoj vezi između opažene fizičke privlačnosti i društvenog prihvatanja. Tekst sugerise da je ova veza na neki način glavna determinanta nečije društvene vrednosti i položaja u društvu, i tako svodi složene ljudske veze na sudove zasnovane na izgledu. Ovo je neprihvatljivo s obzirom na to da podstiče štetne standarde lepote, čime se isključuju oni koji se ne pridržavaju proizvoljnih normi lepote. Umesto toga, predstavljanjem ove veze kao apsolutne istine, tekst podriva ulogu obrazovnih udžbenika u negovanju kritičkog mišljenja među učenicima i prihvatanju razlika. Drugi primeri koji povezuju fizički izgled sa društvenošću su, na primer, „fizički izgled osobe ima veliki uticaj na to kako je drugi doživljavaju” (Psihologija 11 društvenog smera: 124). Drugi primeri koji podjednako preovlađuju u udžbenicima održavaju veze između lepote i inteligencije:

“Njerëzit ndihen më mirë me veten e tyre, kur shoqërohen me njerëz të cilët të tjerët i konsiderojnë si të dëshirueshëm. Ne shpesh i konsiderojmë ata që janë fizikisht të bukur si më interesantë, më socialë, më inteligjentë, më të këndshëm etj ...” (Psikologjia 11: 124)¹⁶

Zaista, u ovom primeru, tekst ne samo da povezuje društvenost sa fizičkim atributima već i proširuje ovu povezanost na osobine kao što su inteligencija, ljubaznost i lična vrednost. Štaviše, način na koji su ove implikacije predstavljene u udžbenicima jača površne sisteme vrednosti, umesto da ih kritički dovodi u pitanje. Ovaj nedostatak nijansi u obrazovnom kontekstu nije samo problematičan jer održava stereotipno razmišljanje već i zbog toga što ne podstiče učenike da se uključe u dublje kritičko razmišljanje. Ovo posebno važi kada uzmemo u obzir priložene ilustracije, koje navodno daju vizuelni prikaz ovih percipiranih vrednosti.

¹⁵ Prevod na srpski: „Ako, zbog vaših gena, imate privlačno telo i lice, mnogi ljudi će vam se smešiti, pozivati vas na žurke i pokušati da se prijatelje sa vama” (Psihologija 12 na smeru društvenih nauka: 26).

¹⁶ Prevod na srpski: „Ljudi se bolje osećaju kada se druže sa pojedincima koje drugi smatraju poželjnim. Često one koji su fizički privlačni smatramo interesantnijim, društvenijim, inteligentnijim, prijatnijim itd.” (Psihologija 11: 124)

Slika 5 Ilustracija uz tekst u Psihologiji 11 (124)

Iako slika nema natpis u udžbeniku, ona je upadljivo postavljena ispod odeljka o fizičkom izgledu na strani 124 Psihologije 11, što ukazuje na to da slika vizuelno predstavlja karakteristike opisane u prapratnom tekstu.

Jezik koji diskriminiše i eksplicitno i implicitno na osnovu intelektualnih sposobnosti i/ili invaliditeta takođe preovlađuje u udžbenicima, što smo naglasili ranije u izveštaju u vezi sa opisom osoba sa Daunovim sindromom (videti odeljak 3). Na suprotnom kraju, sugestije o superiornosti zasnovane na intelektualnim sposobnostima (grupa) ljudi podjednako su evidentne u odgovarajućim udžbenicima. Fraze kao što je sledeći opis o reakcijama pojedinaca na brzu evoluciju društava, „Për një vëzhgues të zakonshëm, për një person pa njohuri shkencore, ndryshimet janë aq të shpejta dhe të papritura sa shkaktojnë ankth tek ata” (srpski: „Za prosečnog posmatrača i osobu bez naučnog znanja, promene su toliko brze i neočekivane da kod njih izazivaju uznemirenost”, Sociologija 11: 16). Implikacija da neko mora posedovati naučno znanje da bi se izborio sa promenama u društvu nije samo činjenično netačna. Takođe daje prednost onima sa akademskim kvalifikacijama u odnosu na druge na način koji je istovremeno nejednak i nelogičan. U obrazovnom kontekstu, ove formulacije neguju elitističke narative i štetne hijerarhije koje marginalizuju pojedince sa drugačijim ili prosečnim sposobnostima i time promovišu percepciju onih sa specijalizovanim znanjem kao superiornim u odnosu na druge. Sve formulacije koje se odnose na ovu vrstu diskriminacije čine sistematski izrađen katalog u korpusu podataka koji se nalazi u Dodatku 1.

Naposletku, stereotipi zasnovani na osobinama ličnosti, uspehu i/ili profesiji sadrže generalizovane stavove koji pojačavaju shvatanje da su samo određene vrste osobina pojedinca vredne u društvu ili da zaslužuju poštovanje. Kao i prethodni primer, sledeći primer iz udžbenika sociologije u dvanaestom razredu na sličan način stvara veze između uspeha i društvenog položaja:

Është gjerësisht e pranueshme se në çdo shoqëri njerëzve me sukses më të lartë u sigurohet statusi dhe respekti më i lartë shoqëror, ndërsa atyre me sukses më të ulët, statusi më i ulët.” (Sociologji 12: 110)¹⁷

Osim što promovišu rigidnu percepciju uspeha koja ga izjednačava sa društvenim položajem i poštovanjem, ovi tradicionalni markeri su u suprotnosti sa naizgled manje tradicionalnim osobinama kao što je kreativnost. Udžbenici usvajaju negativan opis pojedinaca sa alternativnim snagama ličnosti. Posebno je ilustrativan u tom pogledu opis kreativnih ljudi u udžbeniku psihologije za dvanaesti razred:

“Në anën negative ata priren të kenë ego të madhe, e cila i bën të pandjeshëm ndaj nevojave të të tjerëve. Ata mund t’i arrijnë qëllimet e tyre në kurriz të të tjerëve dhe mund të jenë kaq të përfshirë në punën e tyre, sa të përjashtojnë të tjerët.” (Psikologjia 12: 79)¹⁸

Iako udžbenik pripisuje ovaj opis neimenovanim „istraživačima” (videti stranu 78), zanemaruje potrebu za navođenjem imena istraživača ili detalja o tome kada i kako je studija sprovedena. Po svom sadržaju, tekst ne samo da generalizuje kreativne ličnosti već i kreativnost pretvara u patologiju povezujući je sa negativnim osobinama kao što su egocentrizam i bezosećajnost. Ovo može da stvori jednodimenzionalan i stereotipan prikaz kreativnosti koji obeshrabruje učenike u bilo kom obrazovnom okruženju da se identifikuju kao kreativne ličnosti, da prihvate svoje talente i da se bave kreativnim aktivnostima. Prateća slika plave banane sa jednostavnim natpisom „drugačije” na oštar način pokazuje kako je kreativnost predstavljena kao nešto nenormalno, a samim tim i nepoželjno (videti sliku 6).

17 Prevod na srpski: Opšte je prihvaćeno da u svakom društvu pojedinci sa višim nivoom uspeha dobijaju veći društveni status i poštovanje, dok oni sa nižim uspehom dobijaju niži status (Sociologija 12: 110).

18 Prevod na srpski: „Ako posmatramo negativne strane, imaju tendenciju da imaju veliki ego, što ih čini neosetljivim na potrebe drugih. Umeju da postižu svoje ciljeve na račun drugih i budu toliko zaokupljeni svojim radom da

Slika 6 Slika koja prati tekst o kreativnim ljudima
(Psihologija 12: 79)

Fizički atributi, sposobnost i diskriminacija

S obzirom na analizirane podatke, evidentno je da neki od udžbenika doprinose iskrivljenom prikazu vrednosti pojedinca povezanom sa površnim markerima društvenog identiteta. Umesto da pruži edukativni sadržaj koji dovodi u pitanje unapred stvorene ideje o standardima lepote ili uspehu i podstiče višestranu i složeno shvatanje ljudskog identiteta, tekst jača društvene hijerarhije i marginalizuje one koji su izvan normativnih očekivanja. Stoga je od suštinske važnosti da se ovi obrazovni materijali revidiraju kako bi učenici bili izloženi inkluzivnijoj i istančanoj perspektivi o individualnoj vrednosti.

4.3.4 Prikaz LGBTQI+ zajednice

Ispoljavanje diskriminacije prema pojedincima iz LGBTQI+ zajednice, kako prikupljeni podaci pokazuju, u analiziranim udžbenicima ima tri primarna oblika: eksplicitne predrasude, implicitne predrasude i isključenost kroz izostavljanje. Prvi smisao čine otvorene manifestacije isključenosti, pri čemu svako pominjanje zajednice sadrži upadljivo pogrdan jezik. Brojne uvredljive formulacije su se pojavljivale u udžbenicima koje odbacuju istopolnu orijentaciju ili rodnu identifikaciju. Kao u primerima prikazanim u odeljku 4.1.1 iznad, opisi koji se odnose na rodni identitet i seksualnu orijentaciju su izrazito eksplicitni u izražavanju omalovažavajućih osećanja. Sledeći pasus udžbenika sociologije za jedanaesti razred je ilustrativan primer:

Një qenie e socializuar në mënyre korrekte, në fillim të shek XXI jo vetëm që do të dijë që ekzistojnë dy sekse, që me të vërtetë nuk mund t'i ndërrosh (përfshijë ndërhyrjet moderne mjekësore lidhur me ndryshimet e mundshme të organeve seksuale) dhe, rjedhimisht edhe dy lloje rolesh gjinore që klasifikohen sipas seksit, por duhet të dijë që ekzistojnë edhe orientime të tjera seksuale, të kundërta me seksin natyror, siç janë homoseksualiteti dhe biseksualiteti (Sociologji 11:123).¹⁹

Ono što je posebno interesantno u vezi sa ovim pasusom je održavanje binarnih klasifikacija zasnovanih na biologiji kao ključnoj odrednici rodnih identiteta i seksualne orijentacije, uz istovremeno priznanje postojanja različitih seksualnih preferencija koje su „suprotne prirodnom polu”. Način izražavanja korišćen u ovom pasusu ukazuje na to da postoje samo dve rodne uloge koje su neraskidivo povezane sa nečijim polom bez obzira na „savremene medicinske intervencije radi mogućih promena na polnim organima”. Na ovaj način, tekst otvoreno osporava validnost seksualne promene i nebinarnih identiteta, čime se suprotstavlja inkluzivnijim stavovima o rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji kao fluidnim i različitim konceptima. Drugi primer koji opisuje istu vrstu problematičnog načina izražavanja može se naći u sledećem pasusu:

Çdo gjë do të ishte mire nëse identifikimi i identitetit gjinor të ishte kaq i thjeshtë [...] ku njeriu thjeshtë e kuptonte se ishte mashkull apo femër dhe sillej në mënyrën e duhur siç kërkonte familja dhe shoqëria (Sociologji 11: 122).²⁰

Tekst je eksplicitan u subjektivnoj tvrdnji da bi „sve bilo u redu” kada bi pojedinci prihvatili svoj rod kao muški ili ženski i pristali na ono što se predstavlja kao „ispravno ponašanje” koje porodica i društvo očekuju. Ovakav način razmišljanja svodi širok spektar rodni izraza na „nepogodnost” i poremećaj u inače uređenom društvu. Drugi tekst koji predstavlja eksplicitnu diskriminaciju LGBTQI+ zajednice deo je kataloga u korpusu podataka u Dodatku 1.

U udžbenicima se mogu naći i još implicitnije predrasude u odnosu na LGBTQI+ zajednicu. Ova vrsta predrasuda često poprima manje otvorenu formu i često je rezultat internalizovanih društvenih normi i koncepcija.²¹ Primer se može naći u udžbeniku sociologije za jedanaesti razred, u kome se kaže da „Kohët e fundit këto çifte kërkojnë që, në mënyrë legale, të adaptojnë fëmijë për të formuar familje “të vërtetë” (Sociologji 11: 113).²² Stavljanje termina pravi (na albanskom: vërtetë) pod navodnike ukazuje na skepticizam prema istopolnim porodicama i implicira da takva porodična struktura nije legitimna. Ovaj oblik predrasuda podstiče ideju da su validne samo porodice koje formiraju heteroseksualni parovi i odbacuje raz-

19 Prevod na srpski: „Pravilno socijalizovano biće na početku 21. veka neće samo znati da postoje dva pola, koji se zaista ne mogu promeniti (osim savremenih medicinskih intervencija radi mogućih promena na polnim organima) i, posledično, dve vrste rodni uloga klasifikovanih prema polu, već mora da zna da postoje i druge seksualne orijentacije, suprotne prirodnom polu, kao što su homoseksualnost i biseksualnost” (Sociologija 11: 123)

20 Prevod na srpski: Sve bi bilo u redu kada bi rodni identitet bio jednostavan kao [...] „gde osoba jednostavno ra-

21 Američko udruženje psihologa (APA, 2024), Implicitna predrasuda.

22 Prevod na srpski: „U poslednje vreme ovi parovi traže, na zakonit način, da usvoje decu kako bi formirali ‘pravu’ porodicu.”

nolikost porodične strukture. Prikazani primer u vezi sa debatom o Roditelju 1 i 2 odražava istu vrstu diskriminatornog diskursa.

Treći oblik diskriminacije manifestuje se potpunim izostavljanjem bilo kakvog pominjanja LGBTQI+ zajednice. U kontekstima u kojima bi bilo prikladno razmatrati seksualne orijentacije, kao što su udžbenici biologije za 10, 11. i 12. razred, postojanje različitih seksualnih orijentacija ili se ne pominje (biologija 10 i 11) ili se samo kratko i površno potvrđuje (biologija 12). Ovo je često u suprotnosti sa dugačkim heteronormativnim opisima i objašnjenjima o ponašanju adolescenata i seksualnom razvoju u odnosu na suprotni pol. Udžbenici izostavljaju diskusije o različitim seksualnim orijentacijama, i tako ne pružaju inkluzivnu obrazovnu platformu u kojoj se prepoznaju LGBTQI+ identiteti.

Predrasude i diskriminacija prema LGBTQI+ zajednici

Prožimajući oblici predrasuda i diskriminacije prema LGBTQI+ zajednici koji se vide u udžbenicima moraju se hitno rešiti i zameniti sadržajem koji iskazuje poštovanje i na sveobuhvatan način predstavlja sve identitete. Ovom revizijom treba ukloniti štetan jezik, ali i uneti pozitivne i osnažujuće diskusije o rodnoj i seksualnoj raznolikosti.

4.3.5 Drugost etničkih identiteta i prikaz rase

Albanski nacionalni identitet u odnosu na Druge u udžbenicima istorije

Kao i u drugim studijama koje su analizirale reprodukciju nacionalnog identiteta kroz binarno sočivo nas naspram njih (u daljem tekstu: etnički Drugi), analiza odgovarajućih udžbenika iz discipline istorije na sličan način otkriva sklonost ka drugim etničkim, rasnim i verskim identitetima. U udžbenicima istorije²³ predstavljena je albanocentrična vizija nacionalne istorije koja daje prioritet ulozi Albanaca u istoriji i postavlja ih u suprotnu poziciju u odnosu na problematičnog Drugog tokom različitih faza društveno-političkog razvoja Kosova. U ovoj konstrukciji, istorijski Drugi je lingvistički definisan kao „neprijatelj” (albanski: „armiku”), agresor ili okupator (albanski: pushtuesi ili „sunduesi”), posebno u odnosu na Turke Osmanlije, Srbe, a tokom Drugog svetskog rata Italijane i Nemce. Ovakav prikaz odražava jasnu podelu između albanskog nacionalnog identiteta i spoljnih sila koje ugrožavaju njegovo postojanje, što se nastavlja i u udžbenicima istorije.²⁴

23 Istorija 10, 11, 12 i 13.

24 Videti Istoriju 12: 32 i, na primer, narativ o pobuni Albanaca protiv Turaka Osmanlija, ili 190 o aktivnostima Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) tokom 1990-ih.

Još jedno ključno pitanje u udžbenicima istorije je izostavljanje određenih spornih sećanja ili suprotstavljenih perspektiva kako bi se održala kohezivna, ali i pojednostavljena vizija nacionalnog identiteta. Na primer, dok udžbenik istorije u dvanastom razredu detaljno objašnjava istorijske događaje na Balkanu tokom Drugog svetskog rata, on ne kritikuje sporni narativ o saradnji Albanaca sa Nemcima preko SS divizije „Skenderbeg”, o kojoj se govori u nekoliko istorijskih tekstova o Kosovu uključujući tekstove autora Tim Judah (2001), Raymond Detrez (1996, 1999) i Noel Malcolm (1999).

Prikaz sukoba na Kosovu i događaja koji su doveli do rata u udžbenicima istorije

Struktura narativa u istorijskom tekstu na stranicama 190–193 (Istorija 11) razvija različite faze sukoba na Kosovu na način koji se može smatrati jednodimenzionalnim i obmanjujućim. Ona daje prioritet Oslobođilačkoj vojsci Kosova (OVK) i njenom formiranju i delovanju u ranom razvoju istorijskog puta Kosova. Naglasak na jedinstvenom, herojskom otporu Oslobođilačke vojske Kosova protiv srpske države predstavljen je u prvoj fazi sukoba kao „faza e pare: 1981-1990” (Prva faza: 1981–1990), koja opisuje „kristalizimi i organizimit dhe ndjenjës kombëtare” (srpski: kristalizacija organizacije i negovanje nacionalnog osećanja, str. 192), i uspostavlja prilično pojednostavljene i direktne veze između kosovskih protesta 1981. godine i formiranja OVK. Ova lažna veza nije samo faktički netačna, pošto OVK nije postojala 1980-ih, a pojavila se na Kosovu tek sredinom 1990-ih (Detrez 1999, Judah 2008), već je i u skladu sa nacionalističkim diskursom koji romantizuje ratovanje na račun uvažavanja šire društveno-političke dinamike. I zaista, fokus teksta je na „četiri faze” rata uz posebnu usredsređenost na uočenu hrabrost i žrtve boraca OVK, posebno Adema Jasharija i drugih albanskih ličnosti. Nacionalistički diskurs je posebno očigledan u sledećem primeru, „UÇK-ja tregoi një trimëri të pashembullt dhe heroike kundër pushtuesit serb.”²⁵ (srpski: „OVK je pokazala neviđenu i herojsku hrabrost protiv srpskog okupatora.”). Tekst pripoveda o albanskoj borbi za oslobođenje, ali istovremeno umanjuje značaj sukoba i svodi ga na dihotomnu borbu između „pobednika” i „neprijatelja”, čime zamagljuje međusobnu viktimizaciju i složnije forme odanosti. Ovo je posebno istaknuto na strani 193, gde se statistika civilnih žrtava stavlja po strani u korist pominjanja statistike koja se odnosi samo na gubitke koje su pretrpeli vojnici OVK i to u sledećoj rečenici:

Me këtë marrëveshje përfundon edhe lufta në Kosovë e cila la pas pasoja të mëdha ashtu edhe me dëme materiale. Sipas statistikave, UÇK-ja pati rreth 1500 luftëtarë që ranë dëshmorë për lirinë e Kosovës dhe rreth 2000 të plagosur. (Histori 12: 192).²⁶

25 Videti Istoriju 12: 192.

26 Prevod na srpski: „Ovim sporazumom se završava rat na Kosovu, koji je iza sebe ostavio značajne posledice, uključujući i materijalnu štetu. Prema statistici, OVK je imala oko 1500 boraca koji su pali kao mučenici za slobodu Kosova i oko 2000 ranjenih.” (Istorija 12: 192).

Prikaz gubitaka OVK bez eksplicitnog pominjanja sličnih statističkih podataka o civilnim žrtvama i drugim zverstvima počinjenim tokom rata održava iskrivljenu viziju rata koja negira pravo ljudsko iskustvo rata i danak koji uzima ljudskim životima. I zaista, odsustvo statistike civilnih žrtava ili bilo kakve aproksimacije ljudskih gubitaka mimo boraca OVK stvara percepciju selektivne žalosti u kojoj se tuga jedne grupe prepoznaje i nad njom se žali dok se patnja druge prikriva. Takav prikaz ne samo da potkopava složenost rata, već i rizikuje produbljivanje etničkih podela jačanjem pojedinačnih i etnocentričnih narativa. Na sličan način, intervencija NATO-a, kao faza 5 u udžbeniku (str. 192), pozicionirana je kao direktan odgovor i nastavak napora OVK. Ovakvo predstavljanje sukoba učvršćuje linearan i binarni narativ koji prikazuje međunarodnu umešanost kao nedvosmisleno prihvatanje ciljeva OVK, a ne kao odgovor na šire humanitarne probleme.

Ukratko, zarad uravnoteženijeg razumevanja nasleđa sukoba danas neophodna je revizija i istančan istorijski prikaz koji uzima u obzir mnoštvo perspektiva i iskustava međusobno povezane patnje. Štaviše, svaki udžbenik istorije na ovom nivou akademskog puta učenika treba da kritički preispituje kako takvi nacionalistički narativi mogu doprineti postojećim tenzijama, bez davanja jednostranih prikaza istorije.

Vidljivost i prikaz etničkih nevećinskih zajednica na Kosovu

Pored dihotomije mi–oni, svi udžbenici istorije zanemaruju istorijsko prisustvo drugih etničkih zajednica na Kosovu. Uprkos navedenom multietničkom identitetu Kosova, uloga etničkih nevećinskih zajednica je potisnuta na margine, a njihovo se pitanje ne rešava na smislen način.²⁷ Štaviše, odnos prema etničkim Srbima je predstavljen isključivo u kontekstu sukoba. Na primer, kada se govori o položaju Albanaca u bivšoj Jugoslaviji, udžbenici izostavljaju bilo kakvo pominjanje kosovskih društvenih struktura kao multietničkih; o njegovom etnički raznolikom sastavu u prošlosti nema pomena.²⁸ Isto važi i za dugotrajno istorijsko prisustvo romske zajednice na Kosovu koje se ne pominje. Samo je jednom opisano u sociologiji, tj. udžbenik 12 opisuje kosovsko „multietničko društvo”, koje obuhvata zajednice Roma, Egipćana i Aškalija (Sociologija 12, videti Dodatak), dok istorijski udžbenici ne pominju njihovu društveno-političku i kulturnu putanju. Ovo zapažanje potkrepljuje tumačenje udžbenika kao tekstova koji prenose veoma etnocentričnu albansku perspektivu kosovske prošlosti, ostavljajući malo ili nimalo prostora za kritički razvoj i šire razumevanje istorije među učenicima koje priznaje mnoge aspekte i kulturne faktore koji doprinose obliku kosovskog društva danas. Uopšteno govoreći, udžbenici istorije ne prikazuju precizna iskustva i istorijski položaj različitih etničkih nevećinskih zajednica koje žive na Kosovu.

²⁷ Pominju se u veoma ograničenom spektru sfera, kao što je, na primer, fraza u kojoj se govori o današnjem etničkom sastavu Kosova u udžbeniku sociologije za deseti razred na strani 24.

²⁸ Videti odeljak „Pozita e shqiptarëve në Jugosllavi. Përpkjet për të drejtat kombëtare,” Istorija 12: 181 - 189

Rasni i orijentalistički stereotipi²⁹

Prikaz rase u udžbenicima često odražava redukcionističke predstave o rasnom identitetu, koje su i zastarele i previše pojednostavljene. Na primer, veza između osobina osobe sa Daunovim sindromom i osobina „mongoloidne rase” je oblik rasizma koji se suprotstavlja modernoj naučnoj terminologiji. Druge problematične formulacije obuhvataju stereotipne prikaze drugih kultura, uključujući Japance ili Masaje (u Keniji) za koje je manje verovatno da će izraziti svoje emocije u poređenju sa zapadnjacima i drugim grupama stanovništva.³⁰

Imajući u vidu ovu diskusiju, neophodno je revidirati udžbenike istorije i drugi obrazovni materijal kako bi odražavali inkluzivan pogled na svet i ažurnija istorijska istraživanja koja poštuju heterogenost različitih rasa, kultura i veroispovesti.

4.3.6 Druge neprikladne formulacije, nebitne veze i činjenične greške

Iz prikupljenih podataka proizilaze brojni slučajevi diskriminacije u kojima je ton autora preterano subjektivan, gde oni izražavaju lična mišljenja, a ne objektivnu analizu, ili iznose činjenično netačne informacije. Slučaj koji pokazuje prvo je sledeći tekst: „Përkunder bindjes se krijuar se njerëzit që merren me punë intelektualë jetojnë shkurt, historia njehe raste që edhe ata të kenë jetuar mjaft gjatë.”³¹ Problem ove rečenice leži u nejasnoj prirodi tvrdnje „stvorenog uverenja” (albanski: bindjës së krijuar), pri čemu se lažno tvrdi da je ova ideja opšte predubedenje u našem društvu, što nije tačno. Još jedna ilustracija činjenične greške je rečenica „Historia njehe raste ku disa njerëz kanë jetuar më tepër se 200 vjet (psh. Anglezi Tomas Korner ka jetuar me se 207 vjet).”³² Ova izjava održava činjeničnu netačnost i mit koji nije podržan verodostojnim izvorima i mogao bi da dovede učenike u zabludu o diskusijama o dugovečnosti.

Naposletku, iako sensu stricto ne predstavljaju diskriminaciju, vredi napomenuti da udžbenici sadrže nekontekstualizovan sadržaj koji nema lokalni značaj i koji se ne bavi specifičnim kontekstom Kosova. U udžbenik biologije za dvanaesti razred, na primer, autori ne unose nikakve statističke podatke o Kosovu i broju umrlih od raka pluća ili AIDS-a (ili bilo koje druge statistike), što čine za SAD.³³ Štaviše, predstavljeni podaci su često zastareli, odnose se na devedesete i rane dvehiljadite. Iako ove greške nisu direktno povezane sa diskriminacijom, one stvaraju indirektnu vezu i izazivaju najmanje dva značajna utiska u umu čitaoca. Prvi je da potko-

²⁹ Orijentalizam se odnosi na način na koji je Zapad istorijski iskonstruisao Istok stereotipnim terminima iz perspektive zapadnjačke superiornosti. Za više informacija videti Edward Said and Orientalism, pristupljeno preko platforme [Youtube](#) (2024).

³⁰ Citalac može da pogleda ove primere u udžbeniku psihologije za jedanaesti razred na strani 103.

³¹ Prevod na srpski: „Uprkos preovlađujućem uverenju da ljudi koji se bave intelektualnim radom žive kraće, istorija poznaje slučajeve gde su čak i oni živeli prilično dugo” (Biologija 10: 233).

³² Prevod na srpski: „Istorija poznaje slučajeve gde su neki ljudi živeli više od 200 godina” (npr. Englez Thomas Korner je živio preko 207 godina) (Biologija 10: 233).

³³ Videti Biologiju 12: 202, 248, 333, 364.

pavaju vrednost lokalnog identiteta i konteksta dajući prioritet stranim primerima. Drugo, oni implicitno podstiču ideju da su neke grupe, ljudi ili iskustva relevantniji i važniji od drugih, doprinoseći osećaju inferiornosti i isključenosti.

4.3.7 Tekst i slika: jačanje diskriminatornih narativa kroz vizuelni prikaz

Pored ispitivanja diskriminatornog jezika iz tekstova u udžbenicima, studija je otkrila da predstavljene slike često podstiču isključive, stereotipne i pristrasne prikaze pripadnosti. Kao što pokazuju primeri o kojima se govori u izveštaju, za vizuelne prikaze iz udžbenika se može reći da direktno ili prikrivenim tehnikama jačaju prikazane diskriminatorne narative – pronicljiv primer je slika banane sa jednostavnom rečju „ndryshe” (srpski: drugačiji) u opisu kako su kreativne ličnosti egocentrične u društvu, prema materijalu iz predmeta Psihologija 12. Ovaj isključujući i diskriminatorni jezik važi i za prikaz Daunovog sindroma u udžbeniku biologije o kome se govorilo u prethodnom tekstu i u rodnim prikazima devojčica, žena i LGBTQI+ pojedinaca.

Međutim, na slikama takođe nedostaje prikaz raznolikosti u odnosu na rasne, etničke i regionalne karakteristike, kao i vidljivih markera invaliditeta i drugih karakterističnih osobina. I zaista, umesto da daju kontekst slikama kako bi odražavale raznovrsnu populaciju Kosova i šireg regiona, čini se da se udžbenici oslanjaju na već postojeće vizuelne prikaze koji pretežno prikazuju pojedince sa zapadnoevropskim osobinama bez lokalnih karakteristika i prikaza bilo kakve vrste etničke i kulturne raznolikosti.

5 Zaključak

Ovaj izveštaj kritički preispituje i razmatra različite manifestacije diskriminacije u udžbenicima na nivou višeg srednjeg obrazovanja na Kosovu (10, 11. i 12. razred). Detaljnom analizom udžbenika, kako jezika, tako i slika, postalo je evidentno da ovi udžbenici i dalje održavaju stereotipe, predrasude o rodu, ejdžizam i druge oblike diskriminacije. Primeri u izveštaju naglašavaju kritičnu potrebu za preoblikovanjem upotrebe jezika u obrazovnim materijalima kako bi odražavali i pomogli u oblikovanju inkluzivnog pogleda na svet koji je u skladu sa savremenim standardima ljudskih prava. Sledećih nekoliko pasusa obuhvata glavna zapažanja izvučena iz analize i akademskog izveštaja:

- Kao što se može videti, tretman rodni uloga pokazuje izrazito oslanjanje na patrijarhalne strukture i norme, pri čemu su žene dosledno prikazane u podređenom položaju i u ulogama u domaćinstvu. Uz to, podstiču se binarni prikazi roda koji ograničavaju mogućnosti učenika da na istančan način shvate rodni identitet. Umesto toga, portreti pokreću krute i isključive perspektive koje potkopavaju napredak ka rodnoj ravnopravnosti.
- Starosna diskriminacija je još jedna rasprostranjena tema diskriminatornog jezika u udžbenicima. Prikazivanje dece, adolescenata i starijih lica je često reduktivno i nekompleksno, što zauzvrat podstiče ograničen pogled na mogućnosti pojedinaca u različitim fazama života. Uz stereotipno prikazivanje ponašanja adolescenata, udžbenici zanemaruju različitost individualnih iskustava, i potencijalno obeshrabruju učenike da istražuju nijanse starosti i starenja. Prikaz pojedinaca na osnovu fizičkog izgleda, intelektualnih sposobnosti i profesionalnog uspeha je još jedna oblast kojoj je potrebna reforma.
- Analizirani podaci pokazali su konzistentan prikaz neadekvatnih veza između fizičke lepote i društvene vrednosti, pri čemu marginalizuju one koji se ne pridržavaju proizvoljnih normi privlačnosti i podstiču gušenje razvoja kritičkog mišljenja među učenicima izvan površnih društvenih hijerarhija. Diskriminacija LGBTQI+ zajednice je i očigledna i suptilna u udžbenicima. Analiza je pokazala eksplicitne i implicitne predrasude i otkrila problem pitanja vidljivosti i prikaza u udžbenicima. Štaviše, potrebno je hitno se pozabaviti kontinuiranom patologizacijom neheteronormativnih identiteta.
- Diskriminacija LGBTQI+ zajednice je i očigledna i suptilna u udžbenicima. Analiza je pokazala eksplicitne i implicitne predrasude i otkrila problem pitanja vidljivosti i prikaza u udžbenicima. Štaviše, potrebno je hitno se pozabaviti kontinuiranom patologizacijom neheteronormativnih identiteta.

- Naposljetku, prikaz etničkih identiteta u kosovskim udžbenicima istorije otkrio je albanocentrični narativ koji se ne bavi složenom multietničkom istorijom zemlje na adekvatan način. Osim toga, izostavljanje značajnih događaja doprinosi nepotpunim i pristrasnim shvatanjima.
- Pored ovih specifičnih oblika diskriminacije, analiza je identifikovala brojne druge slučajeve neprikladnih formulacija, nebitnih veza i činjeničnih netačnosti koje, iako nisu direktno diskriminatorne, doprinose široj kulturi isključivanja.
- Slike pojedinaca nisu raznovrsne niti inkluzivne i ukazuju na jasan nedostatak konteksta i prikaz građana sa različitim etničkim i/ili rasnim poreklom, sposobnostima i drugim fizičkim karakteristikama i atributima.

S obzirom na ove nedostatke u udžbeniku, smatramo da obrazovni materijal treba revidirati u značajnoj meri kako bi sadržao savremena shvatanja roda, seksualnosti, rase, starosti i etničke pripadnosti. Što je još važnije, trebalo bi da podstiče kritičko mišljenje i ohrabri učenike da preispituju stereotipe i diskriminatorne prakse a ne da ih jačaju. Usvajanjem inkluzivnijih, tačnijih i kontekstualno relevantnih materijala preduzeli bi se značajni koraci ka stvaranju obrazovnog okruženja koje vrednuje raznolikost svih svojih učenika.

6 Preporuke

Donete na osnovu zapažanja u izveštaju, sledeće preporuke naglašavaju odgovornost različitih aktera u reviziji školskih udžbenika i stvaranju obrazovne atmosfere bez diskriminacije. U nastavku predlažemo sistemske promene, ciljane obuke i inicijative za saradnju između Ministarstva prosvete, nastavnika i roditelja:

Za Ministarstvo prosvete, nauke, tehnologije i inovacija (MPNTI)

- MPNTI mora da da prioritet sistematskoj reviziji udžbenika kako bi bili u skladu sa okvirima ljudskih prava, rodnom jednakosti i kako bi njihov sadržaj bio inkluzivan. Ova revizija bi trebalo da eliminiše seksistički, ejdžistički, homofobični i etnocentrični jezik, i zameni ga inkluzivnim narativima;
- MPNTI treba da uvede ciklus revizija udžbenika radi njihove kontinuirane relevantnosti, sa ažuriranjima svakih 3 do 5 godina kako bi se održala usklađenost sa međunarodnim standardima ljudskih prava;
- MPNTI treba da osigura obrazovni sadržaj koji odražava društveni i kulturni pejzaž Kosova i treba da izbegava preterano oslanjanje na strane primere ili zastarele podatke;
- MPNTI treba da razvije godišnji program obuke za autore udžbenika, izdavače i edukatore koji se fokusira na promovisanje inkluzivnosti, rodne osetljivosti i eliminacije predrasuda u obrazovnom sadržaju;
- Obuka takođe treba da obuhvati i komisiju za odobravanje udžbenika kako bi na savremen način razumeli rod, etničku pripadnost i pitanja invaliditeta;
- MPNTI treba da uspostavi transparentniji sistem dvojne revizije udžbenika, u kojem su spoljni stručnjaci iz akademske zajednice, civilnog društva i međunarodnih organizacija uključeni u proces odobravanja. Takođe bi trebalo uspostaviti transparentnu povratnu spregu, gde bi nastavnici, učenici i roditelji mogli sami da vrednuju udžbenike;
- MPNTI treba da implementira pilot-program za nove ili revidirane udžbenike u odabranim školama kako bi prikupio detaljne povratne informacije i od nastavnika i od učenika o prikladnosti sadržaja, kao i o svim kulturološkim ili lingvističkim osetljivostima koje treba dalje revidirati pre konačnog odobrenja;
- MPNTI treba da izveštava kosovski parlament jednom godišnje o delotvornosti udžbenika, uključujući sve izazove u reviziji i inkorporaciji inkluzivnih narativa, kao i o preporukama za dalje poboljšanje.

Za škole i nastavnike

- Škole i nastavnici moraju aktivno da rade sa učenicima na suprotstavljanju svakom diskriminatornom jeziku ili sadržaju u postojećim udžbenicima;
- Škole treba da osmisle interne programe obuke nastavnika o inkluzivnim pedagoškim praksama koji bi pomogli nastavnicima da neguju kritičko razmišljanje o rodnim ulogama, etničkoj pripadnosti, rasi i invaliditetu u učionici;
- Škole i nastavnici treba da blisko sarađuju sa Ministarstvom i razmenjuju dragocene informacije o prihvatanju udžbenika u učionicama i mogućnostima za poboljšanja;
- Škole i nastavnici treba da uspostave sisteme praćenja kako bi procenili kako udžbenici utiču na ishode učenja i da li neguju inkluzivnost i kritičko mišljenje.

Za roditelje

- Roditelji treba da učestvuju u revizijama udžbenika preko osnovanih udruženja roditelja i nastavnika (URN) ili grupa civilnog društva;
- Roditelji treba da promovišu diskusiju o temama u kući kao što su rodne uloge, etnička raznolikost i inkluzija stvaranjem bezbednog okruženja koje jača pozitivne stavove;
- Roditelji treba da se zalažu za prikaz različitih etničkih zajednica na Kosovu,

Košir, S., & Lakshminarayanan, R. (2024). Manifestation of Women's Rights in School Textbooks? Evidence from Social Science Textbooks in India. *Human Rights Review*, <https://doi.org/10.1007/s12142-024-00726-7>.

UNESCO. (2024). Unmasking racism. Guidelines for educational materials.. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388802>.

Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.

Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse. The Modes and Media of Contemporary Communication*. Arnold.

Malcolm, N. (2002). *Kosovo: A short history*. History/Current Affairs.

Judah, T. (2008). *Kosovo, what everyone needs to know*. Oxford: Oxford University Press.

Detrez, R. (1999). *Kosovo: de uitgestelde oorlog*. Antwerpen: Houtekiet.

8 Dodaci

8.1 Pregledani udžbenici

Bajraktari, I., Berisha, A., Fetah, H., & Qerimi, H. (2012). *Biologija 10. Za opštu gimnaziju i gimnaziju matematičko-informatičkog smera.* Priština: Libri Shkollor Publishing House.

Baraliu, S., Shala, A., & Hajdari, A. (2019). *Istorija 11. Za društveno-jezičku gimnaziju.* Priština: Albas School Publications.

A, B., I, B., K, A., F, H., & Gashi, A. (2009). *Biologija 10. Gimnazija društvenih nauka. Jezička gimnazija.* Priština: Libri Shkollor Publishing House.

Berisha, A., Gecaj, A., Plakolli, M., Pajazitaj, Q., Rugova, E., & Zhushi-Etemi, F. (2014). *Biologija 10. Gimnazija prirodno-matematičkog smera.* Priština: Libri Shkollor Publishing House.

Hajdari, A., Baraliu, S., & Shala, A. (2019). *Istorija 10. Za društveno-jezičku gimnaziju.* Priština: Albas School Publications.

Hyseni, E. (2022). *Građansko vaspitanje.* Priština: Albas School Publications.

Hyseni Kllokoqi, E. (2019). *Građansko vaspitanje.* Priština: Albas School Publications.

Kastrati, Z., & Paci, B. (2021). *Istorija 12. Za gimnaziju društveno-jezičkih nauka.* Priština: Albas School Publications.

Kuč, R., Krasniqi, H., & Ibrahim, H. (2021). *Biologija 12. Predmet na prirodno-matematičkom smeru.* Prizren: Berati Publishing House.

Mazreku, M. (2021). *Sociologija 12.* Priština: Albas School Publications.

Mazreku, I., Zenelaj, F., & Aliko, V. (2020). *Biologija 11.* Priština: Albas School Publications.

Mazreku, M. (2019). *Sociologija 11. Gimnazija društveno-jezičkog smera.* Priština: Albas School Publications.

Perolli Shehu, B., Xhakollari, L., Hoti, A., & Kakija, A. (n.d.). *Psihologija 11. Gimnazija društveno-jezičkog smera.* Priština: Albas School Publications.

Perolli Shehu, B., Xhakollari, L., Hoti, A., & Kakija, A. (2019). *Psihologija 11. Gimnazija prirodno-matematičkog smera.* Priština: Albas School Publications.

Perolli Shehu, B., & Xhakollari, L. (2021). Psihologija 12. Gimnazija društveno-jezičk-
og smera. Priština: Albas School Publications.

8.2 Spisak formulacija sa diskriminatornim jezikom

8.2.1 Albanska verzija

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Psikologjia	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	26	2	"Nëse për shkak të gjeneve, ju keni një trup dhe fytyrë tërheqëse, shumë njerëz mund të jenë të buzëqeshur përkundrejt jush, t'ju ftojnë nëpër festa dhe të përqipen të bëhen miq me ju."	Ky pohim nënkupton se tërheqja fizike, e përcaktuar nga tiparet gjenetike, përcakton pranimin social dhe trajtimin pozitiv. Një përkufizim i tillë mund të jetë përjashtues, pasi sugjeron që njerëzit që nuk përmbushin disa standarde fizike mund të trajtohen më pak pozitivisht. Kjo rrezikon të promovojë një sistem vlerash të ngushtë, të bazuar në pamjen, i cili nuk përputhet me parimet gjithëpërfshirëse të të drejtave të njeriut që theksojnë dinjitetin dhe barazinë për të gjithë individët, pavarësisht pamjes së jashtme.
Psikologjia	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	26	2	"Cjenet ndryshojnë sjelljen tuaj, duke ndryshuar mënyrën se si njerëzit ju trajtojnë."	Ndërsa kjo fjali është shkencërisht e saktë në përshkrimin e rolit të gjenetikës në formësimin e mënyrës se si individët mund të perceptohen ose trajtohen, ajo rrezikon të thjeshtëzojë tej mase ndërveprimin kompleks midis gjenetikës, mjedisit dhe sjelljes sociale. Është e rëndësishme të shmangen pikëpamjet deterministe që sugjerojnë se individët përcaktohen plotësisht nga gjenet e tyre. Një theks më i madh mbi faktorët socialë dhe mjedisorë që mund të zbusin ose të ndryshojnë prirjet gjenetike do të ishte më në përputhje me parimet e të drejtave të njeriut, veçanërisht në lidhje me agjencinë dhe barazinë.
Psikologjia_ Ledia_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	45	1	"Meshkujt mund të përjetojnë ndryshime, të cilat lidhen me pakësimin e testosteronit (p.sh., reduktim të prodhimit të spermës), por këto ndryshime janë më pak të dukshme nga ato që përjetojnë nga femrat."	E krahason burrat dhe gratë në një mënyrë që mund të minimizojë përvojat e burrave. Pohimi nënkupton se ndryshimet që përjetojnë burrat me moshën janë më pak të dukshme ose më pak të rëndësishme se ato me të cilat përballen gratë, gjë që mund të ulë rëndësinë e sfidave të burrave gjatë plakjes. Për më tepër, ai përgjithëson duke u fokusuar vetëm në dallimet biologjike, duke thjeshtësuar procesin e plakjes si kryesisht hormonal për të dy gjinitë. Kjo lloj gjuhe mund të përforcojë stereotipet mbi mënyrën se si burrat dhe gratë përjetojnë ndryshimet fizike, duke lënë pas dore mënyrat e ndryshme se si individët e të dy gjinive mund t'i përgjigjen plakjes. Kjo rrezikon të krijojë një çekuilibër duke sugjeruar se përvoja e një gjinie është në mënyrë të qenësishme më e dukshme ose më e rëndësishme se e tjetrës. Tutje, fjalia supozon një këndvështrim binar të gjinisë dhe mund të përjashtojë pa dashje individët transgjimorë ose jo-binarë, përvojat e të cilëve me trupin e tyre mund të mos përputhen me këto përgjithësime.
Psikologjia_ Ledia_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	47	1	"Në këtë periudhë, e zenë vendin e tyre në familje dhe në rrethin social."	Fjalja nënkupton një rrugë tradicionale, duke sugjeruar që të gjithë individët duhet të gjejnë vendin e tyre në rrethin familjar dhe shoqëror. Kjo mund të marginalizojë ata që nuk ndjekin rrugë tradicionale shoqërore, si ata që mbeten beqarë ose që i japin përparësi stileve të ndryshme të jetesës.
Psikologjia_ Ledia_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	47	2	"Në këtë fazë është qenësore që njerëzit të përkushtohen në zhvillimin e marrëdhënieve intime dhe familjare."	Fjalja supozon se përmbyshja personale dhe suksesi varen nga zhvillimi i marrëdhënieve intime ose familjare, gjë që mund të përjashtojë ose të ushtrojë presion mbi individët që janë beqarë nga zgjedhja ose që nuk janë në gjendje të krijojnë marrëdhënie të tilla, duke sugjeruar se kjo është një qëllim thelbësor dhe universal për të gjithë.
Psikologjia_ Ledia_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	45	1	"Femrat përjetojnë ndryshime në sistemin e riprodhimit."	Fjalja supozon një këndvështrim binar të gjinisë dhe të përjashtojë pa dashje individët transgjimorë ose jo-binarë, përvojat e të cilëve me trupin e tyre mund të mos përputhen me këto përgjithësime.
Psikologjia_ Ledia_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	48	3	"Në këtë kohë, shumica e tyre bëhen edhe gjyshër."	Pohimi supozon se të bëhesh gjysh apo gjyshe është një përvojë tipike për të gjithë, gjë që mund të përjashtojë ose marginalizojë ata që janë pa fëmijë ose që zgjedhin të mos kenë fëmijë. Nuk i njeh strukturat e ndryshme familjare dhe zgjedhjet individuale në lidhje me jetën familjare.
Psikologjia_ Ledia_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	49	4	"Nëse dikush ka shëndet të mirë, nuk është i shqetësuar për financat, ka marrëdhënie të mira me familjen dhe miqtë, bën aktivitete që e gëzojnë dhe i pëlqejnë, moshë e pleqërisë mund të jetë një periudhë e gëzueshme e jetës."	Fjalja përshkruan një skenar të idealizuar të plakjes që mbështetet te faktorë si shëndeti, stabiliteti financiar dhe marrëdhëniet e forta sociale, duke përjashtuar pa dashje ata që përballen me sfida në këto fusha, si të sëmurët kronikë, ata me paqëndrueshmëri financiare ose të izoluarit shoqërorë.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Psikologjia_Lediana_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	79	1	"Në anën negative ata [individët kreativ] prirën të kenë ego të madhe, e cila i bën të pandjeshëm ndaj nevojave të të tjerëve."	Kjo fjali bën një përgjithësim për njerëzit kreativë, duke i etiketuar ata si me ego të madhe dhe të pandjeshëm. Ky stereotip mund të jetë përjashtues, pasi supozon tipare negative të personalitetit, duke i larguar potencialisht individët që identifikohen si kreativë, por nuk përputhen me këtë përshkrim.
Psikologjia_Lediana_Xhakolari	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	79	1	"Ata mund t'i arrijnë qëllimet e tyre në kurriz të të tjerëve dhe mund të jenë kaq të përfshirë në punën e tyre, sa të përjashtojnë të tjerët."	Ky pohim i përkufizon individët kreativë si egoistë ose përcmues ndaj të tjerëve, gjë që është një gabim logjik që lidh kreativitetin me personalitetin dhe është përjashtues.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	19	3	"Disa antropologë njohin tri raca themelore: evropide, negroide dhe mongoloide apo në gjuhën popullore të njohura si: e bardhë, e zezë dhe e verdhë."	Termet "negroide" dhe "mongoloide" jo vetëm që janë të vjetruara nga pikëpamja shkencore, por gjithashtu ofenduese në diskursin modern. Këto terma janë përdorur historikisht për të klasifikuar njerëzit bazuar në tipare fizike si ngjyra e lëkurës dhe tiparet e fytyrës, por mbartin një trashëgimi racizmi dhe justifikime pseudoshkencore për hierarkitë racore. Edhe pa marrë parasysh kontekstin e plotë, përdorimi i këtyre termave përjetëson një kuptim të dëmshëm dhe të diskredituar të diversitetit njerëzor. Edhe pse fjalia paraqet një perspektivë historike mbi racën, ajo nuk e njeh faktin se këto klasifikime racore janë hedhur poshtë nga shkencat moderne. E marrë e veçuar, nuk ka një shqyrtim kritik ose një deklaratë që tregon se këto terma nuk janë më të pranueshme ose të vlefshme në antropologjinë dhe sociologjinë bashkëkohore. Pa këtë lente kritike, lexuesit mund të keqinformohen duke menduar se këto klasifikime ende kanë vlerë shkencore. Qoftë brenda ose jashtë kontekstit, kjo fjali mund të forcojë stereotipet e dëmshëm duke nënkuptuar se diversiteti njerëzor mund të reduktohet në disa kategori racore. Pa sqarime të mëtejshme ose kontekst të përshtatshëm, ajo rrezikon të përjetësojë ide të vjetruara që kanë kontribuar historikisht në diskriminimin dhe pabarazinë racore. Në përgjithësi, kjo fjali—pavarësisht kontekstit—nuk përputhet me parimet e tanishme të të drejtave të njeriut apo me kuptimin shkencor modern, duke e bërë përdorimin e saj të papërshtatshëm për diskursin bashkëkohor.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	20	/	"Pyetje dhe detyra për diskutim dhe vetëvlerësim 1. Si mund ta përkufizojmë termin raca? 2. Cilat janë veçoritë sipas te cilave dallohen racat? 3. A janë te qëndrueshme shkencërisht teoritë raciste? 4. Ç'është etnia apo bashkësia etnike? 5. Identifikoni veçoritë themelore të bashkësisë etnike. 6. Ç'është identiteti etnik? Mendoni në mënyrë kritike Përpiquni të bëni dallimin ndërmjet races dhe bashkësisë etnike."	Pyetjet e listuara për diskutim dhe vetëvlerësim trajtojnë koncepte të rëndësishme si raca dhe etnia, por kam disa shqetësime kur i konsideroj ato përkrah parimeve moderne të të drejtave të njeriut dhe kuptimit shkencor. Së pari, pyetjet që trajtojnë përkufizimin e "racës" dhe karakteristikat sipas të cilave dallohen racat duket se sugjerojnë që raca është ende një klasifikim i vlefshëm shkencor. Kjo mund të përjetësojë pa dashje kategorizimet e vjetruara racore, të cilat dihet se janë hedhur poshtë nga shkencat bashkëkohore. Raca tani njihet si një konstrukt social, jo një koncept i bazuar shkencërisht. Kështu, duke i bërë këto pyetje në këtë mënyrë, ekziston rreziku që studentët të keqinformohen duke menduar se raca ka një kuptim të brendshëm biologjik. Për më tepër, pyetja e tretë, e cila pyet nëse teoritë raciste janë të vlefshme shkencërisht, mund të jetë problematike. Duket se hap një debat mbi vlefshmërinë e këtyre ideve të hedhura poshtë, gjë që mund të jetë konfuze. Mendoj se do të ishte më mirë nëse do të sqarohesh qartë se shkencat moderne dhe parimet e të drejtave të njeriut i kanë refuzuar teoritë raciste. Në vend që të pyesim nëse ato janë të vlefshme shkencërisht, mund të jetë më produktive të eksplorohej sesi këto teori janë hedhur poshtë dhe dëmi që kanë shkaktuar. Nga ana tjetër, pyetjet që kanë të bëjnë me etninë dhe identitetin etnik duket se janë më në përputhje me kuptimet bashkëkohore. Megjithatë, edhe këto mund të përfitonin nga një kornizë që thekson dimensionet e pasura kulturore të etnisë dhe sesi ajo është e ndryshme nga konstruktet e dëmshme racore të së kaluarës.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	24	2	"minoritetet kryesisht janë banorë të një territorit të caktuar, brenda një shteti ne të cilin ata jetojnë"	Ky është një pohim faktik, por është e rëndësishme të theksohen gjithashtu kompleksitetet dhe sfidat me të cilat përballen grupet minoritare në lidhje me të drejtat e tyre, përfaqësimin dhe mbrojtjen nga diskriminimi. Pa njohjen e këtyre sfidave, teksti mund të anashkalojë pa dashje përpjekjet reale të minoriteteve dhe rëndësinë e mbrojtjes aktive të të drejtave të tyre, siç janë përcaktuar në kuadër të legjislativitetit kombëtar dhe ndërkombëtar.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	38	4	"Parafytyrimi i hyjnisë si një kontrollor që 'sheh çdo gjë' e shtyn njeriun që të kontrollojë në vazhdimësi veprimet e veta dhe të përpiqet që të respektojë normat elementare shoqërore."	Në këtë seksion, diskutimi nxit reflektimin mbi funksionet sociale dhe psikologjike të fesë dhe rolin e saj në formësimin e vlerave morale. Ndërsa nuk shfaqet gjuhë hapur diskriminuese ose përjashtuese në këto pyetje, theksi mbi funksionet dhe identitetin fetar mund të rrezikojë marginalizimin e perspektivave jofetare nëse nuk paraqitet në një mënyrë neutrale dhe gjithëpërfshirëse.
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	38	/	Pyetje dhe detyra per diskutim dhe vetvlerësim. "Cila është ndjenja e identitetit religjioz për besimtarin?"	Për shembull, pohimi, "Cila është ndjenja e identitetit religjioz për besimtarin?" (Pyetje dhe detyra për diskutim dhe vetvlerësim, faqja 38) fokusohet në përvojën e individëve fetarë, por nuk përfshin ata që nuk identifikohen me ndonjë fe. Një qasje gjithëpërfshirëse do të përfshinte pyetjen se si njerëz të ndryshëm, si fetarë ashtu edhe jofetarë, e perceptojnë formimin e identitetit, duke siguruar që edhe jofetarët të jenë pjesë e diskutimit.
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	38	/	"Pse vlerat morale e përbëjnë anën më të vlefshme dhe të pëlyqeshme të religjionit?"	Për më tepër, pyetja e reflektimit, "Pse vlerat morale e përbëjnë anën më të vlefshme dhe të pëlyqeshme të religjionit?" (Pyetje dhe detyra për diskutim dhe vetvlerësim, faqja 38) supozon se vlerat morale janë të lidhura në mënyrë të natyrshme me fenë, duke përjashtuar potencialisht konceptet etike sekulare. Një formulim më gjithëpërfshirës mund të eksplorojë sesi sisteme të ndryshme—fetare dhe jofetare—kontribuojnë në arsyetimin moral.
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	40	4	"Sëktit është grup i vogël religjioz, jozyrtar i formuar nga ndarja radikale e tij nga organizata zyrtare fetare."	Teksti i referohet sekteve si grupe që janë "jozyrtare" ose "të ndara në mënyrë radikale nga organizata zyrtare fetare". Edhe pse kjo në vetvete nuk është diskriminuese, karakterizimi i sekteve si më pak tolerante ndaj besimeve të tjera fetare dhe në konflikt të hapur me fetë zyrtare dhe sistemet politike mund të krijojë përshtypjen se grupe të tilla janë të prirura të jenë përçarëse ose të padëshiruara. Kjo mund të rrezikojë stigmatizimin e grupeve fetare minoritare ose sekteve.
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	40	4	"Sëktit manifeston pakenaqësi jo vetëm ndaj institucionit zyrtar fetar, qoftë ai eklezi apo denominacion, por edhe ndaj rregullimit shoqëror dhe politik ekzistues të shtetit."	Konkretisht, fjalia: "Sëktet zakonisht janë më pak tolerante ndaj besimeve të tjera fetare." mund të kontribuojë në një pamje negative të sekteve. Për më tepër, teksti sugjeron se sëktet janë në konflikt me të dyja, si me fetë zyrtare ashtu edhe me sistemet politike, gjë që mund të shihet si përforcim i një ndarjeje mes "feve të mira" zyrtare dhe "sekteve të këqija". Kjo mund të çojë në perceptime diskriminuese ndaj sekteve ose grupeve që nuk përshtaten me kategoritë kryesore fetare. Fjalia: "Sëktet zakonisht udhëhiqen nga njerëz karizmatikë, që kanë aftësi të nxisin emocione të forta te pasuesit e tyre." mund të përjetësojë stereotipe të udhëheqësve të sekteve si manipulatorë ose shfrytëzues emocionalë, gjë që mund të jetë përjashtuese dhe problematike.
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	40	4	"Sëktet zakonisht udhëhiqen nga njerëz karizmatikë, që kanë aftësi të nxisin emocione të forta te pasuesit e tyre."	Përshkrimi i kulteve si "një formë më e ulët e organizimit fetar" dhe që u mungon një doktrinë e qartë mund të kontribuojë në stigmatizimin e lëvizjeve fetare më të reja ose më të vogla. Ndërsa konteksti historik i dhënë është i vlefshëm, paraqitja e kulteve si forma më pak legjitime të fesë mund të mos përputhet me parimet e të drejtave të njeriut që mbrojnë lirinë e fesë dhe besimit. Pohimi: "Pozita e kulteve sot nuk është e mirë." i paraqet kultet pa justifikim të qartë, por në një mënyrë përcjuese, gjë që mund të shihet si diskriminuese ndaj grupeve fetare më pak konvencionale. Këto përshkrime rrezikojnë të përjetësojnë stereotipe dhe gjykime negative për disa grupe fetare, të cilat mund të mos përputhen plotësisht me parimet e lirisë dhe barazisë fetare të sanksionuara në kuadrin e të drejtave të njeriut. Për të shmangur përforcimin e perceptimeve të dëmshme, teksti mund të përfitojë nga një gjuhë më neutrale që respekton të gjitha format e shprehjes fetare.
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	41	5	Kultit paraqet formën e organizimit fetar të shkallës me të ulët [në përshkrimin e grupeve fetare]	
Sociologjia_Muha met_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	41	5	"Pozita e kulteve sot nuk është e mirë."	

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologjia_Mu hamet_Mazrek u	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	44	6	Fundamentalizmi islamik, i cili u aktualizua shumë që nga sulmet e 11 shtatorit 2001, i përket gjeneratës së dytë të lëvizjeve fundamentaliste ." (page 44, paragraph 6)	Fraza "fundamentalizmi islamik" lidh drejtpërdrejt Islamit me dhunën dhe ekstremizmin, veçanërisht duke iu referuar sulmeve të 11 shtatorit. Kjo lloj gjuhe mund të përjetësojë stereotipat e dëmshëm kundër myslimanëve, duke forcuar islamofobinë dhe duke lidhur një fe të tërë me terrorizmin. Mund të mos përputhet me parimet e të drejtave të njeriut që promovojnë lirinë e besimit dhe fesë, veçanërisht në shmagjen e gjykimeve kolektive të grupeve fetare bazuar në veprimet e pakicave.
Sociologjia_Mu hamet_Mazrek u	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	44	6	"Këto akte janë një keqinterpretim dhe keqpërdorim i fesë për interesa dhe qëllime të ndryshme nga ato të fesë."	Ndërsa kjo fjali përpiqet të sqarojë se terrorizmi është një keqpërdorim i fesë, ajo mund të shihet si një përforsim i nënkuptuar i stereotipit se feja, veçanërisht Islami, shpesh përdoret si justifikim për dhunë. Kjo mund të largojë besimtarët paqësorë duke e lidhur fenë e tyre me dhunën, edhe kur qëllimi është të bëhet një dallim midis ekstremistëve dhe komunitetit më të gjerë të besimit.
Sociologjia_Mu hamet_Mazrek u	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	47	1	Është detyrë e gruas që t'i nënshtrohet dhe ta respektojë burrin e, nëse ajo ketë nuk e bën, atëherë burri mund ta detyrojë atë përmes këshillimit, ndëshkimit edhe ushtrimit të dhunës fizike.	Kjo fjali jo vetëm që përshkruan pabarazinë gjinore, por gjithashtu justifikon përdorimin e dhunës ndaj grave, një praktikë që shkel të drejtat bazë të njeriut dhe parimet e barazisë gjinore. Ajo bie drejtpërdrejt në kundërshtim me standardet moderne të të drejtave të njeriut, veçanërisht në lidhje me ndalimin e dhunës ndaj grave. Teksti kryesisht reflekton kontekstin historik të traditave fetare, por nuk angazhohet në mënyrë kritike me perspektivat moderne të të drejtave të njeriut, veçanërisht në lidhje me barazinë gjinore. Këto çështje mund të përjetësojnë pikëpamje diskriminuuese, përveç nëse paraqiten me një diskutim të qartë mbi përparimin drejt praktikave më gjithëpërfshirëse dhe të barabarta në kohët bashkëkohore.
Sociologjia_Mu hamet_Mazrek u	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	104	3	"Meshkujt kanë shkallë më të lartë të vdekshmërisë, ndërsa femrat kanë shkallë më të lartë të sëmundshmërisë"	Pohimi se burrat kanë vdekshmëri më të lartë ndërsa gratë përjetojnë më shumë sëmundje mund të përforcojë pa dashje stereotipet gjinore, duke sugjeruar se problemet shëndetësore të burrave janë më serioze sepse çojnë në vdekje, ndërsa sëmundjet e shpeshta të grave janë më pak të rëndësishme. Ky përgjithësim injoron dallimet individuale dhe faktorët socialë, si qasja në kujdes shëndetësor apo statusi ekonomik, të cilët gjithashtu formësojnë rezultatet shëndetësore. Duke u fokusuar vetëm te biologjia, ekziston rreziku i promovimit të trajtimit të pabarabartë në kujdesin shëndetësor, ku problemet e burrave mund të shihen si urgjente, ndërsa gjendjet kronike të grave minimizohen, gjë që sfidon parimet e drejtësisë në kujdesin shëndetësor.
Sociologjia_Mu hamet_Mazrek u	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	104	4	Femrat sëmurën më tepër nga sëmundjet kronike, kështu që marrin më shpesh shërbime shëndetësore se meshkujt.	Ky pohim është një përgjithësim bazuar në vëzhgime statistikore. Megjithatë, ai kërkon një kuptim më të nuancuar për të shmangur përforsimin e stereotipeve. Sëmundjet kronike, si artriti, osteoporozë apo çrregullimet autoimune, mund të jenë më të përhapura te gratë për shkak të faktorëve biologjikë, hormonalë dhe gjenetikë. Megjithatë, pohimi e thjeshton tepër një çështje komplekse. Përdorimi më i shpeshtë i shërbimeve të kujdesit shëndetësor nga gratë mund të jetë gjithashtu rezultat i faktorëve socio-kulturorë, si mundësia më e lartë për të kërkuar ndihmë mjekësore, prishmëritë shoqërore për mirëmbajtjen e shëndetit ose jetëgjatësia më e lartë. Formulimi mund të nënkuptojë pa dashje se gratë janë më të varura nga kujdesi shëndetësor, pa njohur kontekstin më të gjerë, siç është fakti që burrat mund të përdorin më pak shërbimet shëndetësore për shkak të stigmatizimeve sociale ose sjelljeve të ndryshme për kërkimin e ndihmës mjekësore. Është thelbësore të paraqiten si faktorët biologjikë ashtu edhe ata socialë për të shmangur paragjykimet në mënyrën se si përshkruhen ndryshimet gjinore në përdorimin e kujdesit shëndetësor.
Sociologjia_Mu hamet_Mazrek u	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	109	2	"Shkolla vlereson objektivisht arritjet e individit, ndërsa vullneti i individit mbetet përcaktues për nivelin e arritur të shkollimit."	Ndërsa kjo fjali promovon përgjegjësinë individuale, ajo mund të injorojë pabarazitë sistematike, si pengesat socio-ekonomike ose diskriminimi, që ndikojnë në arritjet arsimore. Ajo mund të vendosë në mënyrë të nënkuptuar gjithë përgjegjësinë mbi individin, pa njohur sesa qasja e pabarabartë në burime ndikon në sukses. Kjo mund të shihet si përjashtuese ndaj atyre që përballen me pengesa sistematike.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	109	6	"Shkolla është institucion ku formohet mendimi kritik për jetën, shoqërinë dhe botën."	Kjo fjali mund të konsiderohet përjashtuese nëse sugjeron që shkollimi formal është i vetmi institucion ku formohet mendimi kritik. Në disa kontekste, metodat alternative të edukimit ose mjediset e të nxënësve joformal mund të jenë gjithashtu të rëndësishme për zhvillimin e kësaj aftësie. Për të shmangur përjashtimin, mund të jetë e rëndësishme të njihet diversiteti i rrugëve edukative.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	110	5	"Është gjerësisht e pranueshme se në çdo shoqëri njerëzve me sukses më të lartë u sigurohet statusi dhe respekti më i lartë shoqëror, ndërsa atyre me sukses më të ulët, statusi më i ulët."	Ky pohim mund të shihet si diskriminues dhe përjashtues sepse nënkupton që vlera dhe statusi i një personi në shoqëri bazohen vetëm në nivelin e suksesit të tij, gjë që shpesh injoron pabarazitë sistematike. Ai nuk merr parasysh barrierat e ndryshme me të cilat mund të përballen njerëzit, si sfidat socio-ekonomike, qasja në arsim apo rrethanat personale që kufizojnë mundësitë e tyre për sukses. Duke barazuar suksesin me respektin dhe statusin, ai potencialisht marginalizon ata që, pavarësisht përpjekjeve dhe punës së palodhur, nuk mund të arrijnë të njëjtat rezultate për shkak të faktorëve jashtë kontrollit të tyre. Kjo qasje nuk përputhet me parimet e të drejtave të njeriut, të cilat theksojnë dinjitetin, respektin dhe mundësitë e barabarta për të gjithë, pavarësisht prejardhjes socio-ekonomike apo arritjeve personale.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	112	2	"Origjina, gjegjësisht mesi familjar, ka ndikim më të madh në suksesin e fëmijës se vetë koeficienti i inteligjencës"	Ndërsa ky pohim mund të mbështetet nga disa studime, siç pretendohet në libër, ai nënkupton se prejardhja e fëmijës dhe mjedisi familjar kanë një ndikim më të madh në suksesin akademik sesa koeficienti i inteligjencës (IQ) i tyre. Kjo mund të konsiderohet problematike sepse rrezikon të përforcojë stereotipat dhe pikëpamjet deterministe për potencialin e një fëmije, i cili mund të kufizohet nga prejardhja e tij familjare ose socio-ekonomike. Nga një perspektivë e të drejtave të njeriut, kjo ide mund të mos përputhet me parimin e mundësisë të barabarta në arsim, i cili thekson se çdo fëmijë, pavarësisht prejardhjes së tij, duhet të ketë të njëjtat mundësi për sukses. Ajo mund të shihet si përjashtuese, pasi mund të neglizhojë rëndësinë e aftësive dhe përpjekjeve individuale, duke marginalizuar potencialisht fëmijët nga sfontet më pak të favorizuara, duke sugjeruar se suksesit i tyre përcaktohet kryesisht nga faktorë përtej kontrollit të tyre.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	112	3	"Fëmijët që jetojnë me të dy prindërit arrijnë suksese më të mira se ata që jetojnë vetëm me njërin prind apo pa të dy prindërit."	Ndërsa ky pohim mund të mbështetet nga disa studime, siç pretendohet në libër, ai rrezikon të jetë tepër i thjeshtëzuar dhe potencialisht diskriminues. Ai mund të kontribuojë në stigmatizimin e fëmijëve nga familjet me një prind ose atyre pa prindër, duke nënkuptuar se situata e tyre familjare i vendos ata në një disavantazh të natyrshëm përsa i përket suksesit. Nga një perspektivë e të drejtave të njeriut, kjo mund të mos përputhet me parimin e mundësisë të barabarta dhe mund të përjetësojë paragjykimet ndaj strukturave jo-tradicionale familjare. Ai injoron faktin se shumë faktorë të tjerë, si mbështetja emocionale, cilësia e shkollës dhe qëndrueshmëria individuale ndër të tjera, mund të luajnë një rol të rëndësishëm në suksesin e një fëmije, pavarësisht nga situata e tyre familjare.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	112	3	"Fëmijët që banojnë në qytete arrijnë rezultate më të mira sesa nxënësit që banojnë në fshatra."	Ky pohim mund të shihet si diskriminues ose përjashtues sepse bën një përgjithësim bazuar në vendndodhjen gjeografike, gjë që mund të përforcojë stereotipet mbi komunitetet rurale. Ai nënkupton se jetesa në zonat rurale çon në mënyrë të natyrshme në rezultate më të dobëta akademike, duke anashkaluar potencialin e sistemeve arsimore rurale dhe aftësitë individuale të nxënësve në ato zona. Nga një perspektivë e të drejtave të njeriut, kjo mund të përjetësojë pabarazinë duke ulur vlerën e arritjeve të nxënësve ruralë dhe duke mos njohur sfidat strukturore më të gjera me të cilat ata mund të përballen, si mungesa e burimeve ose mundësisë arsimore. Kjo e zhvendos fokusin nga adresimi i këtyre pabarazive dhe vendos një theks të tepruar mbi vendndodhjen si përcaktuese e suksesit.
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	114	2	"Individët që zotërojnë dije shkencore dhe shkathtësi pune janë resursi i çmuar i shoqërisë."	Kjo mund të shihet si përjashtuese sepse nënkupton që vetëm individët me njohuri shkencore dhe aftësi pune janë të vlefshëm për shoqërinë. Ajo mund të injorë kontributet e atyre me lloje të tjera njohurish ose aftësish, përfshirë kompetencat krijuese ose sociale, duke marginalizuar potencialisht ata që nuk përshatën me një përkufizim tradicional të rroleve "produktive."

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologjia_Mu hamet_Mazreku	12	Gjimnazi i shkencave shoqërore-gjuhësore	136	4	"Terrorizmi është bërë mjet i qërimit të hesapeve ndërmjet sekteve të ndryshme politike, grupeve, organizatave ilegale apo ndërmjet tyre dhe shteteve"	Kjo përshkruan një pamje të përgjithshme që mund të përgjithësojë ose të keqinterpretojë pa dashje disa grupe. Kur përshkruajmë terrorizmin si një mjet i përdorur nga sektet politike, grupet ose edhe shtetet, ekziston rreziku i thjeshtësimit të një çështjeje shumë komplekse. Duke mos bërë dallim midis lëvizjeve politike legjitime dhe atyre që përfshihen në dhunë, pohimi mund të hedhë pa të drejtë dyshime mbi grupet paqësore, duke sugjeruar se ato mund të jenë të prirura ndaj terrorizmit vetëm për shkak të dallimeve të tyre politike ose ideologjike. Për më tepër, nënkuptimi se terrorizmi përdoret zakonisht nga shtetet pa ndonjë sqarim të mëtejshëm mund të çojë në keqkuptime, duke bërë të duket sikur shumë qeveri përdorin taktika terrori, gjë që nuk është gjithmonë e vërtetë. Gjuha këtu është tepër e përgjithshme dhe mungon saktësia e nevojshme për të siguruar që lëvizjet paqësore dhe veprimet ligjore të shteteve të mos lidhen gabimisht me terrorizmin. Në thelb, fjalia mund të përjashtojë pa dashje disa grupe nga përfaqësimi i drejtë, pasi priret drejt përgjithësimi të tepërt. Një qasje më e kujdesshme dhe e nuancuar do të ishte e nevojshme për të shmangur këto kurthe të mundshme dhe për të ruajtur përputhjen me parimet e të drejtave të njeriut, duke siguruar që të mos përjetësojmë stereotipe ose keqkuptime të dëmshme.
Edukate Qytetare _Egzona_Hyseni _Kllokoqi	11	/	8	1	"Në France, doktrinat qendrore të filozofëve të Iluminizmit ishin liria individuale dhe toleranca fetare, në kundërshtim me monarkinë dhe idetë e fiksuara të Kishës Katolike Romake."	Kjo fjali mund të shihet si një portretizim negativ i Kishës Katolike duke theksuar kundërshtimin e saj ndaj ideve të Iluminizmit. Ndërsa është e rëndësishme të diskutohen konfliktet historike, duhet të tregohet kujdes për të shmangur gjuhën që mund të duket nënvlerësuese ose përcmuese ndaj ndonjë grupi apo institucioni, duke siguruar që teksti të mbetet i balancuar dhe jo-diskriminues.
Edukate Qytetare _Egzona_Hyseni _Kllokoqi	11	/	8	2	"Në Iluminizëm u shkatërruan barrierat mes sistemeve kulturore, ndarjeve fetare, dallimeve gjinore etj."	Kjo fjali sugjeron se Iluminizmi ishte plotësisht i suksesshëm në thyerjen e barrierave kulturore, fetare dhe gjinore. Ndërsa ky ishte një nga synimet e Iluminizmit, realiteti ishte më kompleks dhe teksti duhet të tregojë kujdes që të mos thjeshtojë ose të paraqesë një version të idealizuar të historisë që mund të injorojë çështjet e vazhdueshme të diskriminimit ose përjashtimit.
Edukate Qytetare _Egzona_Hyseni _Kllokoqi	11	/	12	1	"Një kategori shoqërore mund të bëhet grup social kur anëtarët e kategorisë bashkëveprojnë dhe identifikohen si anëtarë të grupit."	Kjo fjali thekson transformimin nga një kategori sociale në një grup social përmes ndërveprimit dhe identifikimit. Është e rëndësishme të njihet se ky ndërveprim mund të nxisë një ndjenjë komuniteti dhe identiteti kolektiv, të cilat janë kritike për kohezionin shoqëror dhe mbrojtjen e të drejtave të grupeve. Teksti duhet të sigurojë që të mos anashkalojë diversitetin brenda këtyre grupeve dhe potencialin për dinamika sociale si pozitive ashtu edhe negative.
Edukate Qytetare _Egzona_Hyseni _Kllokoqi	11	/	12	2	"Shembulli më i mirë i një grupi parësor është familja."	Ndërsa familja është me të vërtetë një grup primar, është thelbësore të pranohet se strukturat familjare mund të ndryshojnë gjerësisht në kultura të ndryshme. Teksti duhet të jetë i ndjeshëm ndaj kuptimeve kulturore të ndryshme të asaj që përbën një familje, duke shmangur çdo nënkuptim se një strukturë e veçantë familjare është universalisht ideale.
Edukate Qytetare _Egzona_Hyseni _Kllokoqi	11	/	12	2	Image: Grupet paresore.	Imazhi duhet të reflektojë diversitetin e grupeve primare në shoqëri, duke përfshirë njerëz të racave, etnive dhe sfondëve të ndryshme. Një foto që përfshin vetëm njerëz të bardhë mund të nënkuptojë pa dashje se grupet primare nuk janë të ndryshme, gjë që mund të përforcojë stereotipat dhe të përjashtojë përvojat e njerëzve nga sfondet e tjera racore ose etnike. "Jeta e burrave dhe grave të këtij planeti" përfshin si burra ashtu edhe gra, gjë që është pozitive për sa i përket gjithëpërfshirjes gjinore. Mund të jetë edhe më gjithëpërfshirës duke marrë parasysh gjithashtu individët jo-binarë ose ata që nuk përshatën me normat gjinore, megjithëse kjo mund të jetë përtej kontekstit aktual të fragmentit.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Edukate Qytetare _Egzona_Hyseni _Klllokoqi	11	/	32	5	"Përzjerja e kulturave dhe racave të ndryshme shpesh ka çuar në sjellje negative shoqërore, tensione mes shumicave dhe pakicave, e ndjekur nga përpjekjet lokale, racizmi dhe diskriminimi racial."	Kjo fjali trajton tensionet midis grupeve të ndryshme kulturore dhe racore, dhe ndërsa njih çështje si racizmi dhe diskriminimi, ajo mund të formulohet më me kujdes. Faza "sjellje negative shoqërore" e lidhur me "përzjerjen e kulturave dhe racave të ndryshme" mund të perceptohet si promovim i një stereotipi negativ për ndërveprimet multikulturore, duke përfshirur potencialisht idenë se diversiteti automatikisht çon në konflikt. Kjo mund të përjetësojë indirekt paragjykimet ose mendim përjashtues. Teksti duhet të tregojë kujdes për të mos sugjeruar që prania e grupeve të ndryshme shkakton në mënyrë të natyrshme tension social. Në vend të kësaj, fokusi duhet të jetë te faktorët strukturorë dhe shoqërorë që çojnë në tensione, duke siguruar që formulimi të mos kontribuojë në një pamje negative të diversitetit.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	8	1	"Njeriu është 'kafshë politike' (zoon politikon). Kjo nuk duhet kuptuar si thënie përcësuese, siç do të mund të mendohej sot..."	Përdorimi i frazës "kafshë politike" për njeriun mund të perceptohet si degradues dhe përcësues. Edhe pse autori përpjet ta sqarojë se nuk është thënie përcësuese, ky term përdor një fjalor që mund të tingëllojë si reduktues për natyrën njerëzore, duke u krahasuar me një "kafshë."
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	8	3	"Njeriu shumëzohet (lind), por si qenie shoqërore ai e ka ndryshuar drejtimin e këtij ligji natyror, duke e planifikuar dhe kontrolluar atë sipas nevojave dhe mundësive të tij."	Sugjeron se riprodhimi është gjithmonë i kontrolluar, gjë që nuk është e vërtetë dhe mund të injorojë realitetin e të gjithëve.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	9	1	"Njeriu për nga natyra e tij nuk mund të jetojë i vetmuar..."	Ky formulim nënkupton që të jetuarit vetëm nuk është në natyrën e njerëzimit, duke diskriminuar potencialisht ndaj atyre që zgjedhin ose janë të detyruar të jetojnë vetëm.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	9	2	"Njeriu për nga natyra e tij është një qenie jo e vetëmjaftueshme për të plotësuar të gjitha nevojat e veta..."	Ky citat sugjeron se njerëzit, nga natyra e tyre, nuk mund të jetojnë të pavarur, çka mund të përjashtojë individët që jetojnë të vetëm ose që janë të vetë-mjaftueshëm, duke mos marrë parasysh diversitetin e zgjedhjeve të jetesës.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	16	2	"Për vëzhguesin e zakonshëm, për njeriun pa njohuri shkencore ndryshimet janë aq të shpejta dhe të papritura, sa që shkaktojnë tek ai ankth"	Citati sugjeron se ata pa njohuri shkencore janë më të prirur të ndjejnë ankth ndaj ndryshimeve, që mund të përjashtojë ata që nuk kanë arsim shkencor. Ky përkufizim mund të interpretohet si një nënkuptim që nënvizon dallimet midis individëve me dhe pa njohuri shkencore.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	51	1	"Se çfarë do të jetë individ i person i pavarur, se çfarë mendimi dhe përshtypje do të ketë për botën, kjo varet në masë të madhe se në çfarë raportesh familjare është rritur ai si fëmijë."	Sugjeron se individët janë tërësisht të përcaktuar nga përvojat e tyre të hershme në familje.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	51	2	"Në anën tjetër, nëse fëmija rritet në një atmosferë të tensionuar nervore të jetës familjare... atëherë ky fëmijë do ta ketë të lënduar psikikën (shpirtin) e tij me gjurmë negative, të cilat do ta ndjekin gjithë jetën e tij."	Ky citat mund të kontribuojë në formimin e stereotipeve mbi fëmijët që rriten në kushte të tilla, pa marrë parasysh ndjeshmërinë dhe kompleksitetin individual të secilit rast. Poashtu, nënkupton se pasojat negative të një atmosfere të tensionuar familjar janë të përhershme. Kjo qasje mund të duket si një fatalizëm që nuk lejon mundësinë për ndryshim ose përmirësim në jetën e individëve.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQJA	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	54	1	"Për fëmijët, nga këndvështrimi i perceptimit të tyre, të rritesh do të thotë të bëhesh më i madh, më i fortë, më i ditur dhe që mund të bashkëveprosh me të tjerët."	Përdorimi i termave si "më i madh," "më i fortë," dhe "më i ditur" mund të krijojë një perceptim të njëanshëm dhe të kufizuar për të gjithë fëmijët, duke lënë jashtë ndryshimet individuale në mënyrën se si ata përjetojnë dhe interpretojnë procesin e të rriturit
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	55	1	"Një zhvillim i dukshëm në gjatësi dhe në rritje të peshës trupore, i shoqëruar me rritje të gjoksit te vajzat, me rritje të mjekrës, forcim muskujsh, ndryshim të ngjyrës së zërit te djemtë..."	Përshkrimi i rritjes së gjoksit te vajzat dhe forcimit të muskujve te djemtë është një shembull i stereotipizimit të karakteristikave fizike të lidhura me gjininë. Përshkrimi i ndryshimeve fizike që janë specifike për gjininë mund të kontribuojnë në forcimin e ndarjeve gjinore dhe të ndikojnë në mënyrën se si individët e perceptojnë dhe ndjejnë trupin e tyre.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	56	2	"Një moment i veçantë për këtë moshë është pensionimi, i cili është formë e mbylljes së aktivitetit të punës dhe arrihet në moshën 60-vjeçare për femrat dhe 65-vjeçare për meshkujt."	Shënimi i moshave të ndryshme për pensionim për gra dhe burra mund të injorohet përpjekjet për barazi gjinore dhe mund të përforcojë ide të vjetra mbi rolet gjinore në punë.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	56	3	"Një problem tjetër i ndjeshëm për moshën e pleqërisë është përjashtimi social dhe vetmia."	Mund të krijojë një perceptim të përgjithshëm që të moshuarit janë automatikisht të izoluar dhe të përjashtuar, duke neglizhuar përpjekjet për të përmirësuar përfshirjen e tyre sociale.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	63	3	"... njerëzit gjithnjë e më shumë kohën e tyre e kalojnë në botën virtuale, pra jo reale, e gjithnjë e më pak në atë reale, ekzistuese."	Ky citat sugjeron një ndarje të rëndë midis "botës virtuale" dhe "botës reale", duke i konsideruar aktivitetet dhe ndërlidhjet në hapësirat virtuale si të pavlera në krahasim me ato në jetën reale. Kjo mund të stigmatizojë përdoruesit e teknologjisë si njerëz që "shpenzojnë" më shumë kohë në mënyra që janë "më pak reale" ose "jo të vërteta".
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	64	1	"Njerëzit nuk kanë kohë më të bisedojnë as me fëmijët e tyre, sepse janë në kërkim të një shoqërie virtuale që i plotëson 'më mirë' nevojat e tyre."	Nënkupton se njerëzit që kalojnë shumë kohë në hapësirat virtuale e kanë neglizhuar ndjeshëm jetën reale, duke ndikuar negativisht në marrëdhëniet e tyre personale, përfshirë ato me fëmijët e tyre. Kjo mund të përbëjë një përgjithësim dhe një paragjykim ndaj individëve që përdorin shumë internetin.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	64	1	"Kështu ata, duke shfrytëzuar internetin, i zëvendësojmë lidhjet shoqërore cilësore (të jetës reale) me lidhje më pak cilësore (të shoqërisë virtuale)."	Ky krahasim mund të jetë diskriminues ndaj përdoruesve të teknologjisë dhe të nënvlehtësojë rëndësinë e lidhjeve virtuale, që mund të jenë gjithashtu të vlefshme dhe mbështetëse për individë të ndryshëm.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	75	2	"Masat e gjera konsiderohen vetëm si grupe pasive dhe jokrijuese, ndërsa elita përvetëson, në njëfarë mënyre, monopolin e krijimtarisë."	Përcakton një hierarki kulturore që ndan njerëzit në "aktive" (elita) dhe "pasivë" (masa), duke kontribuar në ndarjen dhe diskriminimin e vlerave dhe aftësive të ndryshme kulturore.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	75	2	"Prirja për të qenë pjesë e elitës kulturore merret si simbol statusor i një numri të vogël intelektualësh."	Përjashton shumicën e individëve nga mundësia për të arritur në nivele të larta kulturore, duke krijuar një ndarje mes "elitarëve" dhe "të zakonshmeve".

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQJA	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	92	3	"Në vendet islamike, siç janë Arabia Saudite, Irani, Pakistani etj., sjellje të tilla konsiderohen plotësisht devijante."	Mund të interpretohet si një stereotipizim negativ i kulturave islamike, duke sugjeruar se ata janë më të prirur për të konsideruar sjellje të caktuara si devijante në krahasim me vendet perëndimore.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	94	2	"Narkomania është sjellje devijuese, e cila lidhet edhe me një varg sjelljesh të tjera kundërshoqëror e dhe kriminale."	Bën stigmatizimin e individëve me problemet e varësisë, duke i lidhur ata drejtpërdrejt me sjellje kriminale dhe të dëmshme për shoqërinë.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	113	2	"Ndonëse marrëdhëniet homoseksuale të dy gjinive ishin të pranishme gjatë gjithë historisë së shoqërive njerëzore, shoqëritë ato i toleronin në mënyrë të heshtur apo i trajtonin si sjellje devijante."	Sugjeron që marrëdhëniet homoseksuale ishin të pranura, por si sjellje devijante. Kjo mund të interpretohet si një qëndrim diskriminues ndaj marrëdhënies homoseksuale, duke i konsideruar ato si diçka që është në një nivel të ulët të pranueshmërisë shoqërore.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	113	2	"Kohët e fundit këto çifte kërkojnë që, në mënyrë legale, të adaptojnë fëmijë për të formuar familje "të vërtetë".	Përdorimi i termit "familje të vërtetë" mund të përçohet si diskriminues ndaj familjeve të tjera që ndjekin modele të ndryshme nga ato tradicionale. Ky term mund të sugjerojë se vetëm një lloj familjeje është i ligjshëm apo i pranueshëm, ndërsa të tjerët nuk janë të tillë.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	116	1	"Fëmijët shpesh ndodhen nën goditjet 'legjitime' të prindërve të tyre."	Termi "goditjet legjitime" mund të sugjerojë një normalizim të dhunës ndaj fëmijëve, duke e paraqitur atë si diçka të pranuar ose të justifikuar, që është diskriminuese ndaj fëmijëve.
Sociologji	11	Shkenca Shoqërore Gjuhësore	117	2	"Abuzimet seksuale me fëmijët dhe incestet janë dukuri të përhapura kryesisht në shoqëritë më të urbanizuara, të cilat përgjithësisht kanë më shumë njerëz të stresuar."	Një stereotip që lidh urbanizimin me përhapjen e abuzimeve seksuale dhe incestit, duke e trajtuar këtë si një karakteristikë të shoqërive më të zhvilluara dhe duke e bërë të duket si një problem i këtyre shoqërive. Gjithashtu, teksti lidhë abuzimin seksual ndaj fëmijëve me faktorin e stresit, gjë që nuk qëndron.
Edukatë Qytetare	10		50	2	"Elementi i parë i mbrojtjes së një shoqërie nuk është ligji dhe policia, por zakonet dhe vlerat morale të shoqërisë."	Çfarë konsiderohet si vlerë morale në një shoqëri mund të mos jetë e pranueshme në një tjetër. Nëse një shoqëri përfaqon një sërë vlerash që nuk janë universale, mund të ndodhë që individët që nuk i ndjekin këto vlera të ndihen të përjashtuar ose të diskriminuar.
Edukatë Qytetare	10		53	2	"Moszbatimi i ligjit për interesa vetjakë të individëve ose të pushtetit sjell çrregullime të pariparueshme për shoqërinë ..."	Mund të nënkuptojë se individë që nuk zbatojnë ligjin janë burimi i problemeve për të gjithë shoqërinë, pa u thelluar në ndonjë dimension të mundshëm socio-ekonomik që mund të ndikojë në këtë sjellje.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQJA	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Edukatë Qytetare	10		59	2	"Burri dhe gruaja kanë të drejta të barabarta për punësim. Megjithatë, kur japin intervista për punë, gratë përballen me mendësinë se ato janë më të prira të jenë të përkushtuara ndaj fëmijëve dhe se mund të bëjnë më shumë mungesa në punë."	Fjalja pasqyron një formë të diskriminimit gjinor përmes mendësive dhe stereotipeve që mund të ndikojnë në mundësitë e grave për të siguruar një punë të barabartë me burrat. Shembulli nuk është mjaftueshëm i elaboruar dhe lehtë mund të keqkuptohet.
Edukatë Qytetare	10		59	2	"Puna gjatë orëve të vona të natës kërkon më shumë garanci për një transport të sigurt për femrat, me qëllim që të mos bëhen objekt i dhunës. Megjithatë, doktorët, pavarësisht nga gjinia e tyre, kryejnë turnin e natës dhe ofrojnë shërbim për ata që kanë nevojë."	Ndjek një qëndrim që sugjeron se femrat janë më të rrezikuara dhe se nevojat e tyre për siguri janë më të rëndësishme sesa ato të burrave. Kur thuhet që "femrat" mund të bëhen objekt i dhunës dhe kërkohet një transport i sigurt, kjo mund të theksojë një stereotip të caktuar mbi rrezikun që ndihen më shumë gratë dhe mund të nënkuptojë që ata janë më të cenueshëm sesa burrat, duke e përforcuar një narrativë që mund të ndihmojë në diskriminimin ose në mbajtjen e roleve tradicionale gjinore.
Edukatë Qytetare	10		65	1	"Shpesh vëmë re në bare dhe vende publike grupe të rinjsh që kanë dalë për të biseduar dhe për të kaluar ore të këndshme në shoqërinë e përbashkët, por në fakt të gjithë janë duke parë celularët e tyre."	Përdorimi i frazës "grupe të rinjsh" mund të nënkuptojë një përgjithësim për të gjithë të rinjtë, që nuk është domosdoshmërisht i saktë. Fjalja sugjeron një sjellje të zakonshme për të rinjtë, ku ata janë të angazhuar më shumë me celularët sesa me ndërveprimin në grup. Ky përshkrim mund të nxisë një qëndrim kritik ndaj të rinjve pa marrë parasysh variabilitetin e sjelljeve individuale dhe mund të pasqyrojë një perceptim të përgjithshëm që nuk është gjithmonë i saktë për të gjithë individët.
Edukatë Qytetare	10		74	2	"Megjithatë, veçanërisht në qytetet e mëdha, nuk mungojnë sjelljet dhe ngjarjet që shfaqin mosmarrëveshje."	Fjalja nuk ka gjuhë diskriminuese të drejtpërdrejtë, por përmban një generalizim që mund të ndikojë në perceptimin e qyteteve të mëdha si më problematike në lidhje me mosmarrëveshje.
Edukatë Qytetare	10		82	2	"Sjelljet e dëmshme për shëndetin vlerësohen se janë shndërruar në shkaku kryesor të rritjes së sëmundshmërisë në botë, sidomos të rinjtë."	Të rinjtë janë të paraqitur si grup i rrezikuar nga sjelljet e dëmshme, dhe kjo mund të krijojë një perceptim që të rinjtë janë më të prirur për të qenë të prekur nga probleme të shëndetit për shkak të sjelljeve të tyre, duke i portretizuar ata në një dritë negative.
Edukatë Qytetare	10		83	2	"Përdorimi i drogave është bërë sot një nga rreziqet e mëdha për shëndetin, veçanërisht të të rinjve."	Mund të krijojë një imazh të përmbledhur dhe negativ për të rinjtë, duke i paraqitur ata si të prirur për përdorimin e drogës dhe si më të rrezikuar.
Psikologji	11	Shkenca Natyrore	52	2	"Një faktor tjetër lidhet me dallimet individuale. Nën at ndryshojnë në biologjinë e tyre (mosha, gjenet etj.) dhe në varësi të kushteve mjedisore (ushqimi, stresi etj.). Një nënë e cila është 25 vjeç dhe me shëndet të mirë ndoshta është më në gjendje të mbrojë beben e saj nga teratogjenet sesa një nënë e moshuar."	Stereotip që sugjeron se nënat më të reja janë gjithmonë më të afta për të mbrojtur fëmijën e tyre se sa nënat më të moshuara. Ky mendim mund të jetë diskriminues ndaj nënave më të moshuara duke i bërë ato të ndihen të pafta ose të papërshtatshme për të qenë prindër.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	61	1	"Konfuzioni i rellë është normal. Ajo mund të jetë arsyeja se përse jeta e dita adoleshentëve duket kaq kaotike."	Përdor fjalë që mund të kontribuojnë në një stereotip të adoleshentëve si të paqëndrueshëm dhe kaotikë.
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	61	1	"Një nga detyrat kryesore për adoleshentët është të bëhen të pavarur nga familjet e tyre."	Përkrahuan pavarësinë si një "detyrë kryesore" për adoleshentët. Ky përshkrim mund të sugjerojë që pavarësia nga familja është një qëllim universal dhe i detyrueshëm për të gjithë adoleshentët. Në realitet, ndjenja e pavarësisë dhe ndarja nga familja ndodh në mënyra dhe në kohë të ndryshme për individë të ndryshëm, dhe nuk është gjithmonë një detyrë e pranuar nga të gjithë adoleshentët.
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	63	3	"Njerëzit që nuk janë të kënaqur me marrëdhëniet e tyre personale dhe familjare, prirën të vuajnë më shumë nga izolimi emocional, vetmia dhe depresioni."	Mund të etigmatizojë ata që ndiejnë pakënaqësi në marrëdhëniet e tyre personale, duke i portretizuar ata si më të prirur për të vuajtur nga izolimi dhe depresioni. Ky përshkrim mund të mos marrë parasysh kompleksitetin e situatave individuale dhe mund të japë një pasqyrë të thjeshtuar mbi ndjenjat emocionale.
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	89	2	"Kategoritë më specifike përfshijnë: prapambetje të buta (35-69 pikë); prapambetje të moderuara (40-54 pikë); prapambetje e ashpra (25-39 pikë); prapambetje të thella (poshtë 25 pikë)."	Përdor terma si "prapambetje të buta", "prapambetje të moderuara", "prapambetje e ashpra", dhe "prapambetje të thella" për të përshkruar nivele të ndryshme të inteligjencës, që mund të kontribuojnë në etigmatizimin e individëve që kanë rezultate të ulëta në testet e inteligjencës. Këto terma mund të jenë të diskriminuese dhe të krijojnë ndjenja negative ndaj individëve që nuk përmbushin standardet e zakonshme të inteligjencës.
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	100	Knowledge Check Options	"Besimi se të qerit është e papërshtatshme për burrat."	Bazohet në një stereotip gjinor që sugjeron se ndjenja dhe shprehja e emocioneve është e papërshtatshme për burrat.
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	124	1	"Paraqitja fizike e një personi ndikon shumë në përshkrimet që të tjerët kanë për atë."	Kjo mund të kontribuojë në stereotipe dhe diskriminim të njerëzve që nuk përputhen me standardet estetike të shoqërisë.
Psikologji	II	Shkenca Natyrore	124	1	"Njerëzit ndihen më mirë me veten e tyre, kur shoqërohen me njerëz të cilët të tjerët i konsiderojnë ai të dëshirueshëm. Ne shpesh i konsiderojmë ata që janë fizikisht të bukur si më interesantë, më socialë, më inteligjentë, më të këndshëm etj ..."	Mund të krijojë ndjenja të pasigurisë dhe vetëdijësisë më të ulët për ata që nuk i përmbushin këto standarde.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Psikologji	11	Shkenca Natyrore	124	1	"Tërheqja fizike ndikon zgjedhjet tona të miqve dhe të atyre që dashurojmë."	Sugjeron që tërheqja fizike është një faktor kryesor në krijimin e marrëdhënieve, duke injoruar ndoshta cilësi të tjera të rëndësishme që ndihmojnë në ndërtimin e marrëdhënieve të shëndetshme dhe të forta.
Psikologji	11	Shkenca Natyrore	131	1	"Njerëzit që janë tërheqës nga pamja fizike marrin më tepër ndihmë nga të tjerët."	Diskriminim bazuar në pamjen fizike.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	62	1	"Të rriturit e rinj janë më të fortë se të rriturit e vjetër."	Forca dhe aftësitë e individëve janë të ndryshme dhe varen nga shumë faktorë, duke përfshirë shëndetin, përvojën dhe stilin e jetesës, dhe nuk mund të përshkruhen në mënyrë të thjeshtë si më të mira ose më të dobëta në baza të moshës.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	63	1	"Problemet psikologjike në menopauzë më tepër reflektojnë zhvërsimin social të gruas që po plaket, sesa vetë procesin fiziologjik të menopauzës."	Sugjeron se problemet psikologjike gjatë menopauzës janë më shumë një pasqyrim i stigmatizimit social dhe dëmtimit të vlerës së gruas që po plaket, sesa një përvojë natyrale fiziologjike. Kjo mund të minimizojë përvojat e vërteta dhe ndjesitë që gratë përjetojnë gjatë kësaj periudhe, duke u fokusuar më shumë në mënyrën se si shoqëria i percepton ato.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	89	1	"Kategoritë më specifike përfshijnë: prapambetje të buta (55-69 pikë); prapambetje të moderuara (40-54 pikë); prapambetje e ashpra (25-39 pikë); prapambetje të thella (poshtë 25 pikë)."	Përdor terma si "prapambetje të buta", "prapambetje të moderuara", "prapambetje e ashpra", dhe "prapambetje të thella" për të përshkruar nivele të ndryshme të inteligjencës, që mund të kontribuojnë në stigmatizimin e individëve që kanë rezultate të ulëta në testet e inteligjencës. Këto terma mund të jenë të diskriminuese dhe të krijojnë ndjenja negative ndaj individëve që nuk përmbushin standardet e zakonshme të inteligjencës.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	103	1	"Për shembull, krahasuar me perëndimorët, japonezët kanë më pak prirje që të shprehin emocione të caktuara."	Përmban një përgjithësim që mund të kontribuojë në krijimin e stereotipeve kulturore dhe mund të ndikojë në perceptimin e kulturave të ndryshme
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	103	2	"Në kulturën japoneze, fëmijët mësojnë të fshehin emocionet negative me një shprehje stoike ose me një buzëqeshje të sjellshme."	Përmban përgjithësimet kulturore.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	103	2	"Meshkujt e rinj në kulturën Masai në mënyrë të ngjashme pritjet që të fshehin emocionet e tyre në publik, duke u shfaqur të ashpër ose të ftohtë, pa emocione në fytyrë."	Përmban përgjithësimet kulturore.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	124	2	"Në kulturën japoneze, fëmijët mësojnë të fshehin emocionet negative me një ahprehje stolike ose me një buzëqeshje të sjellshme.	Kjo mund të kontribuojë në stereotipe dhe diskriminim të njerëzve që nuk përputhen me standardet estetike të shoqërisë.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	125	1	"Dashuria në shkollë të parë ka shumë pasion por pak angazhim, ndërsa një çift i cili ka 15 vjet së bashku ka më shumë intimitet dhe angazhim por ndoshta më pak pasion."	Përkrahimi i çiftit që ka kaluar 15 vjet së bashku si të kenë më shumë intimitet dhe angazhim, por ndoshta më pak pasion, është një përgjithësim që mund të mos përputhet me përvojat e të gjithë çiftit.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	129	1	"Binjakët identike janë më të ngjashëm në sjelljen e tyre agresive dhe kriminale..."	Sjelljet agresive dhe kriminale janë të ndikuar nga shumë faktorë, përfshirë faktorët mjedisorë dhe individualë. Teksti sugjeron se binjakët identike janë më të ngjashëm në sjelljen e tyre agresive dhe kriminale. Ky është një përgjithësim i gjerë dhe mund të kontribuojë në krijimin e stereotipeve të padëshinara për binjakët identike.
Psikologji	11	Shkenca Shoqërore	131	1	"Njerëzit që janë tërheqës nga pamja fizike marrin më shumë ndihmë nga të tjerët."	Mund të përforcojë ide të padrejta që pamja fizike është një faktor kyç në marrëdhëniet sociale dhe ndihmën që individët marrin nga të tjerët.
Biologji	12	Shkenca natyrore	-	-	-	Libër i shkruar vitit 2021, por është i vjetëruar në realitet, pa shembuj modern dhe me statistika të vitave 2000 në SHBA. Libri është krajovalent i përkthyer nga gjuha angleze me shembuj dhe kontekste nga SHBA. Kjo vlenë për të gjithë librin shkollor deri në kapitullin III. Mjedisi dhe shëndeti i njeriut ku përmendet Kosova për herë të parë në kontekstin e mjedisit jetësor dhe ndotjes. Edhe pse që përmendet, statistikën dhe shembujt janë mjaft të vjetëruar me përditësime të vitave 2000 të hershme. E njëjta vlenë për ilustrimet në këtë libër. Në këtë mënyrë, pasqyrimi i tekstit shkollor bën ndesh me të drejtën e studentëve për ndënimin e informimit të sakt, e cila supozohet të jetë aktuale dhe kontekstuale. Në tabelën në vijim do të listohen rastet konkrete të formulimeve jashtë kontekstit adekuat Kosovar. Më pas do të vazhdohet me formulimet e tjera problematike në kuadër të diskriminimit të kësaj libër.
Biologji	12	Shkenca natyrore	130	3	"Shumë Amerikan vuanë nga një gjendje e quajtur presioni i lartë i gjakut ose hipertensionit [...]"	Përdorim i statistikave Amerikane, të cilat kanë dalë nga përdorimi.
Biologji	12	Shkenca natyrore	133	1	Sëmundjet e enëve të gjakut që furnicojnë zemrën dhe trurin me gjak janë shkaqet kryesore të vdekjes së parakohshme në Shtetet e Bashkuara."	
Biologji	12	Shkenca natyrore	145	3	Frekuenca e mpikjes së gjakut dhe sulmeve në zemër është shumë më e ulët në mesin e Inuit gjatë natës në Arktikut të Amerikës së Veriut se sa tek amerikanë e tjerë."	

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Biologji	12	Shkenca natyrore	155	image	Udhëzimet e ushqimit të shëndetshëm bazohen në udhëzuesve të ushqimit të fëmijë të viteve 2000 në SHBA.	Përdorim i statistikave Amerikane, të cilat kanë dalë nga përdorimi.
Biologji	12	Shkenca natyrore	202	2	"Midis 1980 dhe 2000 më shumë se 448,000 amerikanë vdiqen nga SIDA [...]"	
Biologji	12	Shkenca natyrore	202	image	Carafiku përaqet gjetjet të sides në Shtetet e Bashkuara në më 1996 dhe 2001.	
Biologji	12	Shkenca natyrore	248	3	"Depresioni prek disa miliona amerikanë [...]"	
Biologji	12	Shkenca natyrore	333	3	"Vetëm në Shtetet e Bashkuara mëth 28% - 155,000 - e të gjitha vdekjeve nga kanceri i atribuohen kancerit të mushkërive."	
Biologji	12	Shkenca natyrore	364	2	Prindërit, anëtarët e tjerë të familjes, moshataret, mesuesit dhe të tjerët komunikojnë pritjet e tyre për sjelljen e vajzave dhe djemve në mënyrë fine por efektive.	Këto fjali janë problematike sepse pritshmëritë për sjelljen e vajzave dhe djemve theksojnë rolet tradicionale gjinore, duke forcuar normat e ngurta për atë se si secili gjini duhet të sjellet. Kjo mund të çojë në stereotipe dhe kufizime për zhvillimin e individëve. Përdorimi i fjalës "Fëmijët i mësojnë shpejt sjelljet gjinore" sugjeron se ndarjet gjinore janë të natyrshme dhe të paracaktuara, duke injoruar ndikimin e kontekstit shoqëror dhe kulturor në formimin e identiteteve gjinore.
Biologji	12	Shkenca natyrore	364	2	"Fëmijët i mësojnë shpejt sjelljet gjinore që priten nga ata"	Formulime të tilla injorojnë diversitetin e përvojave individuale dhe krijojnë një mjedis ku individët që nuk përputhen me këto pritshmëri ndihen të përjashtuar ose stigmatizuar.
Biologji	12	Shkenca natyrore	364	3	"Anëtarët e një kulture i klasifikojnë sjelljet e meshkujve dhe femrave si të përshatshme apo jo. Sjelljet femërore janë të pritura nga femrat dhe sjelljet mashkullore janë të pritura nga meshkujt."	Një qasje e tillë kontribuon në ndërtimin e një mjedisi shoqëror ku individët ndihen të detyruar të përputhen me pritshmëritë tradicionale, duke minimuar lirinë e shprehjes individuale.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Biologji	12	Shkenca natyrore	364	4	Një person që ka tipen mashkullore dhe tipen femërore quhet androgjen. Për shembull, në SHBA sot, një femër ose një mashkull që është e ndjeshme ndaj të tjerëve, e kujdeshme dhe shprehëse e emocioneve (traditionalisht trajta femërore) dhe është gjithashtu e forte, e pavarur dhe garuese (trajta mashkullore) do të konsiderohet të ishte androgjenë. Figura 1 (figura është me një femër në sportin e boksit si shembull i femmës androgjenë)	Faktualisht i pasaktë dhe përforcim i vizionit binar mbi identitetin gjinor.
Biologji	12	Shkenca natyrore	365	figurë	Shembulli i figures është ilustrim i femrave në sportin boks, dhe lidhet në libër me konceptin e femmës androgjenë.	Shembulli faktikisht i pasaktë i androgjinitë, ndërsa në të njëjtën kohë minon preferencën personale në sportet e zgjedhura.
Biologji	12	Shkenca natyrore	365	2	"[...] edhe pse gratë përgjithësisht vazhdojnë të kenë rolin kryesor në mirëmbajtjen e shtëpisë dhe në kujdesin për anëtarët e familjes.	-Sugjeron se roli i grave në mirëmbajtjen e shtëpisë dhe kujdesin për familjen është natyror dhe i përdryshueshëm, duke injoruar faktorët socio-historikë që kontribuojnë në këto struktura. Mungon kritikë feminat shoqërore.
Biologji	12	Shkenca natyrore	365	figurë	Figura 2 tregon gratë duke lënë enë dhe e kontraston / afro me një ilustrim tjetër ku e drejton një makinë punuese.	Një imazh i një gruaje që lëhet anët në një tekat shkollor përforcon stereotipet gjinore duke e paraqitur atë si përgjegjëse për punët e shtëpisë, duke injoruar rolet e tjera që mund të ketë në shoqëri.
Biologji	12	Shkenca natyrore	366	1	"At the age of 3, they understand gender constancy, which means they understand that gender cannot change and that they will always be boys or girls."	Këto fraza janë problematike sepse sugjerojnë se identiteti gjinor është i pandryshueshëm dhe i paracaktuar, duke injoruar diversitetin dhe fleksibilitetin e identitetave gjinore, që mund të shfaqen në mënyra të ndryshme. Klasifikimi i içjërave si "vajzat luajnë me kukulla" dhe "djemtë me makina" përforcon stereotipet gjinore dhe normat tradicionale, duke minuar mundësitë për individët që nuk përputhen me këto rolet e ndara. Gjithashtu, kjo çfaqje kufizon shprehjen e individualitetit dhe lirinë për të zgjedhur aktivitetet e preferuara pa u ndjerë të detyruar nga pritshmëritë shoqërore.
Biologji	12	Shkenca natyrore	366	2	"Vajzat luajnë me kukulla, djemët me makina" + ilustrim duke i vizualizuar këto role të ndara në figurë	

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Biologji	12	Shkenca natyrore	368	2	Full text on p. 368.	<p>I gjithë paragrafi është spjegim i të kuptuarit të fëmijëve të "skemave gjinore" te cilët rezultojnë në sjellje stereotipe gjinore dhe ku femrat [...] do të shmangë aktivitetet që kanë lidhje me shkencën.</p> <p>Në këtë kontekst figurat e mëtejshme bëjnë për të interpretuar rreth femrat shkencëtare të ilustruara në shembuj janë përjashtime.</p>
Biologji	12	Shkenca natyrore	369	2	"Me kalimin e kohës kur të rinjtë futen në fazën e adoleshencës ata tregojnë më shumë kujdes për t'u sjellë në mënyrë "mashkullore" apo "femërore," siç kërkohej nga kultura ku rriten."	<p>përmban një qasje diskriminuese, pasi forcon pritshmëritë të ndara sipas gjinisë për sjelljen. Kjo sugjeron se rolet shoqërore janë të paracaktuara bazuar në gjini, duke përjetësuar stereotipet mbi atë se si duhet të sillen vajzat dhe djemtë. Një gjuhë e tillë përforcon normat binare dhe injoron dallimet individuale, duke kontribuar kështu në një diskurs kufizues dhe përjashtues.</p>
Biologji	12	Shkenca natyrore	370	2	"Identiteti seksual merr rëndësi që kur vijnë në jetë meqe të porsalindurit meshkuj gati gjithmonë vishen me rroba të kaltra (blu) ndërsa femrat me rroba rozë dhe një kurdele në flokë." + ilustrim te porsalindurit sipas këtyre tipareve ne figure.	<p>Kjo frazë dhe ilustrimi përmbajnë një qasje diskriminuese, pasi lidhin identitetin seksual me zgjedhje të caktuara të ngjyrave dhe paraqitjeve që nga lindja, duke përforcur stereotipet gjinore. Kjo nënkupton që normat e caktuara për gjininë janë të natyrshme dhe të pandryshueshme, duke injoruar diversitetin dhe fleksibilitetin e shprehjes së identitetit seksual.</p>
Biologji	12	Shkenca natyrore	371	Kontrolli i njohurive / mendimi kritik	<ol style="list-style-type: none"> 1. "Përgatitni një listë me profesionet e përshtatshme për femrat dhe meshkujt sipas jush" 2. Mendim kritik. Nëse motra juaj kërkon të inkuadrohet në ushtri apo polici, çfarë mendimi do të kishit ju për këtë gjest. 3. Ne autobusin me të cilin ju udhëtoni për në shkollë, një ditë shihni se vozitëse është një femër, atëhere ju 4. Zbrisni nga autobusi 5. Fyeni dhe tallni shoferen 6. Silleshit me respekt 7. Thurnit tregime te pabaza per te. 	<p>Këto pyetje janë diskriminuese sepse:</p> <p>Pyetja për profesionet e përshtatshme për femrat dhe meshkujt mbështet ndarjet gjinore, duke kufizuar mundësitë dhe rolet profesionale bazuar te gjinia, çka përforcon stereotipet gjinore. Pyetja që sfidon inkuadrimitin e motrës në ushtri apo polici sugjeron se këto janë zgjedhje të pazakonta për gratë, duke krijuar një perceptim paragjykes ndaj grave që zgjedhin karriera të tilla. Alternativat për sjelljen ndaj një shoferje femër janë ofenduese dhe përjashtuese, duke promovuar diskriminim dhe tallje ndaj grave në profesionet e tyre dhe minuar respektin ndaj tyre.</p>

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Biologji	10	Gjmnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	179	-	idioti mongoloid + figure.	Përdorimi i fjalës "idioti mongoloid" është thellësisht ofendues dhe diskriminues. Ky term mbart një histori të gjatë të përdorimit të tij për të stigmatizuar individët me sindromën Down dhe bazohet në klasifikime racore të vjetëruara dhe të diskredituara. Përdorimi i tijë ja vetëm që është i papranueshëm nga ana etike, por gjithashtu përforcon stigmatizimin dhe dehumanizimin e individëve me aftësi të kufizuara.
Biologji	10	Gjmnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	180	1	Personat e tilla sipas pamjes së fytyrës dhe syve i përngjajnë racës mongole, ndërsa janë me ngecje të madhe mentale, me rrëzë të shkurtër, trup i zvogëluar dermatogjifet (vijat e dorës, të këmbës karakteristike dhe jetojnë më së shumti 10-15 vjet.	
Biologji	10	Gjmnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	233	2	Historia njehe raste ku disa njerëz kanë jetuar më tepër se 200 vjet (psh. Angjezi Tomas Komer ka jetuar me se 207 vjet!)	Kjo fjalë është problematike sepse pretendon një fakt historik të pavërtetë, duke theksuar se disa njerëz kanë jetuar më shumë se 200 vjet, gjë që nuk është mbështetur nga studime shkencore të besueshme. Në këtë mënyrë, teksti minon besueshmërinë e burimeve historike.
Biologji	10	Gjmnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	233	2	"Përkunder bindjes se krijuar se njerëzit që merren me punë intelektuale jetojnë shkurt, historia njehe raste që edhe ata të kanë jetuar mjaft gjatë."	Teksti sugjeron një përgjithësim të gabuar se njerëzit që merren me punë intelektuale jetojnë më pak, duke promovuar një ide të pasaktë dhe të pakuptimtë mbi lidhjen midis lojit të punës dhe jetëgjatësisë.
Biologji	10	Gjmnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	219	1	"Në Giam (Tajlandë), në vitin 1811 prej prindërve normalë kanë lindur duplicitërit Cang dhe Eng, të cilët kanë jetuar 63 vjet."	Ndërsa kjo deklaratë nuk përmban gjuhë të hapur diskriminuese, termi "normalë" mund të jetë problematik pasi nënkupton se ka një abnormalitet të lidhur me qeniet e bashkuara. Kjo mund të kontribuojë në perceptime negative ndaj individëve me diferencë kongjenitale.
Biologji	10	Gjmnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	234	1	"Të pamartuarit-arat, mesatarisht jetojnë më shkurt se të martuarit-arat"	Ky formulim mund të nënkuptojë se të qenit i pamartuar është e lidhur me një cilësi më të ulët të jetës, e cila mund të promovojë një stigma ndaj individëve beqarë.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Biologji	10	Gjinnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë	230	5	"Me këtë metodë është parashikuar marrja e qelizës vezë dhe spermatozoidit nga prindërit e vërtetë, ose individ tjerë ku frytërimi i tyre bëhet në kushte të veçanta e pastaj kryhet implantimi i zygotës në numrin e mitrës të nënës së vërtetë (ose nënës së huazuar.)"	Shprehja "prindërit e vërtetë" nënkupton një hierarki midis prindërve biologjikë dhe prindërve zëvendësues, e cila mund të zvogëlojë rolin dhe rëndësinë e nënave zëvendësuese në procesin e prindërit, duke i stigmatizuar ato potencialisht.
Biologji	10	Gjinnazi i përgjithshëm dhe për gjimnazin matematikë dhe informatikë			"Në anën tjetër, fëmija u ka bërë prindërve	Kjo fjalë mund të shihet si një geomovim i rolave tradicionale dhe pritshmërive që fëmijët duhet natyrshëm të respektojnë dhe t'u binden prindërve të tyre, gjë që mund të forcojë një hierarki të ngurtë familjare dhe mund të mos marrë parasysh rrethanat individuale ose rëndësinë e respektit të ndërsjellë.
Biologji	11	Shkencat natyrore	46		"Pse disa prindër të shëndetshëm mund të sjellin në jetë fëmijë të sëmurë?"	Kjo mund të krijojë një perceptim të gabuar se prindërit janë përgjegjës për sëmundjet e fëmijëve, duke stigmatizuar ata që kanë fëmijë me probleme shëndetësore dhe duke nënvizuar kompleksitetin e shkakëve të sëmundjeve. Përdorimi i këtij loj diskutimi mund të kontribuojë në fajtësimin e viktimave, duke i bërë prindërit të ndihën të fajtshëm për gjendjen shëndetësore të fëmijëve të tyre.
Biologji	11	Shkencat natyrore	107		"'Provat' e evolucionit"	Fjala "prova" në thonjëza sugjeron që nuk janë të vërteta apo ka ndonjë skepticizëm subjektiv nga autorët ndaj provave.
Biologji	11	Shkencat natyrore	125		"Nda] këtyre situatave duhet të kenë kujdes, mund të bëheni shkaktarë për ndërlikimin e konflikteve, gjë që nuk do të përmirësonte jetën tuaj."	Teksti i është drejtuar adeleshentëve Fjala "Nda] këtyre situatave duhet të kenë kujdes, mund të bëheni shkaktarë për ndërlikimin e konflikteve, gjë që nuk do të përmirësonte jetën tuaj" sugjeron një qasje problematike sepse e vendos përgjegjësinë për ndërlikimin e konflikteve te individi i cili mund të jetë viktimë apo i pafuqishëm në rrethana të tilla. Kjo mund të krijojë fajtësim të viktimës, duke lënë jashtë faktorët strukturalë dhe shoqërorë që kontribuojnë në konflikt.

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAFI	CITATI	INTERPRETIMI
Sociologji	11	Shkenca shoqërore - gjuhësore	123	3	Një qenie e socializuar në mënyre korrekte, ne fillim të shek XXI jo vetëm që do të dijë që ekzistojnë dy sekse, që me të vërtetë nuk mund t'i ndërrosh (përfshiro ndërhyrjet modern mjekësore lidhur me ndryshimet e mundshme të organeve seksuale) dhe, rjedhimisht edhe dy lloje rolesh gjinore që klasifikohen sipas seksit, por duhet të dijë që ekzistojnë edhe orientime të tjera seksuale, të kundërta me seksin natyror, siç janë homoseksualitet i dhe biseksualiteti.	<p>Kjo fjali është diskriminuese sepse:</p> <p>Redukton gjininë dhe seksin në dy kategori të pandryshueshme, duke injoruar spektrin e gjerë të identiteteve gjinore dhe seksuale. Përdor terma si "orientime të tjera seksuale, të kundërta me seksin natyror", gjë që sugjeron se orientimet jodominante janë "të panatyrshe", çka është paragjyquese dhe stigmatizuese ndaj komunitetit LGBTQI+.</p> <p>Kjo qasje përforcon normat binare dhe hegjemonike të seksit dhe gjinisë, duke minuar diversitetin dhe përfshirjen.</p>
Sociologji	11	Shkenca shoqërore - gjuhësore	122	4	Çdo gjë do të ishte mire nëse identifikimi i identitetit gjinor të ishte kaq i thjeshtë [...] ku njeriu thjesht e kuptonte se ishte mashkull apo femër dhe sillej në mënyrën e duhur siç kërkonte familja.	<p>Kjo fjali është problematike sepse thjeshton identitetin gjinor duke e reduktuar atë në një ndarje binare (mashkull/femër), duke injoruar spektrin më të gjerë të identiteteve gjinore dhe fleksibilitetin e tyre. Kjo sugjeron se sjellja e duhur është ajo që përcaktohet nga pritshmëritë tradicionale të familjes. Fjalja kufizon lirinë individuale dhe duke përforcuar normat patriarkale dhe hegjemonike. Fjalja përforcon diskriminimin ndaj atyre që nuk përshtaten me këto stereotipe gjinore, duke promovuar kështu një mjedis përjashtues dhe jo gjithëpërfshirës.</p>
Biologji	12	Shkencat natyrore	371	1	"Një aspekt i vetive tona psikologjike, që përbën një pjesë të mirë edhe të seksualitetit,edh e të identitetit gjinor është orientimi seksual.ose romantikë të seksit të njëjtë ose të kundërt"	<p>Orientimi seksual përkufizohet si tërheqje vetëm ndaj seksit të njëjtë ose të kundërt, duke përjashtuar spektrin e gjerë të orientimeve seksuale dhe romantike (p.sh., panseksualiteti, aseksualiteti, etj.), çka është përjashtuese dhe jo gjithëpërfshirëse.</p>
Histori	12	Shkenca shoqërore - gjuhësore	188	1	"Pajtimi i gjaqeve lartësoi vetëdijen e qytetarëve se ndjenja dhe dashuria për atdheun është mbi gjithçka.."	<p>Problematike është glorifikimi i një veprimi të tillë në diskurs nacionalist, pasi në këtë mënyrë çdo veprim mund të justifikohet në emër të "atdheut."</p>

LIBRI	KLASA	DREJTIMI	FAQE	PARAGRAF	CITATI	INTERPRETIMI
Histori	12	Shkenca shoqërore - gjuhësore	137	E gjithë faqja -	personaltetet e shqiptar	Personalitetet shqiptare nuk e përfaqësojnë gruan në mënyrë të mjaftueshme krahas mashkujve
Histori	12	Shkenca shoqërore - gjuhësore	139	Fotografi me tekst / 1	Imazh. Shote Galica krahas Azem Galices.	Kur personalitetet e tjera duken të jenë të reprezentuar në mënyrë individuale,
Histori	12	Shkenca shoqërore - gjuhësore	140	E gjithë faqja	Omission.	Teksti nuk tregon të gjithë historinë e një grupi të shqiptarëve gjatë luftës së dytë botërore lidhur me krijimin e divizionit SS "Skenderbeu."
Histori	12	Shkenca shoqërore - gjuhësore	40	4	Me armë në dorë luftëtarët shqiptarë ua ndalën hovin pushtuesve sllovak. + shume vende tjere ku përdoret diskursi, i tillë në tekst.	Përdor një gjuhë luftërore, duke glorifikuar dhunën dhe konfliktin, që mund të nxisë një ndjenjë armiqësie dhe përçarjeje etnike. Përforcon stereotipet nacionaliste duke përshkruar luftëtarët shqiptarë si heroikë dhe pushtuesit sllovakë si armiq absolutë, duke krijuar një narrativë njëdimensionale dhe përjashtuese. Kjo qasje minon përpjekjet për pajtim ndërmjet komuniteteve, duke thelluar tensionet dhe paragjykimet etnike.
Histori	12	Shkenca shoqërore - gjuhësore	53	1	Sunduesi / sunduesi Osman + shumë vende tjere ku përdoret kjo fjalis.	Kjo përzgjedhje e gjuhës përforcon një diskurs etnocentrik që i paraqet të gjithë osmanët si agresorë, duke anashkalluar kontributet e tyre në fusha si administrata, infrastruktura dhe zhvillimi i arsimit në rajon.
Histori	11	Shkenca shoqërore - gjuhësore	20	1-2	Më këtu kontribut shqiptaria i dhe Evropës shumë më tepër nga ç'meri prej saj.	Kjo fjalis sugjeron një narrativë të njëanshme, duke i atribuar Shqipërisë një rol të veçantë si dhunues, duke lënë jashtë diskutimit faktorët historikë, socialë dhe politikë që ndikojnë në marrëdhëniet midis Shqipërisë dhe Evropës. Teksti minon kompleksitetin e marrëdhënies ndërkombëtare, duke e bërë atë një dialog të thjeshtuar që injoron bashkëpunimin dhe ndihmën reciproke që ndodhin në nivel ndërkombëtar.
Histori	11	Shoqëror - gjuhësor	108	1-2	Seksioni mbi tregtinë e skllevërve Afrikane.	Mënyra se si përshkruhet tregtia e skllevërve Afrikane nuk përputhet me kontekstualizimin e saktë kohor të skllavërisë: interpretimet nuk janë të sakta dhe bëjnë të sugjeruar se skllevëria filloi në Afrikë, dhe jo në vende tjera.
Histori	12	Shoqëror - gjuhësor	190	Throughout the pages	Kapitulli Lufta çlirimtare e Kosovë dhe betejet kryesore	Përdorimi i datave të pasakta lidhur me zhvillimin e UÇK-së që krijon ndërlidhje të drejtpërdrejta në mes krijimit të UÇK-së dhe zhvillimet e tjera historike.
Histori	12	Shoqëror - gjuhësor	192	2	Faza e pare 1981-1990. Kjo faze përfaqëson kristalizimin e organizimit dhe të mbajtjes së njënjës kombëtare.	Edhe pse nuk konsiderohet si gjuhë diskriminuese, pasi nuk përjashton, në kontekstin e diskursit nacionalist, fjalis është glorifikim i ndjenjave nacionaliste.
Histori	12	Shoqëror - gjuhësor	192	1	"Në këto beteja UÇK-ja tregoi një trimëri të poshem bulli dhe heroike kundër pushtuesit serb."	Përdorimi i fjalëve si "trimëri" dhe "heroike" në kontekstin e dhunës mund të inkurajojë romantizimin e luftës dhe të nxisë ndjenjë të forta. Nuk ofrohet një analizë më e thellë e situatës historike, që përshin perspektivave të tjera: një përqendrim vetëm në trimërinë e UÇK-së pa përmendur përvojat e tjera krijon një narrativë të njëanshme që minon përjetimet e viktimave të luftës.

8.3.2 Prevod na srpski

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	26	2	„Ako, zbog vaših gena, imate privlačno telo i lice, mnogi ljudi će vam se smešiti, pozivati vas na žurke i pokušati da se sprijatelje sa vama.”	Ova izjava implicira da fizička privlačnost, definisana genetskim osobinama, određuje društveno prihvatanje i pozitivan tretman. Takav prikaz može da bude isključujući jer sugerise da se sa ljudima koji ne ispunjavaju određene fizičke standarde može postupati na manje povoljan način. Rizikuje da promovise uzak sistem vrednosti zasnovan na izgledu, koji nije u skladu sa inkluzivnim principima ljudskih prava koji naglašavaju dostojanstvo i jednakost svih pojedinaca, bez obzira na izgled.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	26	2	„Geni menjaju vaše ponašanje menjajući način na koji se ljudi ponašaju prema vama.”	Iako je ova rečenica naučno tačna u opisivanju uloge genetike u oblikovanju načina na koji se pojedinci percipiraju ili tretiraju, rizikuje da previše pojednostavi složenu interakciju između genetike, okruženja i društvenog ponašanja. Važno je izbegavati determinističke stavove koji sugerisu da su pojedinci u potpunosti definisani svojim genima. Naglasak na društvenim faktorima i faktorima okruženja koji mogu da ublaže ili promene genetske predispozicije bio bi više u skladu sa principima ljudskih prava, posebno kada je u pitanju delovanje i jednakost.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	45	1	„Muškarci mogu osetiti promene povezane sa smanjenjem testosterona (npr. smanjena proizvodnja sperme), ali ove promene su manje primetne od onih koje doživljavaju žene.”	Ova rečenica poredi muškarce i žene na način koji bi mogao da umanji značaj muških iskustava. Izjava implicira da su promene koje muškarci doživljavaju sa godinama manje primetne ili manje važne od onih sa kojima se suočavaju žene, što može umanjeti značaj izazova sa kojima se suočavaju muškarci tokom starenja. Pored toga, izjava je uopštene prirode i fokusira se samo na biološke razlike, pojednostavljajući proces starenja kao primarno hormonalni za oba roda. Ova vrsta jezika može ojačati stereotipe o tome kako muškarci i žene doživljavaju fizičke promene, zanemarujući različite načine na koje pojedinci oba roda mogu da reaguju na starenje. Rizikuje stvaranje neravnoteže i ukazuje da je iskustvo jednog roda inherentno vidljivije ili uticajnije od drugog.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	47	1	„U ovom periodu, [žene] pronalaze svoje mesto u krugu porodice i društva.” [dodali autori]	Rečenica implicira tradicionalni put, sugerisući da svi pojedinci moraju da nađu svoje mesto u porodičnim i društvenim krugovima. Ovo bi moglo da marginalizuje one koji ne slede konvencionalne društvene puteve, poput onih koji se ne ožene ili se ne udaju ili daju prioritet drugačijim stilovima života.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	47	2	„U ovoj fazi, neophodno je da se ljudi posvete razvoju intimnih i porodičnih odnosa.”	Pretpostavlja se da lično ispunjenje i uspeh zavise od razvijanja intimnih ili porodičnih odnosa, koji mogu isključiti ili staviti pritisak na pojedince koji su sami po svom izboru ili ne mogu da formiraju takve odnose, čime se sugerise da je to suštinski i univerzalni cilj za sve.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	45	1	„Žene doživljavaju promene u reproduktivnom sistemu.”	Rečenica pretpostavlja binarne stavove o rodu i može nenamerno da isključi transrodne ili nebinarne pojedince čija iskustva sa njihovim telima možda nisu u skladu sa ovim generalizacijama.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	48	3	„Do ovog trenutka većina njih takođe postaju bake i deke.”	U izjavi se pretpostavlja da je postati baka i deka tipično iskustvo za svakoga, koje može da isključi ili marginalizuje one koji su bez dece ili odluče da nemaju decu. Ne priznaje različite porodične strukture i individualne izbore u vezi sa porodičnim životom.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	49	4	„Ako je neko dobrog zdravlja, ne brine o finansijama, u dobrim je odnosima sa porodicom i prijateljima i obavlja aktivnosti u kojima uživa, starost može da bude radosna faza života.”	Rečenica postavlja idealizovan scenario za starenje koji zavisi od faktora poput zdravlja, finansijske stabilnosti i čvrstih društvenih odnosa, nenamerno marginalizujući one koji se suočavaju sa izazovima u ovim oblastima, kao što su hronični bolesnici, finansijski nesigurni ili socijalno izolovani.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	79	1	„S negativne strane, [kreativni pojedinci] imaju tendenciju da imaju veliki ego, što ih čini neosetljivim na potrebe drugih.“	Ova rečenica daje generalizaciju kreativnih ljudi, označavajući ih kao lica sa velikim egom i neosetljiva lica. Ovaj stereotip može da bude isključujući jer pretpostavlja negativne osobine ličnosti, potencijalno otuđujući pojedince koji se identifikuju kao kreativni, ali ne odgovaraju ovom opisu.
Psihologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	79	1	„Umeju da postizu svoje ciljeve na račun drugih i budu toliko zaokupljeni svojim radom da isključuju druge.“	Ova izjava definiše kreativce kao pojedince koji su sebični ili pokazuju prezir prema drugima, što je logična zablude koja povezuje kreativnost sa ličnošću a, uz to, i isključujuća izjava.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	19	3	„Neki antropolozi prepoznaju tri osnovne rase: evropoid, negroid i mongoloid, poznatiji kao: beli, crni i žuti.“	Termini „negroid“ i „mongoloid“ nisu samo naučno zastareli, već su i uvredljivi u savremenom diskursu. Ovi termini su se istorijski koristili za klasifikaciju ljudi na osnovu fizičkih osobina kao što su boja kože i crte lica, ali nose naslede rasizma i pseudonaučna opravdanja za rasne hijerarhije. Čak i bez razmatranja punog konteksta, korišćenje ovih termina nastavlja štetno i diskreditovano razumevanje ljudske različitosti. Iako rečenica predstavlja istorijsku perspektivu o rasi, ona ne priznaje da je savremena nauka razotkrila ove rasne klasifikacije. Posmatrano van konteksta, nema kritičkog ispitivanja ili odricanja od odgovornosti koji bi ukazivali na to da ovi termini više nisu prihvaćeni ili važeći u savremenoj antropologiji i sociologiji. Bez ovog kritičnog sočiva, čitaoci mogu pogrešno da misle da ove klasifikacije još uvek imaju naučnu potporu. Bilo u kontekstu ili van njega, ova rečenica može ojačati štetne stereotipe implicirajući da se ljudska raznolikost može svesti na nekoliko rasnih kategorija. Bez daljeg pojašnjenja ili odgovarajućeg konteksta, javlja se rizik od nastavljanja važenja zastarelih ideja koje su istorijski doprinele rasnoj diskriminaciji i nejednakosti. Sve u svemu, ova rečenica – bez obzira na kontekst – nije u skladu sa aktuelnim principima ljudskih prava ili savremenim naučnim shvatanjem, što čini njenu upotrebu neprikladnom za savremeni diskurs.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	20	/	„Pitanja za diskusiju i samoprocenu: 1. Kako možemo definisati pojam 'rasa'? 2. Koje su karakteristike rasa? 3. Da li su rasističke teorije naučno validne? 4. Šta je etnička pripadnost ili etnička zajednica? 5. Identifikujte osnovne karakteristike etničke zajednice. 6. Šta je etnički identitet? Razmišljajte kritički. Pokušajte da napravite razliku između rase i etničke zajednice.“	Ova pitanja za diskusiju i samoprocenu se bave važnim konceptima kao što su rasa i etnička pripadnost, ali imam neke nedoumice kada ih razmatram zajedno sa modernim principima ljudskih prava i naučnim shvatanjima. Prvo, pitanja koja se odnose na definiciju „rase“ i karakteristike po kojima se rase razlikuju izgleda da ukazuju na to da je rasa još uvek važeća naučna klasifikacija. Ovo može nenamerno da produži zastarele rasne kategorizacije, za koje znamo da ih je razotkrila savremena nauka. Rasa je sada prepoznata kao društveni konstrukt, a ne kao naučno utemeljen koncept. Dakle, postavljanjem ovih pitanja na ovaj način, postoji rizik od obmane učenika kako bi mislili da rasa ima inherentno biološko značenje. Dodatno, pitanje 3, koje pita da li su rasističke teorije naučno utemeljene, moglo bi biti problematično. Čini se da otvara debatu o validnosti ovih opovrgnutih ideja, što bi moglo da stvori zabunu. Verujem da bi bilo bolje da se jasno kaže da su moderna nauka i principi ljudskih prava odbacili rasističke teorije. Umesto pitanja da li su naučno opravdani, možda bi bilo produktivnije istražiti kako su ove teorije razotkrivene i štetu koju su nanele. S druge strane, deluje da su pitanja koja se tiču etničke pripadnosti i etničkog identiteta više u skladu sa savremenim shvatanjima. Međutim, čak i ona bi mogla imati koristi od naglašavanja bogate kulturne dimenzije etničke pripadnosti i kako se razlikuje od štetnih rasnih konstrukata iz prošlosti.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	24	2	„Manjine su uglavnom stanovnici određene teritorije unutar države u kojoj žive.“	Ovo je činjenična izjava, ali je takođe važno istaći složenost i izazove sa kojima se suočavaju manjinske grupe u pogledu njihovih prava, zastupljenosti i zaštite od diskriminacije. Bez uvažavanja ovih izazova, tekst bi mogao nenamerno da prikrije stvarne borbe sa kojima se suočavaju manjine i važnost aktivnog očuvanja njihovih prava, baš kao što stoji i u nacionalnim i u međunarodnim pravnim okvirima.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	38	4	„Pojam božanstva kao 'kontrolora koji sve vidi' podstiče pojedince da prestano prate svoje postupke i pridržavaju se osnovnih društvenih normi.“	U ovom delu, diskusija podstiče razmišljanje o društvenim i psihološkim funkcijama veroispovesti i njene uloge u oblikovanju moralnih vrednosti. Iako u ovim pitanjima nema otvoreno diskriminatornog ili isključivog jezika, akcent na religioznim funkcijama i identitetu bi mogao da rizikujemarginalizovanje nereligioznih perspektiva ako se ne predstave na neutralan i inkluzivan način.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	38	/	„Pitanja za diskusiju i samoprocenu: 'Kakav je smisao verskog identiteta za vernika?'“	Na primer, izjava „Čila është ndjenja e identitetit religjioz për besimtarin?“ (Pyetje dhe detyra për diskutim dhe vetevleresim, strana 38) fokusira se na iskustvo religioznih pojedinaca, ali ne uzima u obzir one koji se možda ne identifikuju ni sa jednom veroispovešću. Inkluzivan pristup bi uključivao ispitivanje kako različiti ljudi, i religiozni i nereligiozni, percipiraju formiranje identiteta, čime bi se obezbedilo da i nereligiozni budu deo razgovora.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	38	/	„Zašto moralne vrednosti predstavljaju najvredniji i najpoželjniji aspekt veroispovesti?“	Štaviše, pitanje za razmišljanje, „Pse vlerat morale e përbëjnë anën më të vlefshme dhe të pëlqyeshme të religjionit?“ (Pyetje dhe detyra për diskutim dhe vetevleresim, strana 38) pretpostavlja da su moralne vrednosti inherentno povezane sa veroispovešću i da potencijalno isključuju sekularne etičke okvire. Inkluzivnija formulacija bi mogla da istraži kako različiti sistemi – religiozni i nereligiozni – doprinose moralnom rasuđivanju.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	40	4	„Sekta je mala, nezvanična verska grupa nastala radikalnim odvajanjem od zvanične verske organizacije.“	Tekst pominje sekte kao grupe koje su „nezvanične“ ili „radikalno odvojene od zvanične verske organizacije“. Iako ovo samo po sebi nije diskriminatorno, karakterizacija sekti kao manje tolerantnih prema drugim verskim uverenjima i u otvorenom sukobu sa zvaničnim veroispovestima i političkim sistemima može stvoriti utisak da su takve grupe inherentno problematične ili nepoželjne. Ovo bi moglo da rizikuje stigmatizaciju manjinskih verskih grupa ili sekti. Konkretno, rečenica: „Sektet zakonisht janë më pak tolerante ndaj besimeve të tjera fetare“ može doprineti negativnom stavu o sektama. Štaviše, tekst sugerise da su sekte u sukobu i sa zvaničnim veroispovestima i sa političkim sistemima, što bi se moglo posmatrati kao jačanje binarnosti između „dobrih“ zvaničnih veroispovesti i „loših“ sekti. Ovo može dovesti do diskriminatorne percepcije sekti ili grupa koje se ne uklapaju u glavne verske kategorije. Rečenica: „Sektet zakonisht udhëhiqen nga njerëz karizmatikë, që kanë aftësi të nxisin emocione të forta të pasuesit e tyre“ može da produži stereotipe o vođama sekti kao manipulativnim ili emocionalno eksploataorskim licima, što bi moglo biti isključivo i problematično.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	40	4	„Sekta izražava nezadovoljstvo ne samo zvaničnom verskom institucijom, crkvenošću ili konfesijom već i postojećim društvenim i političkim uređenjem države.“	
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	40	4	„Sekte su generalno manje tolerantne prema drugim verskim uverenjima.“	
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	40	4	„Sekte obično vode harizmatični pojedinci sposobni da izazovu jake emocije među svojim sledbenicima.“	
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	41	5	„Kult predstavlja najniži nivo verske organizacije.“ [u opisanju verskih grupa]	Opis kultova kao „nižeg oblika verske organizacije“ i nedostatak jasne doktrine mogao bi doprineti stigmatizaciji novijih ili manjih verskih pokreta. Iako je dat istorijski kontekst ovde vrlo dragocen, predstavljanje kultova kao manje legitimnih oblika veroispovesti možda nije u skladu sa principima ljudskih prava koji štite slobodu veroispovesti i uverenja. Izjava: „Pozita e kulteve sot nuk është e mirë“ prikazuje kultove na pežorativan način bez jasnog opravdanja, što bi se moglo smatrati diskriminatornim prema manje konvencionalnim verskim grupama. Ovi opisi rizikuju produženje negativnih stereotipa i sudova o određenim verskim grupama, koji možda nisu u potpunosti usklađeni sa principima verske slobode i jednakosti sadržanim u okvirima zaštite ljudskih prava. Da bi se izbeglo podsticanje štetnih percepcija, tekst bi trebalo da koristi neutralniji jezik koji poštuje sve oblike verskog izražavanja.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	41	5	„Položaj kultova danas nije povoljan.“	

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	44	6	„Islamski fundamentalizam, koji je u velikoj meri dobio na značaju od napada 11. septembra 2001. godine, pripada drugoj generaciji fundamentalističkih pokreta.“	Fraza „fundamentalizmi islamik“ direktno povezuje islam sa nasiljem i ekstremizmom, naročito zbog toga što pominje napade od 11. septembra. Ova vrsta jezika može da održi štetne stereotipe protiv muslimana, ojača islamofobiju i poveže čitavu veroispovest sa terorizmom. Nije u skladu sa principima ljudskih prava koji promovišu slobodu uverenja i veroispovesti, posebno pri izbegavanju kolektivnog osuđivanja verskih grupa na osnovu postupaka nekolicine.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	44	6	„Ova dela su pogrešno tumačenje i zloupotreba veroispovesti za različite interese i svrhe različite od onih koje se odnose na veroispovest.“	Iako ova rečenica pokušava da razjasni da je terorizam zloupotreba veroispovesti, za nju se ipak može reći da implicitno jača stereotip da se veroispovest, posebno islam, često koristi kao opravdanje za nasilje. Ovo bi moglo da otuđi mirne verske pristalice povezivanjem njihovih vere sa nasiljem, čak i kada je namera da se napravi razlika između ekstremista i šire verske zajednice.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	47	1	„Dužnost žene je da se pokori i poštuje svog muža, a ako to ne učini, muž je može primorati savetovanjem, kaznom ili fizičkim nasiljem.“	Ova rečenica ne samo da opisuje rodnu neravnopravnost već i opravdava upotrebu nasilja nad ženama, što je praksa koja krši osnovna ljudska prava i principe rodne ravnopravnosti. To direktno protivreči savremenim standardima ljudskih prava, posebno u pogledu zabrane nasilja nad ženama. Tekst u velikoj meri odražava istorijski kontekst verskih tradicija, ali ne kritikuje savremene perspektive ljudskih prava, posebno one koje se odnose na rodnu ravnopravnost. Ova pitanja mogu da produže diskriminatorne stavove ako ne postanu predmet jasne diskusije o napredovanju ka inkluzivnijim i ravnopravnijim praksama u savremenom dobu.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	104	3	„Muškarci imaju veću stopu mortaliteta, dok žene imaju veću stopu morbiditeta.“	Konstatacija da muškarci imaju veći mortalitet, dok žene imaju više bolesti, može nenamerno da pojača rodne stereotipe, sugerišući da su zdravstveni problemi muškaraca ozbiljniji jer dovode do smrti, dok su učestale bolesti žena manje značajne. Ovo uopštavanje zanemaruje individualne razlike i društvene faktore, poput pristupa zdravstvenoj zaštiti ili ekonomskom statusu, koji takođe oblikuju zdravstvene ishode. Usredsređivanjem samo na biologiju, rizikuje se promovisanje nejednakog tretmana u zdravstvenoj zaštiti, gde se muški problemi smatraju hitnim dok se značaj hroničnih stanja kod žena umanjuje, što dovodi u pitanje principe pravičnosti u zdravstvenoj zaštiti.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	104	4	„Žene češće pate od hroničnih bolesti, pa stoga češće traže zdravstvene usluge nego muškarci.“	Ova izjava je generalizacija zasnovana na statističkim zapažanjima. Međutim, da bi se izbeglo jačanje stereotipa potrebna su istančanja shvatanja. Hronične bolesti, kao što su artritis, osteoporoza ili autoimuni poremećaji, mogu zaista više da prevladavaju kod žena zbog bioloških, hormonalnih i genetskih faktora. Pa ipak, izjava previše pojednostavljuje ovo složeno pitanje. Češće korišćenje zdravstvenih usluga kod žena može biti i zbog društveno-kulturnih faktora, što se odnosi na veću verovatnoću traženja medicinske pomoći, društvena očekivanja u vezi sa očuvanjem zdravlja ili duži životni vek. Ova fraza može nenamerno da implicira da žene više zavise od zdravstvene zaštite, bez priznanja šireg konteksta gde muškarci nedovoljno koriste zdravstvene usluge zbog društvene stigme ili različitih ponašanja u procesu očuvanja zdravlja. Neophodno je predstaviti i biološke i društvene faktore kako bi se izbegle predrasude u načinu na koji se prikazuju rodne razlike u korišćenju zdravstvene zaštite.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	109	2	„Škola objektivno vrednuje individualna postignuća, a volja pojedinca određuje stepen obrazovanja.“	Iako ova rečenica promoviše individualnu odgovornost, može da zanemari sistemske nejednakosti, kao što su društveno-ekonomske barijere ili diskriminacija, koje utiču na postignuća u obrazovanju. Mogla bi na implicitan način da stavi punu odgovornost na pojedinca bez priznavanja činjenice da neravnopravan pristup resursima utiče na uspeh. Ovo se može posmatrati isključivanjem za one koji se suočavaju sa sistemskim preprekama.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	109	6	„Škola je institucija u kojoj se formira kritičko mišljenje o životu, društvu i svetu.“	Ova rečenica bi se mogla smatrati isključivanjem ako bi sugerisala da je formalno školovanje jedina institucija u kojoj se formira kritičko mišljenje. U nekim kontekstima alternativne metode obrazovanja ili neformalna okruženja za učenje takođe mogu biti ključna u negovanju ove veštine. Da bi se izbeglo isključivanje, važno je da se priznaju različiti obrazovni putevi.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	110	5	„Opšte je prihvaćeno da u svakom društvu oni sa većim uspehom dobijaju viši društveni status i poštovanje, dok oni sa nižim uspehom dobijaju niži status.“	Ova izjava se može smatrati diskriminatornom i isključujućom jer implicira da se vrednosti i društveni status osobe zasnivaju isključivo na njihovom nivou uspeha, što često zanemaruje sistemske nejednakosti. Zanemaruje različite barijere sa kojima se ljudi mogu suočiti, kao što su društveno-ekonomski izazovi, pristup obrazovanju ili lične okolnosti koje im ograničavaju prilike za uspeh. Izjednačavajući uspeh sa poštovanjem i statusom, potencijalno se marginalizuju oni koji, uprkos vrednom radu i trudu, ne mogu da postignu iste rezultate zbog faktora izvan njihove kontrole. Ovaj princip nije u skladu sa principima ljudskih prava koji ističu dostojanstvo, poštovanje i jednake mogućnosti za sve, bez obzira na njihovo društveno-ekonomsko poreklo ili lična dostignuća.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	112	2	„Poreklo, konkretno porodično okruženje, ima veći uticaj na uspeh deteta nego sam kvocijent inteligencije.“	Iako ovu izjavu podržavaju određene studije navedene u knjizi, ona ukazuje da poreklo deteta i porodično okruženje imaju veći uticaj na akademski uspeh od njihovog kvocijenta inteligencije (IQ). Ovo bi moglo da bude problematično jer nosi rizik od jačanja stereotipa i determinističkih stavova o tome da potencijal deteta sputavaju porodica ili društveno-ekonomsko okruženje. Iako ovu izjavu podržavaju određene studije navedene u knjizi, iz perspektive ljudskih prava, ova ideja nije u skladu sa principom jednakih mogućnosti u obrazovanju, koji naglašava da svako dete, bez obzira na poreklo, treba da ima iste šanse da uspe. Mogla bi se smatrati i isključujućom jer zanemaruje važnost sposobnosti i napora pojedinaca i potencijalno marginalizuje decu iz ugroženih sredina sugerišući da je njihov uspeh prvenstveno određen faktorima van njihove kontrole.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	112	3	„Deca koja žive sa oba roditelja postižu bolji uspeh od one koja žive sa jednim roditeljem ili bez oba roditelja.“	Iako ovu izjavu podržavaju određene studije navedene u knjizi, ona rizikuje da bude previše pojednostavljena i potencijalno diskriminatorna. Može doprineti stigmatizaciji dece iz porodica sa jednim roditeljem ili onih bez roditelja, što implicira da ih njihova porodična situacija sama po sebi stavlja u nepovoljniji položaj u smislu uspeha. Iz perspektive ljudskih prava, ovo nije u skladu sa principom jednakih mogućnosti i moglo bi produžiti predrasude protiv netradicionalne porodične strukture. Zanemaruje se činjenica da mnogi drugi faktori, kao što su emocionalna podrška, kvalitet škole i individualna otpornost, mogu igrati značajnu ulogu u uspehu deteta, bez obzira na njihovu porodičnu situaciju.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	112	3	„Deca koja žive u gradovima postižu bolje rezultate od učenika koji žive na selu.“	Ova izjava bi se mogla smatrati diskriminatornom ili isključivom jer generalizuje situaciju na osnovu geografske lokacije, što može ojačati stereotipe o ruralnim zajednicama. Implicira da život u ruralnim oblastima sam po sebi dovodi do lošijeg akademskog učinka, zanemarujući potencijalnu snagu ruralnih obrazovnih sistema i individualne mogućnosti učenika u tim oblastima. Iz perspektive ljudskih prava, ovo može da održi nejednakost obezvređivanjem dostignuća učenika sa sela i nepriznavanjem širih strukturalnih izazova sa kojima se mogu suočiti, kao što je ograničen pristup resursima ili mogućnostima obrazovanja. Pomeru fokus sa rešavanja ovih dispariteta i stavlja neprimeren naglasak na lokaciju kao odrednicu uspeha.
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	114	2	„Pojedinci koji poseduju naučna znanja i radne veštine su vredan resurs za društvo.“	Ovo bi se moglo smatrati isključivim jer podrazumeva da su samo pojedinci sa naučnim znanjima i radnim veštinama dragoceni za društvo. Može da zanemari doprinose onih sa drugim vrstama znanja ili veština, uključujući kreativne ili socijalne kompetencije, potencijalno marginalizujući one koji se ne uklapaju u tradicionalnu definiciju „produktivnih“ uloga.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	12	Gimnazija društveno-jezičkih nauka	136	4	„Terorizam je postao sredstvo obračuna između različitih političkih sektori, grupa, ilegalnih organizacija ili između njih i država.“	Ovo daje široku sliku koja bi mogla nenamerno da generalizuje ili pogrešno predstavi određene grupe. Kada opisujemo terorizam kao oruđe koje koriste političke sekte, grupe ili čak države, rizikujemo pojednostavljivanje veoma složenog pitanja. Ne praveći razliku između legitimnih političkih pokreta i onih koji su uključeni u nasilje, izjava može nepravredno da baci sumnju na mirne grupe ukaže da su one sklonije terorizmu jednostavno zbog svojih političkih ili ideoloških razlika. Štaviše, implicirajući da terorizam obično koriste države bez ikakvog daljeg pojašnjenja može dovesti do nesporazuma, čineći da izgleda kao da su mnoge vlade uključene u taktike terora, što nije uvek slučaj. Jezik je ovde suviše širok i nedostaje mu preciznost koja je neophodna kako mirni pokreti i zakonito delovanje države ne bi greškom bili povezani sa terorizmom. U suštini, rečenica bi mogla nenamerno da prikaže određene grupe na nepravilan način, jer naginje preteranoj generalizaciji. Potreban je pažljiviji i suptilniji pristup kako bi se izbegle ove potencijalne zamke i očuvala usklađenost sa principima ljudskih prava i kako se štetni stereotipi ili zablude ne bi produžavali.
Gradansko vaspitanje	11	/	8	1	„U Francuskoj su centralne doktrine prosvetiteljskih filozofa bile individualna sloboda i verska tolerancija, suprotstavljanje monarhiji i krutim idejama Rimokatoličke crkve.“	Ova rečenica bi se mogla posmatrati kao prikazivanje Katoličke crkve u negativnom svetlu isticanjem njene suprotstavljenosti sa prosvetiteljskim idejama. Iako je važno razgovarati o istorijskim sukobima, treba izbegavati jezik koji bi mogao delovati prezirno ili pogrdno prema bilo kojoj grupi ili instituciji, što bi doprinelo i uravnoteženosti i nepostojanju diskriminacije u tekstu.
Gradansko vaspitanje	11	/	8	2	„Tokom prosvetiteljstva su uklonjene barijere između kulturnih sistema, verske podele, rodne razlike itd.“	Ova rečenica sugerise da je prosvetiteljstvo bilo potpuno uspešno u razbijanju kulturnih, verskih i rodni barijera. Iako je ovo bio cilj prosvetiteljstva, stvarnost je bila mnogo složenija, a u tekstu treba paziti da ne dođe do pojednostavljivanja ili predstavljanja idealizovane verzije istorije koja ignorise aktualna pitanja diskriminacije ili isključenosti.
Gradansko vaspitanje	11	/	12	1	„Društvena kategorija može postati društvena grupa kada njeni članovi stupe u interakciju i identifikuju se kao članovi grupe.“ Evo cele tabele, formatirane prema zahtevu:	Ova rečenica naglašava transformaciju iz društvene kategorije u društvenu grupu kroz interakciju i identifikaciju. Važno je prepoznati da ova interakcija može da podstakne osećaj zajedništva i kolektivnog identiteta, koji su ključni za društvenu koheziju i zaštitu prava grupe. Tekst ne sme da zanemari raznolikost unutar ovih grupa i potencijal za pozitivnu i negativnu društvenu dinamiku.
Gradansko vaspitanje	11	/	12	2	„Najbolji primer primarne grupe je porodica.“	Iako je porodica zaista primarna grupa, neophodno je priznati da porodične strukture mogu da variraju u različitim kulturama. Tekst treba da bude osetljiv na različita kulturološka shvatanja o tome šta čini porodicu, izbegavajući bilo kakve implikacije da je određena porodična struktura univerzalno idealna.
Gradansko vaspitanje	11	/	12	2	Slika: Primarne grupe.	Slika treba da odražava raznolikost primarnih grupa u društvu, uključujući ljude različitih rasa, etničke pripadnosti i porekla. Slika koja prikazuje samo bele ljude mogla bi nenamerno da sugerise da primarne grupe nisu različite, što bi moglo da pojača stereotipe i isključi iskustva ljudi druge rase ili etničke pripadnosti. „Jeta e burrave dhe grave të këtij planeti“ uključuje i muškarce i žene, što je pozitivno u pogledu rodne inkluzivnosti. Još inkluzivniji pristup bi bio ako bi se uzeli u obzir i nebinarni ili rodno nekonformni pojedinci, iako bi to moglo biti izvan trenutnog konteksta odlomka.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Građansko vaspitanje	11	/	32	5	„Mešanje različitih kultura i rasa često je dovodilo do negativnog društvenog ponašanja, tenzija između većine i manjina, praćenih lokalnim aktivnostima, rasizmom i rasnom diskriminacijom.“	Ova rečenica se bavi tenzijama između različitih kulturnih i rasnih grupa, i iako priznaje pitanja kao što su rasizam i diskriminacija, mogla bi da bude pažljivija. Fraza „sjelele negativne shoqërore“ (negativno društveno ponašanje) povezana sa „përzjerja e kulturave dhe racave të ndryshme“ (mešanje kultura i rasa) može se shvatiti kao promovisanje negativnog stereotipa o multikulturalnim interakcijama, potencijalno jačajući ideju da različitost automatski vodi do sukoba. Ovo bi moglo indirektno da produži predrasude ili isključivo razmišljanje. U tekstu treba paziti da ne sugerise da prisustvo različitih grupa inherentno izaziva društvene tenzije. Umesto toga, fokus treba da bude na strukturnim i društvenim faktorima koji dovode do tenzija, i paziti da prikazi ne doprinose negativnom pogledu na različitost.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	8	1	„Čovek je 'politička životinja' (zoon politikon). Ovo ne treba shvatiti kao pogrdnu izjavu, kako bi se danas moglo misliti...“	Upotreba izraza „politička životinja“ za opisivanje ljudi može se shvatiti kao ponižavajuća i pogrdna. Iako autor pokušava da razjasni da mu nije bila zamisao da da pogrdnu izjavu, ovaj termin koristi jezik koji bi mogao da zvuči reduktivno opisujući prirodu čoveka i upoređujući ga sa „životinjom“.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	8	3	„Čovek se reprodukuje (rada se), ali je kao društveno biće promenio pravac ovog prirodnog zakona, planirajući i kontrolišući život prema svojim potrebama i mogućnostima.“	Ovo sugerise da je reprodukcija uvek kontrolisana, što nije tačno i može prevideti sve ostale koji su uključeni u taj proces.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	9	1	„Čovek po prirodi ne može da živi sam...“	Ovaj način izražavanja implicira da samostalan život nije u ljudskoj prirodi, čime potencijalno diskriminiše one koji biraju ili su primorani da žive sami.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	9	2	„Čovek po prirodi nije sam sebi dovoljan da ispuni sve svoje potrebe...“	Ovaj citat sugerise da ljudi, po svojoj prirodi, ne mogu da žive samostalno, što može isključiti pojedince koji žive sami ili su sami sebi dovoljni, ne uzimajući u obzir raznolikost životnih izbora.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	16	2	„Za običnog posmatrača i osobu bez naučnog znanja, promene su toliko brze i neočekivane da izazivaju uznemirenost.“	Citat sugerise da su oni bez naučnog znanja skloniji osećanju anksioznosti zbog promena, što bi moglo da isključuje one kojima nedostaje naučno obrazovanje. Ova definicija se može tumačiti kao da implicira razliku između pojedinaca sa naučnim znanjima i onih bez naučnih znanja.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	51	1	„Šta će pojedinac postati kao samostalna ličnost, kakve će misli i utiske imati o svetu, u velikoj meri zavisi od porodičnih odnosa u kojima je odrastao kao dete.“	Ovo sugerise da su pojedinci u potpunosti definisani njihovim ranim porodičnim iskustvima.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	51	2	„S druge strane, ako se dete odgaja u nervoznoj i napetoj porodičnoj atmosferi... onda će ovo dete imati oštećenu psihu (dušu) sa negativnim tragovima koji će ga pratiti tokom celog života.“	Ovaj citat bi mogao da doprinese formiranju stereotipa o deci koja odrastaju u takvim uslovima, ne uzimajući u obzir osetljivost i individualnu složenost svakog slučaja. Takođe implicira da su negativne posledice napete porodične atmosfere trajne. Ovaj pristup može da deluje fatalistički, ne dozvoljavajući mogućnost promene ili poboljšanja u životu pojedinaca.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	54	1	„Za decu, prema njihovoj percepciji, odrastanje znači da postanu veća, jača, mudrija i da budu u stanju da komuniciraju sa drugima.“	Upotreba termina kao što su „veća“, „jača“ i „mudrija“ može da stvori pristrasnu i ograničenu percepciju sve dece na način koji isključuje individualne razlike u načinu na koji doživljavaju i tumače proces odrastanja.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	55	1	„Primetan razvoj u visini i težini, praćen rastom grudi kod devojčica, rastom brade, jačanjem mišića, promenom glasa kod dečaka...“	Opis rasta grudi kod devojčica i razvoja mišića kod dečaka je primer stereotipnih fizičkih karakteristika povezanih sa rodom. Opisivane fizičke promene koje su specifične za određeni rod može doprineti jačanju rodne podela i uticati na to kako pojedinci percipiraju i osećaju svoje telo.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	56	2	„Poseban trenutak za ove godine je odlazak u penziju, koja predstavlja oblik završne radne aktivnosti i dostiže se sa 60 godina za žene i 65 za muškarce.“	Pominjanje različitih starosnih granica za penzionisanje za žene i muškarce moglo bi prevideti napore za rodnu ravnopravnost i moglo bi ojačati zastarele ideje o rodnom ulogama na radnom mestu.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	56	3	„Još jedan osetljiv problem za starost je socijalna isključenost i usamljenost.“	Ovo može da stvori opštu percepciju da su stariji pojedinci automatski izolovani i isključeni, zanemarujući napore da se poboljša njihova društvena uključenost.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	63	3	„...Ljudi sve više provode vreme u virtuelnom svetu, tj. ne u onom stvarnom, a manje u postojećem, stvarnom svetu.“	Ovaj citat sugerise oštru podelu između „virtuelnog sveta“ i „stvarnog sveta“, smatrajući aktivnosti i interakcije u virtuelnim prostorima manje vrednim u poređenju sa onima u stvarnom životu. Ovo bi moglo da stigmatizuje korisnike tehnologije i označi ih kao ljude koji „provode“ više vremena na načine koji su „manje stvarni“ ili „neistiniti“.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	64	1	„Ljudi više nemaju vremena da razgovaraju čak ni sa svojom decom, jer traže virtuelno društvo koje 'bolje' ispunjava njihove potrebe.“	To ukazuje da su ljudi koji provode mnogo vremena u virtuelnim prostorima značajno zanemarili stvaran život, što negativno utiče na njihove lične odnose, uključujući i odnose sa decom. Ovo bi moglo da predstavlja generalizovanje i predrasude prema pojedincima koji često koriste internet.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	64	1	„Tako, korišćenjem interneta, oni zamenjuju kvalitetne društvene odnose (stvarni život) manje kvalitetnim vezama (virtuelno društvo).“	Ovo poređenje može da stvori predrasude prema korisnicima tehnologije i može potceniti važnost virtuelnih veza, koje takođe mogu biti dragocene i pružiti podršku različitim pojedincima.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	75	2	„Mase se smatraju samo pasivnim i nekreativnim grupama, dok elita, na neki način, monopolizuje kreativnost.“	Ovo uspostavlja kulturnu hijerarhiju koja deli ljude na „aktivne“ (elita) i „pasivne“ (mase), doprinoseći razdvajanju i diskriminaciji različitih kulturnih vrednosti i sposobnosti.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	75	2	„Sklonost da se bude deo kulturne elite smatra se statusnim simbolom malog broja intelektualaca.“	Ovo većini pojedinaca oduzima mogućnosti da dostignu visoke kulturne nivoe, stvarajući podelu između „elite“ i „običnih“.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	92	3	„U islamskim zemljama, poput Saudijske Arabije, Irana, Pakistana itd., takvo ponašanje se smatra potpuno devijantnim.“	Ovo bi se moglo protumačiti kao negativan stereotip o islamskim kulturama, i ukazati da one češće određena ponašanja smatraju devijantnim u poređenju sa zapadnim zemljama.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	94	2	„Zavisnost od droge je devijantno ponašanje, koje je takođe povezano sa nizom drugih antisocijalnih i kriminalnih ponašanja.“	Ovo stigmatizuje pojedince sa problemima zavisnosti tako što ih direktno povezuje sa kriminalnim ponašanjem i radnjama štetnim po društvo.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	113	2	„Iako su homoseksualni odnosi kod oba roda bili prisutni kroz istoriju ljudskih društava, društva su ih prećutno tolerisala ili su ih tretirala kao devijantna ponašanja.“	Ovo ukazuje da su homoseksualni odnosi prihvaćeni, ali kao devijantno ponašanje. To bi se moglo protumačiti kao diskriminatorni stav prema homoseksualnim odnosima, smatrajući ih nečim sa nižim nivoom društvene prihvatljivosti.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	113	2	„U poslednje vreme ovi parovi traže da legalno usvoje decu kako bi formirali 'pravu' porodicu.“	Upotreba termina „prava porodica“ može se shvatiti kao diskriminatorna prema drugim porodicama koje slede modele drugačije od tradicionalnih. Ovaj izraz može sugerisati da je samo jedan tip porodice legitiman ili prihvatljiv, dok drugi nisu.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	116	1	„Deca su često podvrgnuta 'legitimnim' batinama svojih roditelja.“	Termin „legitimne batine“ može da sugerise normalizaciju nasilja nad decom, predstavljajući ga kao nešto prihvaćeno ili opravdano, što je diskriminatorno prema deci.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	117	2	„Seksualno zlostavljanje dece i incest su rasprostranjeni fenomeni uglavnom u urbanizovanim društvima, koja generalno imaju više ljudi pod stresom.“	Ovo je stereotip koji povezuje urbanizaciju sa širenjem seksualnog zlostavljanja i incesta i tretira ovo pitanje kao karakteristiku razvijenijih društava i problem koji je naizgled specifičan za ova društva.
Građansko vaspitanje	10		50	2	„Prvi element zaštite društva nisu zakon i policija, već običaji i moralne vrednosti društva.“	Ono što se u jednom društvu smatra moralnom vrednošću možda neće biti prihvatljivo u drugom. Ako društvo prihvata skup vrednosti koje nisu univerzalne, pojedinci koji se ne pridržavaju ovih vrednosti mogu se osećati isključenim ili diskriminisanim.
Građansko vaspitanje	10		53	2	„Nepridržavanje zakona zbog ispunjenja ličnih interesa pojedinaca ili institucija donosi nepopravljive poremećaje u društvu...“	Ovo bi moglo da implicira da su pojedinci koji ne poštuju zakon izvor problema za čitavo društvo, bez upuštanja u bilo kakve potencijalne društveno-ekonomske dimenzije koje bi mogle uticati na takvo ponašanje.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Gradansko vaspitanje	10		59	2	„Muškarci i žene imaju jednaka prava na zapošljavanje. Međutim, kada se prijavljuju za posao, žene se suočavaju sa uverenjima da je veća verovatnoća da će biti posvećene deci i da će možda više odsustvovati sa posla.“	Rečenica odražava oblik rodne diskriminacije kroz način razmišljanja i stereotipe koji mogu uticati na mogućnosti žena da dobiju zaposlenje ravnopravno sa muškarcima. Primer nije dovoljno razrađen i lako se može pogrešno razumeti.
Gradansko vaspitanje	10		59	2	„Rad dokasno zahteva više garancija za bezbedan prevoz za žene, kako ne bi postale žrtve nasilja. Međutim, lekari, bez obzira na to kog su roda, rade noćne smene i pružaju usluge onima kojima su potrebne.“	Ova rečenica prati stav kojem nedostaje kritička feministička teorija s obzirom na to da ne prepoznaje zašto su žene noću više izložene riziku od muškaraca.
Gradansko vaspitanje	10		65	1	„Često vidamo grupe mladih ljudi u barovima i javnim mestima gde su došli da razgovaraju i zajedno provedu prijatne trenutke, a zapravo svi gledaju u svoje telefone.“	Upotreba izraza „grupe mladih“ može na uopšten način da govori o svim mladim ljudima, što nije nužno tačno. Rečenica sugerise uobičajeno ponašanje među mladima koji više gledaju u telefon nego što su zainteresovani za grupnu interakciju. Ovaj opis može da promovise kritički stav prema mladima bez razmatranja varijabilnih individualnih ponašanja i može da odrazi uopšteno shvatanje koje nije uvek tačno za sve pojedince.
Gradansko vaspitanje	10		74	2	„Međutim, posebno u velikim gradovima, ponašanja i događaja koji manifestuju neslaganja ne manjka.“	Rečenica ne sadrži direktno diskriminatorni jezik, već nudi uopštene stavove koji mogu da utiču na percepciju velikih gradova kao problematičnijih u smislu sukoba.
Gradansko vaspitanje	10		82	2	„Smatra se da su štetna ponašanja po zdravlje postala glavni uzrok povećanog morbiditeta širom sveta, posebno među mladima.“	Mladi ljudi su prikazani kao grupa izložena riziku od štetnog ponašanja, što bi moglo da stvori percepciju da su zbog svog ponašanja skloniji zdravstvenim problemima, što ih predstavlja u negativnom svetlu.
Gradansko vaspitanje	10		83	2	„Upotreba droga je danas postala jedan od najvećih zdravstvenih rizika, posebno među mladima.“	Ovo bi moglo da stvori previše pojednostavljenu i negativnu sliku o mladim ljudima, prikazujući ih kao one koji su skloni upotrebi droga i u većem riziku.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	52	2	„Još jedan faktor je vezan za individualne razlike. Majke se razlikuju po svojim biološkim karakteristikama (starost, geni, itd.) i u zavisnosti od uslova okoline (ishrana, stres, itd.). Dvadesetpetogodišnja majka dobrog zdravlja možda će bolje zaštititi svoju bebu od teratogena nego starija majka.“	Ovo je stereotip koji sugerise da su mlađe majke uvek sposobnije da zaštite svoju decu od starijih majki. Ova ideja može da bude diskriminatorna prema starijim majkama, zbog čega se osećaju neadekvatnim ili neprikladnim kao roditelji.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	61	1	„Zbrka sa ulogama je normalna. Možda je to razlog zašto životi nekih adolescenata izgledaju tako haotično.“	Ovde se koriste reči koje bi mogle doprineti stereotipu adolescenata kao nestabilnih i haotičnih.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	61	1	„Jedan od glavnih zadataka adolescenata je da se osamostale i odvoje od porodice.“	Ovde se samostalnost opisuje kao „primarni zadatak“ za adolescente. Ovaj opis može da ukaže na to da je samostalnost od porodice univerzalan i obavezan cilj za sve adolescente. U stvarnosti, osećaj samostalnosti i odvojenosti od porodice javlja se na različite načine i u različito vreme kod različitih pojedinaca, i nije uvek prihvaćen kod svih adolescenata.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	63	3	„Ljudi koji nisu zadovoljni svojim ličnim i porodičnim odnosima često više pate od emocionalne izolacije, usamljenosti i depresije.“	Ovo bi moglo da stigmatizuje one koji osećaju nezadovoljstvo u svojim ličnim odnosima, i prikaže ih kao sklonije izolaciji i depresiji. Ovaj opis može da zanemari složenost pojedinačnih situacija i pruži pojednostavljen pogled na emocionalna iskustva.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	89	2	„Specifične kategorije uključuju: blagu retardaciju (55–69 poena); umerenu retardaciju (40–54 poena); tešku retardaciju (25–39 poena); duboku retardaciju (ispod 25 poena).“	U tekstu se koriste termini kao što su „blaga retardacija“, „umerena retardacija“, „teška retardacija“ i „duboka retardacija“ da bi opisali različite nivoe inteligencije, što bi moglo doprineti stigmatizaciji pojedinaca koji imaju niske rezultate na testovima inteligencije. Ovi izrazi mogu da budu diskriminatorni i stvore negativna osećanja prema pojedincima koji ne ispunjavaju konvencionalne standarde u pogledu inteligencije.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	100	Knowledge Check Options	„Uverenje da je plakanje neprikladno za muškarce.“	Zasniva se na rodnom stereotipu koji sugerise da je osećanje i izražavanje emocija neprikladno za muškarce.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	124	1	„Fizički izgled osobe u velikoj meri utiče na utiske koje drugi imaju o njoj.“	Ovo bi moglo doprineti stereotipima i diskriminaciji ljudi koji nisu u skladu sa estetskim standardima društva.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	124	1	„Ljudi se bolje osećaju kada se druže sa pojedincima koje drugi smatraju poželjnijim. Često one koji su fizički privlačni smatramo interesantnijim, društvenijim, inteligentnijim, prijatnijim itd.“	Ovo bi moglo da stvori osećaj nesigurnosti i niskog samopoštovanja kod onih koji ne ispunjavaju ove standarde.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	124	1	„Fizička privlačnost utiče na naš izbor prijatelja i onih koje volimo.“	Ovo ukazuje na to da je fizička privlačnost primarni faktor u formiranju odnosa, potencijalno zanemarujući druge važne kvalitete koji doprinose izgradnji zdravih i jakih veza.
Psihologija	11	Prirodno-matematički smer	131	1	„Ljudi privlačnog izgleda dobijaju više pomoći od drugih.“	Diskriminacija na osnovu fizičkog izgleda.
Psihologija	11	Društveni smer	62	1	„Mlađe odrasle osobe su jače od starijih.“	Snaga i sposobnosti pojedinaca variraju i zavise od mnogih faktora, uključujući zdravlje, iskustvo i način života, i ne mogu se jednostavno opisati kao bolje ili slabije na osnovu starosti.
Psihologija	11	Društveni smer	63	1	„Psihološki problemi tokom menopauze više odražavaju društvenu devalvaciju žene koja stari nego sam fiziološki proces menopauze.“	Ovo sugerše da su psihološki problemi tokom menopauze više odraz društvene stigmatizacije i sve manje vrednosti žena koje stare, a ne prirodnog fiziološkog iskustva. Ovo bi moglo da umanjí stvarna iskustva i osećanja koja žene imaju tokom ovog perioda s obzirom na to da se fokusira više na to kako ih društvo doživljava.
Psihologija	11	Društveni smer	89	1	„Specifične kategorije uključuju: blagu retardaciju (55–69 poena); umerenu retardaciju (40–54 poena); tešku retardaciju (25–39 poena); duboku retardaciju (ispod 25 poena).“	Ovde se koriste termini kao što su „blaga retardacija“, „umerena retardacija“, „teška retardacija“ i „duboka retardacija“ da bi opisali različite nivoe inteligencije, što bi moglo doprineti stigmatizaciji pojedinaca koji imaju niske rezultate na testovima inteligencije. Ovi izrazi mogu da budu diskriminatorni i stvore negativna osećanja prema pojedincima koji ne ispunjavaju konvencionalne standarde u pogledu inteligencije.
Psihologija	11	Društveni smer	103	1	„Na primer, u poređenju sa zapadnjacima, Japanci su manje skloni izražavanju određenih emocija.“	Rečenice sadrže generalizacije koje bi mogle doprineti stvaranju kulturnih stereotipa i uticati na percepciju različitih kultura.
Psihologija	11	Društveni smer	103	2	„U japanskoj kulturi decu uče da sakriju negativne emocije stoičkim izrazom lica ili ljubaznim osmehom.“	
Psihologija	11	Društveni smer	103	2	„Slično tome, od mladih muškaraca u Masai kulturi se očekuje da sakriju svoje emocije u javnosti, da izgledaju strogo ili hladno, bez emocija na licima.“	

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Psihologija	11	Društveni smer	124	2	„Fizički izgled osobe u velikoj meri utiče na utiske koje drugi imaju o njoj.“	Mund të kontribuojë në stereotipe dhe diskriminim të njerëzve që nuk përputhen me standardet estetike të shoqërisë.
Psihologija	11	Društveni smer	125	1	„Ljubav na prvi pogled ima mnogo strasti, ali malo posvećenosti, dok par koji je zajedno 15 godina ima više intimnosti i posvećenosti, ali možda manje strasti.“	Opis para koji je zajedno 15 godina kao para sa više intimnosti i posvećenosti, ali verovatno manje strasti je generalizacija koja možda nije u skladu sa iskustvima svih parova.
Psihologija	11	Društveni smer	129	1	„Jednojačani blizanci su sličniji po svom agresivnom i kriminalnom ponašanju...“	U tekstu se sugerise da su jednojačani blizanci sličniji po svom agresivnom i kriminalnom ponašanju, što je široka generalizacija i može doprineti stvaranju neželjenih stereotipa o jednojačanim blizancima.
Psihologija	11	Društveni smer	131	1	„Ljudi privlačnog izgleda dobijaju više pomoći od drugih.“	Ova izjava može podstaći nepravedne ideje o tome da je fizički izgled ključni faktor u društvenim odnosima i podršci koju pojedinci dobijaju od drugih.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	-	-		Zastareli udžbenik preveden početkom 2000-ih na albanski, ali je originalni engleski tekst verovatno stariji. Knjiga je u celini u potpunosti transliterovana reč po reč sa engleskog sa primerima i kontekstom iz SAD. Ovo važi za ceo udžbenik do III poglavlja. U poglavlju „Životna sredina i zdravlje ljudi“ prvi put se pominje Kosovo u kontekstu uslova životne sredine i zagađenja. Međutim, čak i kada se pomenu, statistika i primeri su prilično zastareli, a najnovije informacije su iz ranih 2000-ih. Isto važi i za ilustracije u ovoj knjizi. Na ovaj način su prikazi u udžbeniku u suprotnosti sa pravom učenika na dobijanje tačnih informacija, koje bi trebalo da budu aktuelne i deo konteksta. U sledećoj tabeli biće navedeni specifični slučajevi formulacija van odgovarajućeg kosovskog konteksta. Analiza će se zatim nastaviti sa drugim problematičnim formulacijama u vezi sa diskriminacijom u ovom udžbeniku.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	130	3	„Mnogi Amerikanci pate od stanja koje se zove hipertenzija.“	Primeri su usredsređeni na SAD i isključuju lokalna iskustva i statističke podatke bliže kući.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	131	1	„Bolesti krvnih sudova koji snabdevaju srce i mozak krvlju su vodeći uzroci prerane smrti u Sjedinjenim Američkim Državama.“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	145	3	„Učestalost krvnih ugrušaka i srčanih udara je mnogo manja među inuitskim nomadskim lovcima na severnoameričkom Arktiku nego među ostalim Amerikancima.“	

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	155	Slika	„Smernice za zdravu ishranu su zasnovane na smernicama za ishranu iz ranih 2000-ih u SAD.“	Primeri su usredsređeni na SAD i isključuju lokalna iskustva i statističke podatke bliže kući.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	202	2	„Između 1981. i 2000. godine, više od 448.000 Amerikanaca je umrlo od side...“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	202	Image	„Grafikon prikazuje podatke o sidi u Sjedinjenim Američkim Državama između 1996. i 2001. godine.“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	248	3	„Depresija pogađa nekoliko miliona Amerikanaca...“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	333	3	„Samo u Sjedinjenim Američkim Državama, oko 28% – 155.000 – svih smrtnih slučajeva od raka pripisuje se raku pluća.“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	364	2	„Roditelji, članovi porodice, vršnjaci, nastavnici i drugi suptilno, ali delotvorno saopštavaju svoja očekivanja u vezi sa ponašanjem devojčica i dečaka.“	Ove rečenice su problematične zbog očekivanja ponašanja devojčica i dečaka i naglašavaju tradicionalne rodne uloge i jačaju rigidne norme o tome kako svaki rod treba da se ponaša. To može dovesti do stereotipa i ograničenja u razvoju pojedinaca. Upotreba izraza „Deca brzo uče ponašanje različitih rodova“ sugerise da su rodne podele prirodne i unapred određene, čime se ignoriše uticaj društvenog i kulturnog konteksta u oblikovanju rodnih identiteta. Takve formulacije zanemaruju različitost individualnih iskustava i stvaraju okruženje u kojem se pojedinci koji ne odgovaraju ovim očekivanjima osećaju isključeno ili stigmatizovano.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	364	2	„Deca brzo uče rodno-zasnovano ponašanje koje se od njih očekuje.“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	364	3	„Pripadnici kulture klasifikuju ponašanje muškaraca i žena kao prikladno ili ne. Žensko ponašanje se očekuje od žena, a muško od muškaraca.“	

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	364	4	„Osoba koja ima i muške i ženske osobine naziva se androginom. Na primer, danas bi se u SAD žena ili muškarac koji su osetljivi na potrebe drugih, brižni i koji pokazuju svoje emocije (tradicionalno ženske osobine) ali isto tako jaki, nezavisni i takmičarskog duha (muške osobine) smatrali androginim. Slika 1 (na slici je prikazana žena koja se bavi boksom kao primer androgine žene).“	Činjenično netačno i jačanje binarne vizije o rodnom identitetu.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	365	Image	„Primer na slici je ilustracija žena koje se bave boksom i povezana je sa konceptom androgine žene.“	Činjenično netačan primer androginiteta koji istovremeno podriva lične preferencije u pogledu sportova.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	365	2	„[...] iako žene generalno i dalje imaju primarnu ulogu u održavanju domaćinstva i brizi o članovima porodice.“	Ovo sugerše da je uloga žene u održavanju domaćinstva i brizi o porodici prirodna i nepromenljiva, zanemarujući društveno-istorijske faktore koji doprinose ovim strukturama. Nedostaje strukturalna feministička kritika koja razume osnovne uzroke ove situacije.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	365	Slika	„Slika 2 prikazuje žene koje peru sudove naspram druge slike gde žena upravlja teškim mašinama.“	Nedostatak društvene feminističke kritike. Slika žene koja pere sudove u školskom udžbeniku pojačava rodne stereotipe tako što je prikazuje kao odgovornu za kućne poslove, zanemarujući druge uloge koje može imati u društvu.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	366	1	„Sa 3 godine razumeju rodnu konstantnost, što znači da razumeju da se rod ne može promeniti i da će uvek biti dečaci ili devojčice.“	Ove fraze su problematične jer sugerše da je rodni identitet nepromenljiv i unapred određen, zanemarujući raznolikost i fleksibilnost rodnih identiteta koji se mogu manifestovati na različite načine. Klasifikacija igre izjavama „devojčice se igraju lutkama“ i „dečaci se igraju autićima“ jača rodne stereotipe i tradicionalne norme, potkopavajući mogućnosti za pojedince koji se ne pridržavaju ovih podeljenih uloga. Pored toga, ovaj pristup ograničava izražavanje individualnosti i slobodu izbora željenih aktivnosti bez osećaja prinudenosti društvenim očekivanjima.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	366	2	„Devojčice se igraju lutkama, dečaci se igraju autićima“ + ilustracija koja prikazuje ove odvojene uloge na slici.	

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	368	2	Odeljak o rodnim šemama	Ceo pasus objašnjava razumevanje „rodnih šema“ kod dece koje rezultiraju stereotipnim rodnim ponašanjima u okviru kojih žene... izbegavaju aktivnosti u vezi sa naukom. U ovom kontekstu, sledeće slike impliciraju da su prikazane naučnice izuzeci. Sadrži diskriminatorni pristup jer jača podeljena očekivanja zasnovana na rodnom ponašanju. Ovo sugerise da su društvene uloge unapred određene na osnovu roda, što održava stereotipe o tome kako bi devojčice i dečaci trebalo da se ponašaju. Takav jezik jača binarne norme i ignoriše individualne razlike, doprinoseći time ograničavajućem i isključujućem diskursu. Ova fraza i ilustracija sadrže diskriminatorni pristup jer povezuju seksualni identitet sa specifičnim izborom boja i prezentacija od rođenja, jačajući rodne stereotipe. To ukazuje da su određene norme koje se odnose na rod prirodne i nepromenljive, zanemarujući različitost i fleksibilnost u izražavanju seksualnog identiteta.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	369	2	„Vremenom, kako mladi ljudi ulaze u adolescenciju, više pažnje posvećuju ponašanju na ‘muški’ ili ‘ženski’ način, kako to zahteva kultura u kojoj odrastaju.“	
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	370	2	„Seksualni identitet postaje važan od rođenja, jer su muška novorođenčad skoro uvek obučena u plavu odeću, dok su devojčice obučene u roze odeću sa mašnom u kosi.“ + ilustracija novorođenčadi prema ovim osobinama na slici.	Seksualna orijentacija se definiše kao privlačnost samo prema istom ili suprotnom polu, čime se isključuje širok spektar seksualnih i romantičnih orijentacija (npr. panseksualnost, aoseksualnost, itd.), što je isključujuće i neinkluzivno.
Biologija	12	Prirodno-matematički smer	371	Provera znanja / kritičko mišljenje	„Pripremite listu zanimanja koja su, po vama, prikladna za žene i muškarce.“	Pitanje o odgovarajućim profesijama za žene i muškarce podržava rodne podele, ograničava mogućnosti i profesionalne uloge zasnovane na rodu i time jača rodne stereotipe. Pitanje kojim se osporava uključivanje sestre u vojsku ili policiju sugerise da su to neobični izbori za žene, čime se stvaraju predrasude o ženama koje biraju takve karijere. Ponašanja prema ženskim vozačima su uvredljiva i isključujuća, što promovise diskriminaciju i ismevanje žena u njihovim profesijama i podriva poštovanje prema njima.
			371	Ibid.	Kritičko razmišljanje: Ako vaša sestra želi da se pridruži vojsci ili policiji, šta biste mislili o ovoj radnji? U autobusu kojim idete u školu jednog dana vidite da je vozač žena, vi tada: Izlazite iz autobusa Vredate i ismevate vozača Ponašate se s poštovanjem Pravite lažne priče o njoj.	
-10						

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog informatičkog smera	179	"	Idiot mongoloid" + slika.	Upotreba izraza „mongoloidni idiot” je duboko uvredljiva i diskriminatorna. Ovaj termin se kroz istoriju dugo koristio za stigmatizaciju pojedinaca sa Daunovim sindromom i zasnovan je na zastarelim i diskreditovanim rasnim klasifikacijama. Takva upotreba ne samo da je etički neprihvatljiva već i pojačava stigmatizaciju i dehumanizaciju osoba sa invaliditetom.
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog informatičkog smera	180	1	„Takvi pojedinci po izgledu lica i očima liče na mongolsku rasu, a pate od teške mentalne retardacije, niskog rasta, smanjene veličine mozga, dermatoglifa (karakterističnih linija šaka i stopala), a žive od 10–15 najviše.”	
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog informatičkog smera	233	2	„Istorija poznaje slučajeve gde su neki ljudi živeli više od 200 godina (npr. Englez Thomas Parr je živeo više od 207 godina).	Ova rečenica je problematična jer tvrdi neistinitu istorijsku činjenicu, navodeći da su neki ljudi živeli više od 200 godina, što nije potkrepljeno verodostojnim naučnim studijama. Na taj način tekst podriva pouzdanost istorijskih izvora.
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog informatičkog smera	233	2	„Naspram kreiranom uverenju da ljudi koji se bave intelektualnim radom žive kraće, istorija poznaje slučajeve gde su čak i oni živeli prilično dugo.”	Tekst sugerise lažnu generalizaciju da ljudi koji se bave intelektualnim radom žive kraće, promovisući netačnu i besmisleni ideju o odnosu vrste posla i dugovečnosti.
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog informatičkog smera	219	1	„U Sijamu (Tajland), 1811. godine, rođeni su sijamski blizanci Cang i Eng od normalnih roditelja, koji su živeli 63 godine.”	Iako ova izjava ne sadrži otvoreno diskriminatorni jezik, termin „normalé” može da bude problematičan jer implicira postojanje abnormalnosti povezane sa sijamskim blizancima. Ovo može doprineti negativnim percepcijama pojedinaca sa urođenim razlikama.
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog informatičkog smera	226	2	S druge strane, dete duguje poslušnost i poštovanje roditeljima.	Ova fraza se može posmatrati kao promovisanje tradicionalnih uloga i očekivanja da deca po prirodi stvari treba da poštuju i slušaju svoje roditelje, što može da ojača rigidnu porodičnu hijerarhiju i ne uzima u obzir individualne okolnosti ili važnost međusobnog poštovanja.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog smera	230	5	„Ovom metodom planirano je uzimanje jajne ćelije i sperme od bioloških roditelja, odnosno drugih jedinki, gde se pod posebnim uslovima odvija njihova oplodnja, a zatim se vrši implantacija zigota u matericu biološke majke (ili surogat majke).“	Izraz „prindërit e vërtetë“ (pravi roditelji) implicira hijerarhiju između bioloških roditelja i surogat roditelja, što može umanjiti ulogu i značaj surogat majki u procesu roditeljstva i potencijalno ih stigmatizovati.
Biologija	10	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog smera			„Osobe koje nisu u braku u proseku žive kraće od onih koje jesu.“	Ova fraza može da dovede osobu koja nije u braku u vezu sa nižim kvalitetom života, što može promovisati stigmu prema osobama koje nisu u braku.
Biologija	11	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog smera	46		„Zašto neki zdravi roditelji rađaju bolesnu decu?“	Ovo može da stvori lažnu percepciju da su roditelji odgovorni za bolesti svoje dece, čime se stigmatizuju oni koji imaju decu sa zdravstvenim problemima i potcenjuju složeni uzroci bolesti. Upotreba takvog diskursa može doprineti okrivljavanju žrtava, čineći da se roditelji osećaju krivim za zdravstveno stanje svoje dece.
Biologija	11	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog smera	107		„'Dokazi' evolucije“ sa rečju „dokaz“ pod navodnicima.	Reč „dokazi“ u navodnicima sugerise da to nije tačno ili da postoji neki subjektivni skepticizam autora u pogledu dokaza. Tekst je upućen adolescentima.
Biologija	11	Opšta gimnazija i gimnazija matematičkog smera	125		„U ovakvim situacijama potreban je oprez jer možete postati uzrok komplikacija sukoba, što vam ne bi poboljšalo život.“	Upućeno adolescentima Rečenica „U ovakvim situacijama potreban je oprez; mogli biste da postanete uzrok komplikacija sukoba, što vam ne bi poboljšalo život“ sugerise problematičan pristup jer odgovornost za komplikacije sukoba prebacuje na osobu koja može da bude žrtva ili nemoćna u takvim okolnostima. Ovo može dovesti do okrivljavanja žrtava, uz izostavljanje strukturnih i društvenih faktora koji doprinose sukobu.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	123	3	„Propisno socijalizovano biće na početku 21. veka neće samo znati da postoje dva pola, koji se zaista ne mogu promeniti (osim savremenih medicinskih intervencija radi mogućih promena na polnim organima) i, posledično, dve vrste rodni uloga klasifikovanih prema polu, već mora da zna da postoje i druge seksualne orijentacije, suprotne prirodnom polu, kao što su homoseksualnost i biseksualnost.”	Ovo svodi rod i pol na dve nepromenljive kategorije, zanemarujući širok spektar rodni i seksualni identiteta. Upotreba termina poput „druge seksualne orijentacije, suprotne prirodnom polu” sugerise da su nedominantne orijentacije „neprirodne”, što predstavlja predrasude i stigmatizaciju prema LGBTQ+ zajednici. Ovaj pristup jača binarne i hegemonističke norme pola i roda, i podriva raznolikost i inkluziju.
Sociologija	11	Društveno-jezičke nauke	122	4	„Sve bi bilo u redu kada bi identifikacija rodnog identiteta bila tako jednostavna [...] gde osoba jednostavno razume da je muškarac ili žena i ponaša se u skladu sa očekivanjima porodice.”	
Biology	12	Prirodno-matematički smer	371	1	„Aspekt naših psiholoških osobina, koji čini značajan deo i seksualnosti i rodnog identiteta, jeste seksualna orijentacija, bilo da je u pitanju romantična privlačnost prema istom ili suprotnom polu.”	Rečenica je problematična jer pojednostavljuje rodni identitet svodeći ga na binarnu podelu (muško/žensko), zanemarujući širi spektar rodni identiteta i njihovu fleksibilnost. Ukazuje da je pravilno ponašanje određeno tradicionalnim porodičnim očekivanjima, ograničava slobodu pojedinca i jača patrijarhalne i hegemonističke norme. Kazna pojačava diskriminaciju onih koji se ne pridržavaju ovih rodni stereotipa, čime se promoviše isključujuća i neinkluzivna sredina.
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	188	1	„Prihvatanje krvne osvete podiglo je svest građana da je osećaj i ljubav prema otadžbini iznad svega...”	Problematican deo je veličanje takve akcije u nacionalističkom diskursu, jer se na taj način svaka akcija može opravdati u ime „domovine”.

KNJIGA	RAZRED	SMER	STRANA	PASUS	CITAT	TUMAČENJE
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	197	Cela stranica – Istaknute ličnosti	Odeljak sa albanskim ličnostima	Žene nisu zastupljene; neuravnotežen prikaz žena u odnosu na muškarce.
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	199	Fotografija sa tekстом / 1	Fotografija.	Iako se čini da su ostale ličnosti predstavljene pojedinačno, Shote Galica je postavljena uz Azema Galicu.
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	140	Cela stranica	Izostavljanje istorijskog pamćenja.	„Tekst ne prikazuje istoriju saradnje nekih albanskih frakcija tokom Drugog svetskog rata koje su navodno saradivale sa Nmcima kroz stvaranje SS divizije 'Skenderbeg'.”
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	40	4	„Sa oružjem u ruci, albanski borci zaustavili su napredovanje slovenskih osvajača.” + mnoge druge formulacije u kojima se koristi ova reč.	Glorifikacija rata i dihotomija nas naspram njih.
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	53	1	„Vladar / Osmanski vladar” + mnoga druga mesta gde se koristi ova reč.	Ibid.
Istorija	11	Društveno-jezičke nauke	20	1-2	„Albanija je ovim doprinosom Evropi dala mnogo više nego što je od nje dobila.”	Istorijski kontekst i nepriznavanje višestrukih interakcija između Albanije i Evrope, što može pogrešno predstaviti složenost ovih odnosa na međunarodnom nivou i promovisati iskrivljen pogled na istoriju.
Istorija	11	Društveno-jezičke nauke	108	1-2	Odeljak o trgovini robljem.	Afrička trgovina robljem: tumačenja se ne poklapaju sa tačnom kontekstualizacijom ropstva i čini se kao da je ropstvo normalna pojava u afričkom sadržaju.
Istorija	12	Društveno-jezičke nauke	190-192	Na stranicama	Faze istorije (4 faze, početak stranice)	Korišćenje netačnih datuma vezanih za razvoj OVK stvara direktne veze između stvaranja OVK i drugih istorijskih događaja.
			192	1	„U ovim bitkama, OVK (Oslobodilačka vojska Kosova) je pokazala neviđenu i herojsku hrabrost protiv srpskog okupatora.”	Iako se ne smatra diskriminatornim jezikom, jer ne isključuje druge, u kontekstu nacionalističkog diskursa, rečenica je veličanje nacionalističkih osećanja. Upotreba reči kao što su „hrabrost” i „herojski” u kontekstu nasilja može podstaći romantizaciju rata i izazvati jaka osećanja. Ne pruža dublju analizu istorijske situacije, koja uključuje druge perspektive: Fokus samo na hrabrost OVK bez pominjanja drugih iskustava stvara jednodimenzionalni narativ koji podriiva iskustva žrtava rata.

ISBN 978-9951-9122-2-8

9 789951 912228